

Joxe AZURMENDI

KULTURA PROLETARIOAZ

J A K I N

ARANTZAZU

GINATI

JAKIN liburu sorta (9)

Zuzendari: Joseba Intxausti

HISTORIA salla: Koldo Larraínaga

© ED. FRANCISCANA ARANZAZU

NÚMERO REGISTRO 1.692

DEPOSITO LEGAL S. S. 160/73

ISBN N.º 84 - 85000 - 17 - X

IZARRA IRARKOLA - PEÑA Y GOÑI, 13 - DONOSTIA

Aurkibidea

Lehenengo hitzaurrea Errusiaren inguruan	7
Bigarren hitzaurrea Urriko Iraultzaren inguruan	16
MOGIMENDU PROLETKUTURALA	
Proletarioak eta «Proletkultura»	41
Proletkulturalisten asmoak	48
Proletkulturalismoaren lan metoduaz zer bait	56
Proletkulturalistek eginak eta deseginak	65
TEORIA PROLETKUTURALISTA	
Proletkulturalismoaren oinarri teorikoak: Kalinin	79
Proletkulturalismoaren oinarri teorikoak: Polianski, Bogdanow, Gastev	103
Ohar guziz laburrak teoria proletkulturalistari buruz ...	117

TEATRO PROLETKULTURALA

Teatro proletkulturalaz: organizazio printzipioak	129
Teatro proletkulturalaz: praxia	141

HAMAR POESIA PROLETKULTURAL

V. T. Kirillov: Gu	157
M. P. Gerasimov: Gu	161
A. I. Samobytnik: Proletarioa	164
I. Jasinski: Gure Jainkoa	167
V. T. Kirillov: Burdinezko Mesia	169
M. P. Gerasimov: Burdinezko loreak	171
V. D. Aleksandrovski: Nire giharrek	173
V. Kazin: Hiriei	175
P. Arski: Nekazarien kanta	177
L. Toom: Iraultza	179

**PROLETKULT PRAKTIKO NAHIZ TEORIKOARI BURUZ
JUDIZIO KRITIKO BATZUK**

1) Proletkulturalisten obra ta beren azkena	187
2) Teoria proletkulturalista problema bezala: derrigor historikoaren arazoa («literatura, ekonomiak determinatuta dago»)	192
2.1: Arte proletario / arte burges	195
2.2: Artea ekonomiak determinatuta dago	202
2.3: Derrigor determinatzen du ekonomiak literatura	219
2.4: Althusseren ohar bi	230
2.5: Gauzak beren lekuan	235
3) Eraskin moduan: L. Goldmannen ohar batzuk, determinismo ekonomikoaz	256
4) Oraindik ere proletkulturalismoa bizirik	265

Lehenengo hitzaurrea Errusiaren inguruan

Iraultza sobietarren denboran eta ondorengo urteetan segituan, kultura arras proletario bat sortu nahi izan zen Errusian. Liburu honek entsegu hura azterkatu nahi luke.

Zein izpirituekin hasi, Iraultza garaiko literatura sobietarraz idazten? Ozta-ozta norberearekin bakarrik, behintzat.

Arlo hauetaz alderdiak hartuta daude Euskal Herrian. «Errusia», «sobietar», «Sobiet Batasun», etab. izenak, izen hutsak baino gehiago, sinboloak dira. Zerukoak batzuen-

tzat, infernukoak besteentzat. Beste batzutan, sinbolo horientzat berentzat, beste hitz eta esaldi batzuk erabiltzen dira, zeharretara jardunez. Posturak kontzientzi hartuta ez daudenean ere, sortuta daude atxikitasunak, sinpatiak, aurreiritziak, gorrotoak, ahierkundeak, bildurak, esperantzak, errezeloak eta espak eta nik al dakit zer gehiago. Nahitaez, honek edozein kondizionatzen du. Baita liburu hau ere, zer esanik ez.

Gaia delikatuago bihurtzen duena, irakurle askoren tribunale kupidagabea da, honelako gaietan. Eta zein ez da oroitzen kritikoaz, luma hartu orduko? Halako kritikoaz, batez ere. Idazten hasi orduko, badakizu, esku batean mikroskopioarekin eta bestean ezpatarekin, irakurriko zaituztela. Liburu hau zenbaitek galdera jakin batekin bakarrik hartuko duena ere, badakit. Eta ez dago, haien galderari ez erantzuterik: erantzunen bat nolanahi aurkituko dizute. Beraz, okerrean erantzunaren ihesi ibiltzea nuke. Eta ez diot ihes egingo.

Baina honek ere edozein kondizionatzen du.

Erabaki garbien garaietan bizi omen gara, eta idazleari zirti-zartako dotrina zehatzak eskatu ohi zaizkio: hau *amen* da eta hori *Jesus*. Kito. Kito, edo Kitolis: zeren-eta gisa horiek oso desgisakoak bait dira gehienetan. Egia da, halako radikalen artean ere, bere burua aski objetibutzat ez zedukarik, inor ez dudala oraindaino bidean aurkitu. Baina zerbait objetibutzat edukitzea, oso sujetibua da, inondik ere. Dena den, orrion idazleak ezin du sinetsi, hain zirti-zartako garai eskatologikotan bizi garenik. Eta ezin sinepsiaren ezinez, «Iraultza», «sobietar», «Errusia» eta gainuntzeko hitz guzi horiek, mila esanahi diferetetakoak iruditzen zaizkio. Beraz, liburua idatzi, eta hitzaurrea abiatu behar zuenean, kontaduria jeneral garbi bat eskaini beharrik zegoela pentsatu eta idazki dena errepasatu ondoren, hitz horien aurrean berriro asko dudatuz, eta erabaki gar-

biak eskatzen direla gogoan eduki arren, (batez ere garbitasun horrekin zer entenditzen den ongi jakinez), ez erabakitzea erabaki du... Beraz, erantzuna ez da «garbietakoa» izango, horregatik zikina izan gabe.

Kalamidade bat da.

Baina nolabait salbatu behar zen, azterkari kritikoak behar duen askatasuna. Eta nik, horixe naizen ilusioa behintzat, ez nion oraindik neure buruari kendu nahi.

Eta niretzat inportanteago dena: inolako azterketarik posible izango bada, oraindik ere posible izan behar du, konzeptu horiek konzeptu moduan erabiltzea, eta ez balio-judizioak adierazten dituzten hitz magiko bezala, «marxista», «burges» etab. konzeptuak bezalaxe.

Bapo. Baina ez zen hori, gai hau lantzea bildurgarri bihurtzen duena. Egia esateko, lan honetarakoan behintzat, kritikoak baino bildur gehiago ematen zuen gaiak berak (eta pentsa, kritiko anonimu «klandestino», organo ofizial bezala esamesa darabilena, bildur izateko samarra dela). Hartu dudan epe hau, izan ere, guti ezagutzen da. Literatura guti dago literatur-historiako epe honetaz (1917-1921). Eta dagoen gehiena iluna eta biziki polemikoa da: batzuk Iraultzaren «urre haroa» bezala deskribatzen dizkizute urte horiek; besteek, iadanik superatutako hasiera bezala, hasiera petral eta bihurri bezala hain zuzen.

Urte haietakoxe dokumentuez ahalik gehien baliatzen, saiatu naiz, beraz.

Baina dokumentuen paper hotzetan bizitza bizirik hauteman behar da. Eta hori oso zaila da. Gutigi ezagutzen ditugu ingurumariak. Gainera, dokumentutan ere ez dago asko.

Errusia, ba, misterio bat da. Misterio bat jendea, misterio bat jendeon historia, eta misterio geografia bera ere. 22 miliun eta gehiago kilometro koadratutako lur honen zabaleroak munduaren seitatik bata egiten duela, gauza jakina da: USA, Merkatu Komuna, Japon eta Txina, denak batera baino gehiago. Eguzkialdeko Tshuktshen puntan, mendebaleko mugan baino 11 ordu lehenago argitzen du egunak: Kamtshatkarrak lotara doazenean Moskutarrak ohetik jeikitzen dira. Errusian, guti gorabehera, eta tropikoa salbu hain zuzen, mundu honek ezagutzen dituen eguraldi eta paraje molde guzietatik dago: mendi, zelai, tundra, baso izugarriak, Sibiriako taiga imajinatu ezin alakoak (Errusia guziaren erdia baso-taiga da), desertua, lur aberatsak, edozein ibai klase, laku haundi ta tipi, lehorte, lur laiotz eta artiko, eskualde kiskali, 40 grado bero eta 50 hotz.

Mila herri klase ta kultura, orobat: eslabuak (errusiar, errusiar zuri, ukrainar), Turk-herriak (tartaro, usbekiar, Kasakho, turkmeno, kirgise, bashkiriak, tadshiko), kaukasikoak (armenio, georgiano ta beste), ehiztari eta artzain herriak eta minoriak (aleman, suomitar, judegu, etab.) kontatu gabe. Herri sobietarren bizitzak historiaren arko osoa betetzen du gaur bertan ere: artzain herri nomadekin eta harrari haroan bizi diren eskualdeekin batera, teknikarik modernoenetako hiriak. Oraindik tribuen antzera bizi diren gizarte arkaikoak, eta zientifikoak elkarrekin bizi diren hiriak (Akademgorodok, esaterako, «zientifikoen hiria», 20 mila zientifikorentzat taigaren erdian jasotako hiria). Eta dena, produzio modu arkaikoetatik modernoenetarainoko gizarte guzia, sistema politiko sozial berdinarekin barruan. Eta dena trasformazio izugarrian.

Irudimenak ezin harrapatu du mundu aberats eta kontrastez bete hau. Are gutiago adimenak, arrazoimenak. Eman nitzakeen datoek, ez dute asko balio. Gainera, egia aitortzeko, ez dakit zein dato aurkeztu beharko litzakeen, ideia bat emateko, Errusia benetan zein misteriozko den.

Niretzat, halare, Errusia lehen-lehenik horixe da: misterio bat, misterio askorekin. Aurre-baldintza horrekin irakurri behar da, hemen esango den guzia Errusiari buruzko arrazoipide sinplerik ez da posible, propagandatarako ezpada. Duela ehun urte Tiutshevek bertso hauk osatu zituen:

Errusia ez da adimenean kabitzen.
Ez dago inolaz ere neurtzerik.
Lur honek bere zoria daduka,
Errusia sinetsi egin behar da, hori da dena.

Misterio bat historia ere: historiaz ez dut horixe besterik esango.

Misterio, halaber, Iraultza sobietarra, eta guretzat haxe batez ere. Erabateko aldezkariak eta erabateko kontrarioek aisa lortzen dute beronen judizioa. Funtsean Iraultza ideia labur batzuen neurriarekin, edo eskemaren batekin, berdinduz, juzgatzen bait dute. Identifikazio hauek, halare, dudagarri dirudite. Iraultzaren eskurapen harrigarriak, basakeria izugarriak bezain ukatu-ezinezkoak dira; eta guziotan, errealidadeak beronen ohizko esplikazioak baino mila bider konplikatuagoa dirudi. Puntuok asko eztabaidatu dira, eta, dudarik gabe, eztabaidatzen segituko da. Iraultza zuzenetsi edo kondenatu nahi zuten eztabaidak, behintzat, gehienetan franko antzuak izan dira. Adibidez, Iraultzaren alde, harek ekarri dituen aurrerapen miresgarriak aipatzen dituenari, Iraultzarik gabe ere berdintsuak lortu izango lirakeela, osteratu ohi dio solaskide kontrarioak. Edo-ta fenomeno bera ikusmolde kontrarioekin erabiltzen da: Iraultzaren gogorkeriak, batek industriaren beharrarekin eta tradizio demokratikoen faltarekin zurituko dizkizu; eta besteak, hori Marxen beraren ustetan ere kapitalismo absolutistaren eginkizuna zela, errepikatuko dio. Beraz, azkeneko honi, Iraultza sobietarra Europako iraultza burgesaren azkeneko kapitulua irudituko zaio, edo iraultza burges beraren hasera Hirugarren Munduan, baina inola ere ez bene-

tako iraultza sozialistarik. Eta bai, «komunismo asiaticoa» (Kautsky) edo «Estadu-kapitalismoaren sistima asiaticoa». Zenbait bestek, berriz, Sobiet Batasunean klase diferentziak ezabatu direla, uste du; Proletargoaren Diktadura ere superatu dela iadanik, eta honez gero, gizarte sozialistatik komunistara berehalaxe ailegatzea, espero du.

Zaila da galderari erantzutea, zer izan den Iraultza sobietarra munduarentzat eta Errusiarentzat berarentzat. Baina Errusia zer den ere, ilun dagoela ematen du: Europa ala Asia da Errusia? Galdera zoroa dirudi honek. Aitor-tu behar, nik neuk ere ez diodala galdera horri sentidu askorik ikusten. Baina inportantziarik gabekoa ez da nonbait, eztabaida politikoetan bere pixua bait du, Europa batuari buruzko eztabaidetan ikus daitekeenez, esaterako. Edo Sobiet Batasunaren eta Txinaren arteko eskatimak epaitzerakoan, europear askok egiten dituen arrazoipideetan ere, ikusten den bezala: Europaren alde daudelako, Errusiaren alde daude; Txinak, behin hasiz gero, Europa osoa sunsituko duen bildurrez.

Errusia Europa ala Asia den galdera, aspaldidanik izan da muntazkoa Europako politikan, farregarri bidirudi ere. 1856-an Henri Martin senatore frantsesak *La Russie et l'Europe* estudioa argitaratu zuen, lehenengo aldiz Errusia Asia dela serioski baieztatuz. Intentzio politikoekin, eta Errusiaren kontra, noski. Gero, askoz gehiagok erabili du arrazoipide horren beraren barianteren bat: adibidez, komunismoaren kontra «mendebaleko kulturaren» gurutzado bilakatu direnek, gustora pintatzen dizute Errusia asiaticoa bezala. Napoleonena edo Madame de Staëlena omen den esaldi batek, zera dio: *Grattez le russe et vous aurez le tatar*.

Baina horrela moduzko teoriak Errusian bertan ere sarri kausitzen dira, eta hain zuzen Europaren kontra hemen. Oroit eslabofiloen mogimenduaz, eta batez ere, errusiar

emigrazioko intelektual eta politiko inportanteenak biltzen zituen «eurasiarren» elkargoaz. Europa plebeioaren aldean Asia izpiritu finaren sorteria iruditzen zitzaien, eta Asiatzat zedukaten, edo Asia izan zedila nahi zuten, Errusia. Errusia gogorrean europeartzea iruditzen zitzaien hauei Iraultza sobietarra. XIX mendeko pentsamentu errusiarraren historia galdera honek beteta dago. Errusiarrentzat ez da ebidente, frantsesentzat edo alemanentzat den moduan (eta itxuraz espainolen batzuentzat ere ez den moduan) europearrak diren ala ez.

Detaile historiko interesgarria da hau, baina ez naiz luzatuko. Nik uste, ebidentziarik ez izate horrexek, are europearra egin duela Errusia, ebidente izateak beste herri batzuk beharbada are gutiago bihurtu dituen bezala. Zuzen dirudi Dostoiowskirenak: *Errusiarrok bi aberri daduzkagu: gure Errusia eta Europa.*

Bai, dudarik gabe zail da, osotara judizioak ematea. Hemen garbi dagoen gauza bakarra, hau da: dena ilun dagoela. Maiakowskik guk hainean ezagutzen zituen Iraultza sobietarra eta haren barrena, eta abixu hau utzi digu:

Aquel

que todo lo ve constantemente claro

ése,

a mi juicio,

es simplemente un tonto.

Eta tontoenak ere ez daduka bere burua tontotzat (bestela listoa izango litzake).

Beraz, konprenituko da, hemen jueztara ez sartzea. Eta liburu honek historiaren hauzitegiekin zerikusirik batere ez dadukanez gero, azken judizioko sententziarik ez ematea ere. *Gure perspektibatik* egindako judizio erlatibuak bakarrik emango dira (honetaz gero gehiago).

Nahiz eta problematika zabal guzi honen adar puntta tipi ezdeustxo bat bakarrik izan. Iraultza garaiko mogimendu literatur-kulturala ere, funtsean, misterio bat da. Ez dago esajeratu beharrik, eta ez dut esango, gai hau beste gauza asko ez den gauzarik denik. Ezta misterio besterik ez denik: bestela ez zen posible izango, hartaz idaztea. Baina horrenbeste batik-bat esan liteke: misterioz inguratuta dagoela, gertakari historiko dezisibu baten parte da-ta.

Gai hau beste esanahi batetan ere misteriotsu da, azterkariari bere burua inseguru sentiaraziaz: informazioaren aldetik dagoen misterioa, esan nahi dut. Herrialde sozialistek, eta Sobiet Batasunak batez ere, soinekoak harrapatu dizkioten neskata biluz baten antsia larriarekin ezkututzen dituzte beren buruak begirada guzietatik. Ez dakit zergatik. Ez dakit, seinale ona ote den. Lege drakonikoak daude hiritar sobietarrei, arrotzei deus kontatzea, galerazteko. Espionajearen atxakiarekin, beti. Horregatik, kanpotarren-tzat Sobiet Batasunari buruz informazio onik eta segururik lortzea, oso zaila da. Desestalinizazio prozesuak informazio onik asko argitaratu du, baina oraindik ez aski. Gainera, Sobiet Batasunetik ailegatzen den informazioa, beti ikuspegi politikoein, apologetikoki edo polemikoki, filtratua eta apartatua da. Lehenago, proletkulturalistak zein burugabeak eta errebesak ziren, eta haiek birrinduz Stalinekin zein zuhurki jokatu zuen, erakusteko haina informazio ematen zen. Gero, Stalinen gaiztakeria erakusteko haina haien ontasun azaltzen zuen informazioa. Eta orain-tsu, «errebixionisten» kontra (maoisten nahiz oposizio sobietarraren kontra) ala «burgesen» kontra, berriz ere proletkulturalismoa «gaiztoaren» bolaran sartu da. Alde honetatik ere Errusia misterio bat da: Errusiaren parte literario-kulturala, alegia, eta honen informazioaren historia al-dakorra ere bai. Hau da, sentidu onean eta sentidu txarrean misterio.

Beraz, galdera asko aidean utzi behar.

Beharbada, «erabakia» erabakita duten horiek, gehiago jakingo dute. Orduan ondo legoke, dakiten hori agirian erakutsi ere egingo balute. Bestela, beraiek ere horixe bait ditugu: misterio bat (eta oso kaskarra).

Bigarren hitzaurrea Urriko Iraultzaren inguruan

Iraultza sobietarrak
desarroilo haundia eduki du. Desarroilo honen alde bata
irabaziena da. Dударик gabe alde inportanteena horixe
da, objetibuki juzgatuta. Hau garbi esan beharra dago,
orrialdeotan galera dirudien aldeari, begiratuko bait zaio.
Hau da, desarroiloa kosta zen prezioari, nolabait esateko.
(Eta, kasu honetan behintzat, niri ez dit ezer esaten, pre-
zio hau *nahitaez* pagatu beharra zegoela esateak). Irault-
tzaren desarroilo honetan aginpide sobietarra geroz eta
erdirakoiago, absorbenteago, indartsuago, bilakatu zen.
Efektiboago bai, dударик gabe; baina errepresiboago ere
bai, dударик batere gabe.

Hitz batetan sinpleki esanda: Iraultza sobietarrak bere gauza onak eta bere gauza txarrak daduzka.

Irabaziei begira, iruditzen zaidanez, Iraultza sobietarren irabazirik haundienak ekonomiaren barrutian daude. Kanpo sozialean zerbait gutiago, baina haundiak hemen ere. Iraultzaren asmo politikoetatik, berriz (= asmo demokratiko sobietarrak) oso guti gauzatu ta gutiok oso eskas konplitu dira: lehenengo urteetako irabazi apurrak laburrak izan ziren, ta ia denak atzera galdu dira. Eta kulturaren alorrean, literaturarenean behinik-behin, politikarekin hain hestu batekin bizi denez gero ere, apenas Iraultzaren irabazirik batere konta daitekeen. Kultura «iraultzeko» zereginetan, noski: kultur zabalkunde koantitatu buaz mundu guziak bait daki, lan izugarria egin dela. Haatik ere, mogimendu proletkulturalari kultura *iraultzeko* enpeinuak eragiten zion, eta hau ikusi nahi dugu hemen.

Irabazi haundienez gainera, Iraultza sobietarraren erdigunea ere ekonomian egon da. Literatura, kultura, politika, nahiz interes sozialak, denak produzioa jasotzearen mende jarrita egon dira Sobiet Batasunean.

Uste dut honetan ez dagoela diskusio haundirik. (Sobiet Batasuna alor guzietan ia «parabisu terrenala» bezalakotzat dadukatenei, ez diet hemen kasurik egiten. Hala-koak geroz eta gutiago dira). Gizarte sobietarra horrelaxe antolatu beharraz ere, guziaren (?) gainetik ekonomia indartu beharraz alegia, ez dago dudarik. Ateka hartan interes sozialak, politika, kultura ta literatura nahiz artea, desarroilo ekonomikoari azpiratu beharraz ere ez. Beraz, ez goaz hori dena horrela izan zenik, eta horrelaxe izan behar zuenik, eztabaidatzera. Horrelaxe izan zen, horre-

laxe izan behar zuen (demagun hori, oraingoz), eta kito. Hori lehenengo (1).

Bigarren: Sobiet Batasunean desarroiloa joan da, sail ekonomikoan oso ondo, sozialean ondo, politikoan gaizki, literarioan oso gaizki.

Hirugarren: Iraultza sobietarra bere jatorrizko asmo konzienteetatik alderatu ta diktadura ia guziz klasiko bat bilakatu da. Produzioaren lehentasunak ezagurazten duen diktadura bat.

Eta laugarren: Sobiet Batasunak, honez gero, nazioarteko mogimendu iraultzagilean on haina kalte egiten du. Ez dago mogimendu iraultzagileok Sobiet Batasuna gabe imajinatzerik: jeneralean behintzat ez. Eta, halare, ez dago kalteak isilpean pasatzerik: hemen, batez ere, teoria edo konzientzia iraultzagilearen deformazio batzuei begiratuko zaie, nahiz-eta edozeinek bezalaxe nik ere ondo jakin, hauk ez direla «inportanteenak», esan ohi den moduan.

Nik hala ikusten dut. Eta ikuskera honek, hurrengo orrietan erabiltzen diren judizioak ulertzeko, inportantzia haundia duenez gero, aldeztu aurretik argi eta garbi esaten dut.

Hori eskema sinplista ikaragarria dela, neu ere kon-turutzen naiz. Baina inorentzat izatekotan, neuretzat izan-

(1) Ez dut esaten hau, premia ekonomikoekin geroko guzia zuzenesteko. Nazionalismo alemana ere, nazismoa, gaitzaldi ekonomikoak jaso zuen agintera. Premiok burubidatzen biziki lehiatu zen, eta nazismoak ere esito haundiak lortu zituen ekonomian. Eta halare, ezin nazismoari oneritziko diogu. Ez da hemen zuzenetsi nahi, konstatatu bakarrik. Nolanahi ere, gizarte antolaketa hori beharrezko izanda ere, antolaketa horrek hartuko dituen formak problematikoak dira.

go da arriskutsua, honelako eskemak eskaintzea, beste inorentzat baino gehiago. Dena den, ez diot irakurleari ezkutatuko, esandakoa eskema laguntzaile bezala bakarrik har daitekeela; eta bere hortan soilik ez duela zentzurik, proletkulturalismoaren patua ulertzeko laguntasun bezala bakarrik baizik.

2. Hemen literaturari, ta Iraultza aldiko ta berehalaxe geroko literaturari bakarrik, begiratuko zaio: 1917-1921. Denbora honela zatikatuz gero, bistan dago, lan hau fragmento bat dela. Are gehiago, Iraultza aldiko ta ondoko gizarte biziera guziz konplikatuan, biziera hartako atal hain mugatu ta tipia – literatura – gaitzat hartuz gero. Hortakoz, garbi dago, honelako lan batek ez biderik eta ez eskubiderik eman lezakeela, Iraultza sobietarra osorik zuzen ala gaitzesteko. Itsuak ere ikusi behar luke, ta inor esaten aritu gabe, ikuspegi hain parzialarekin egindako zuzen nahiz gaitzespenak, derrigor parzialak direla, ta ez dutela horixe besterik izan nahi, forma jeneralarekin esanak direnean ere.

Hori hala da. Baina hori halaxe izan arren, gizarte bizitzan literatura ta artea ez daude arras aparteko xoko batetan. Ez dira konpartimentu estankoak. Biziera sozial osoarekin josirik eta bilbaturik daude. Hein honetan, aldeaz ala moldez, literaturako gorabeheretan gizarte biziera osoa isladatzen da: beraz, literaturan ikusiak, gizarte bizieraren goitibeheitiak ere nolabait erakusten ditu. Literatura iraultzagilearen prozesotan Iraultzaren prozesoa ere ikusten dela, esan nahi du honek. Hori liburuan ikusiko da.

Literaturaren prozesoa, halare, Iraultzaren prozesoa osoaren partetxo bat besterik ez da. Iraultzaren prozesoa determinatzen du literaturarena.

3. Iraultza hain zuzen iraultza bait da, gauzak ankaz

gora iraultzea, Iraultza egiten denean, mila talde ta interes eta joera ta irudipen eta esperantza ta asmo diferenterekin egiten da.

«Une révolution n'est révolution que si elle est entière, globale, totale, absolue», esaten zuen Péguyk. Eta benetako iraultzagile guzien asmozat eman daiteke – mugadura askorekin bada ere – Rousseaturen *Contrat Social*-eko xedea, alegia, «de changer, pour ainsi dire, la nature humaine» (2). Baina obrek ezin ailegatu izaten dute itxaropenek bezain urruti. Eta aldrebes, Iraultzaren ondoren errealdidean burutu ahal izango dena baino askoz gehiago, bu-

(2) Puntu honek proletkulturalismoaren historian inportantzia haundia jokatzen du. Halare, honez gero zera nabari da: Haro Modernoa iraultzen haroa bada, ta haro hau giza naturaleza bera aldarazteko itxaropen eta asmoekin hasi izan bada ere, dagoeneko bai asmo ta bai itxaropen haiek asko moteldu direla. Giza naturaleza positiboki aldatzeko posibilidadeetan geroz eta fede gutiago dagoela (Darwinez gero, beranduenik). Iraultza frantsesaren egileek neurrigabeko itxaropenak eduki zitzaizketen. Marxek, askoz apalago, “gizakumeen arteko harremanen eta kondizioen aldakuntza ta nortasunaren transformazioa” baizik ez zuen iadanik itxarotea (haren utopia xelebrenen batzuk aparte). Gaur hainbesterik ere doi-doi espero liteke, “gizon sobietarraren” esperimentua ezagutu ta gero, ta gizonari buruzko zientzien emariekin. Hein berean “proiektu iraultzagileak” teknikoago ta enpiristago bihurtu dira. Utopiak edozein “proiektu iraultzagiletan” beharrezkoak dira, halare, ta Iraultzaren istanteko irakinetan indar haundia hartzen dute, geroxeago itzaltzeko. Euskal Herrian giza naturalezaren aldakuntza posibilidadeetan eta “gizon berrian” kasi XVIII mendean bezalaxe sinesten dutenen batzuk baditugu. Batzuek zuzen eta agiri-agiri: *Anaitasuna*-ko Ion ta Klaudio, adibidez. Gehienak zeharka, gizonaren alderdi parzialen bati dagokion arloren batetan, ta gehienetan tendezialki bakarrik: Eusebio Osari, adibidez, susmo hori hartzen zaio, nahiz-eta pedagogiari berari buruz mugapenen batzuk garbi egin izan (“heziketak bakarrik ez du jasoko mundua”, etab.), geroko “munduaz” susmarazten denari begiratzen bazaio. Baina ez nago seguru aldebakarkeria polemikoa ta utopikoa nahasten ez ote ditudan.

ruratzan du irudimenak Iraultzaren aurretik. Ta «egiaren orduan», asmoen eta ametsen artean aukeratu beharra egoten da, zer gauzatu ta zer zabartu. Iraultzaren martxa pragmatikoa, positibismoa, hasten da.

(Denborarekin, esperentzia berriekin, zientzia berriekin, gizarte egoera berriarekin, behinolako utopiak inposible bihurtzen dira. Horregatik, XVIII mendeko utopiekin XIX mendean zebile-na, ta XIX mendeko utopiekin XX-ean dabilena, utopista baino gehiago mito-sinesle integrista du-zu. Hau genuke euskal proletkulturalismo beran-taren kasua).

Aukera honekin batera, aukera honek Iraultzaren tan-kerak guzia erabakitzen bait du, harek gogabetatu ez dituen talde ta jende guzien desengainua edo axolagabedia sor-tzen dira. Iraultzagileen arteko eztabaidak eta liskarrak has-ten dira. Iraultzaren fase honetan, aginpide iraultzagilea herriarengandik ebakitzen da, ta beregaintzen da, eta he-rriaren gainetik eta aparte finkatzea da. «Il s'agit moins aujour'hui de révolutionner que de monter le gouverne-ment révolutionnaire» – La formule est d'une force singu-lière, et caractérise assez bien le destin de la révolution en voie d'institutionnalisation: devoir se séparer d'elle-même, de la spontanéité populaire qui lui donne sa légitimité et sa toute-puissance de souveraineté sauvage, pour s'orga-niser en pouvoir apte à garantir survie et progression du projet révolutionnaire», irakurtzen da A. Decouflé baitan (*Sociologie des Révolutions*). Aginpidea multzo baten es-kuetan gelditzen da, beste denak baztertuta gelditzen dire-larik.

Beraz, eliminazio bikoitz bat gertatu da, iadanik: agin-pidea helburu zehatz bati atxiki zaion heinean, eta aginpi-dea helburu hortarakoxe medio bihurtu den heinean, ha-sieretako beste mila xede ta interes eliminatu edo zabartu

beharra egon da, hots, «proiektu iraultzagilea» murriztu da; hau gertatu den heinean, zenbait iraultzagile galerazita sentitzen da bere asmoetan, hots, Iraultzaren burubidatzetik nahiz onuretatik eliminatua. Mogimendu iraultzagilea, bere ideietan, idealetan nahiz jendetan, mehartu egin da.

Lehenago burrukariak honez gero etsi edo kikildu nahi ez badute, eliminazioa azkeneraino eraman beharra egongo da. «De là que les rigueurs du pouvoir révolutionnaire s'exercent sans répit ni pitié contre les excroissances (spontanées ou provoquées) de la révolution elle-même: nul groupe ni «fraction du peuple» ne peut se prétendre plus révolutionnaire que la révolution officielle, et aucune révolte contre la révolution n'est acceptable» (3).

Iraultza *Thermidorera* heldu da, edo zuzen-zuzen hartara doa («... où le gouvernement révolutionnaire se détache insensiblement des masses»). Aginpidea indartzen da, herriaren ahalmen politikoa erabat ahultzen da. Decoufléren aipaldi bat gehiago emateko: «Sur le terrain de la sociologie du pouvoir, la répression thermidorienne témoigne ainsi du caractère dernier de Thermidor: l'exclusion durable du peuple de toute participation au pouvoir révolutionnaire, désormais partagé entre les survivants des grandes terreurs et les gérants désenchantés et résolus de la seconde génération» (4).

Iraultza sobietarraren Termidorea 1921 inguruan hasten da, Politika Ekonomiko Berriarekin. Eta liburu honek azterkatzen duen *mogimendu proletkulturala*, hain zuzen. 1917-ko iraultza herrikoi sutsuetatik 1921-eko Thermidorera doa, termidorearen azpian itotzeko.

(3) A. Decouflé, *Sociologie des Révolutions*, 1970, or. 99/100.

(4) A. Decouflé, aip. lib., 111.

4. Termidore sobietarrean aparte kontsideratu beharrezko arazo zentral bat dago (5). Esan daiteke, XX mendeko eskola sozialista diferenteak puntu honetan banatzen direla. Burokraziaren problema da.

Marxen garaian industria kaskarra zen oraindik. Harez gero industriak hartu duen tamainarekin eta konplikazioarekin, produzioaren funtzionamendua teknikoen, adituen eskuetara etorri dela ematen du. Teknikoak produzioan osagarri dezisiboa bilakatu dira. Posible ote da – eta nola? – langileek produzioa berek kontrolatzea? Problema honetaz lehenengo ohartu zena Kautsky izan zen (1902). Kautskyren ustez, iadanik ez dago produzio haundian organizazio burokratikoa baztertzetik. Langileek «Parlamentu antzeko» zerbaiten bidez bakarrik kontrola lezaketete produzioa, egunoroko kontrol inmediatearen zereginak burokrazia teknikoaren esku utziz. Hau da, produzioaren beraren buruzagitza ta kontrola teknikoek eramango lukete; eta langileen «Parlamentu antzekoak», tenikuon kontrola. (Beraz, langileriak berak Partamentuaren bidez, eta honen teknikoen kontrol bidez, kontrolatuko luke produzioa: bi urratsetako mediazioz, hortakoz).

Leninek asmo hau deliberatuki arbuiatzen zuen:

Il est certain qu'en la société socialiste, une 'sorte de Parlement composé de députés ouvriers déterminera le régime du travail et surveillera le fonctionnement de "l'appareil", mais cet appareil ne sera pas "bureaucratique": les ouvriers, après avoir conquis le pouvoir politique, briseront le vieil appareil bureaucratique, le démoliront jusqu'en ses fondements, n'en laisseront pas pierre sur pierre et le remplace-

(5) "... Un problème complètement imprévu par la théorie marxiste et qui va être au centre des déchirements du bolchevisme: celui de la bureaucratisation de l'Etat prolétarien", esaten du P. Souyrik, in *Le marxisme après Marx*, 1970, or. 51.

ront pas un nouvel appareil comprenant ces mêmes ouvriers et employés. Pour empêcher ceux-ci de devenir des bureaucrates, on prendra aussitôt des mesures minutieusement étudiées par Marx et Engels: 1) pas seulement éligibilité mais révocation à tout moment, 2) salaire qui ne serait pas supérieur à celui d'un ouvrier, 3) adoption immédiate des mesures afin que tous remplissent les fonctions de contrôle et de surveillance, que tous deviennent pour un temps "bureaucrates" et que de ce fait, personne ne puisse devenir "bureaucrate".

Usteak uste, Leninen uste hau behintzat ustel agertu da. Alderdi Komunisten sekretarioak zein sarri aldatzen diren, eta aldatzen direnean nolako zalapartak sortzen diren, ikusi besterik ez dago.

Langile-demokrazia gerra bitartean guziz herbaldu ta kaskaldu zen. Proletargoaren barruan, proletario ez zen aparatxu bat sortu zen, gidaritza eskuratuz. Langilerian Alderdiko jendeak puesto nagusiak bereganatu zituen, eta lantegietako buruzagitza zentralizatu, berehalaxe gidaritza politiko ta ekonomiko guzia monopolizatu ere. Harrez gero, lanaren arloan berriz ere lehenagokoaren antzeko hierarkiak eta diziplinak agintzen dute.

Gainera, Leninek bere azkeneko egunetan, kezka eta suminez beterik, ehartzen zuen bezala, aparatxu hori dena ksarismuari hartutako bera zen: sistema berrian ere aparatxu zaharra. Kautskyren kontra Leninek gauzatu nahi izan zuen autojestioa, lanaren burokraziarik gabeko langileen beren domeinu inmediatea, ilusioen historiara pasa zen. Berriz ere burokraziak dirijitzen zuen, eta burokrazia hori gehien-gehienbat lehengo bera zen. Beraz, nagusiak berriak ziren, gorenengoak, baina tarteko nagusiak (burokratak) lehengo berak ziren, eta langileria ere lehengo gauza bera zen: goitik dirijitutako klase bat.

Boltxebikiak berehalaxe ohartu ziren problema hone-taz, ohartu. Baina ez zen erraza soluzionatzea: interes kontrarioak baitzeuden jokoan. Aginpide erdirakoi borti-tzak – egitamu kapitalistaren paralerroan eraikitakoak – efektibidadea aseguratzen zuen; baina, orduan, ez legoke esaterik, langileria produzioaz jabetu zenik (inor hartaz ja-betu izatekotan, Estaduak egingo zuen hori, Estaduaren zerbitzurako funtzionarioen edo aparatxuaren bidez; ez langileriak berak).

1918-ko apiril aldera «komunista ezkertiarrek» – Bu-charin, Radek, Ossinski, Uritski ta beste – protesta altxatu zuten, lantegietan «direktorio» bat sortzen ari zela, sobie-tetan ere «Komisarioek» esku edo ahalmen autoritario geroz haundiagoak zituztela ta etc. salatuz. Batez ere lan-tegien zuzendaritza, ia beti «espezialista burgesen» eskue-tan gelditzen zela, hau da, lantegien gobernua ez zegoela langileen beren esku. Langile organizazioetan ere ez-pro-letarioek gidaritzako puesto zentralak hartuta zeduzkatela. Ossinskik garbi azaltzen zuen bere kezka, Iraultza «Est-a-duaren kapitalismora» zihoala, ta Estaduaren kapitalismoa bermatu ta estabilizatu egingo zela, langileria baraurik utziz.

1919-an problema bera zegoen Harmadan, Trotskik mi-lizia herritarraren ordeztu Harmada Gorria antolatu zuenean, guziz modu klasikoan hierarkizaturik eta diziplinaturik.

1920-an, Alderdiaren IX Biltzarrean, Smirnov, So-pranov, Ossinski ta beste «komunista ezkertiarrek» Iraultza-ren asmo demokratikoak arras galtzeko zorian zeudela, deitoratzen zuten: lantegietan eta sobietetan «zentralismo burokratikoa» nagusitu dela, eta zentralismo burokratiko honexek berak ia Alderdiaren beraren barruko askatasuna ta demokrazia ere jan zituela. Alferrik, halare.

Alesandra Kollontai ta Shliapnikovek dirijitzen zuten

oposizio obreroak ere kritika bizian eraso zion, iadanik (6). Baina 1921-eko martxoan, Alderdiaren X Biltzarreak oposizio hau zeharo birrinduko du.

Piskana-piskana, buruzagiak berak ere kezkaz beteko dira. 1922-an Lenin nola burokratizazioa balaztatu ta mugatu pentsatzen hasia da, ta langile organizazioak indartu beharraz konturatuko da. Opor-burruka ere ez zaio gaizki irudituko: «Le recours à la lutte gréviste dans un Etat où le pouvoir politique appartient au prolétariat peut être justifié uniquement par les déformations bureaucratiques de l'Etat prolétarien». Geroago, Trotzki are kezkatiago azal-

(6) Ik. P. Souyri, aip. lib., or. 52/53: "Pour l'opposition, le Parti, l'Etat, les organes de gestion de l'économie son déjà gravement altérés par la pénétration d'éléments étrangers au prolétariat et à l'esprit du socialisme-spécialistes, administrateurs, professionnels, petits bourgeois empressés à faire carrière etc. — et il est grand temps de réagir en remplaçant les fonctionnaires de métier par des militants liés aux masses qui seront moins portés vers cet esprit d'obéissance aveugle qui est en train de faire de l'Etat une pyramide de bureaucrates dociles et uniquement soucieux d'appliquer les décisions des sommets. Il faut aussi démocratiser la vie du Parti dans tous les échelons, restituer aux organismes de base le droit de participer aux décisions et, enfin, permettre aux tendances et aux fractions de se constituer, à l'intérieur du Parti, et de s'exprimer librement. Surtout, l'opposition ouvrière propose de transformer de fond en comble les organismes qui gèrent les entreprises et l'économie. L'autorité d'un appareil de spécialistes et, souvent aussi de parvenus incompetents, apparait à l'opposition comme une prolongation de l'autocratie du capital qui, réduisant les ouvriers au rang d'exécutants passifs, rendra impossible le développement vers le socialisme. C'est pourquoi les opposants réclament l'établissement de la gestion ouvrière par la participation des syndicats à "toutes les structures économiques du pays" et par la création de comités d'usines et d'ateliers qui permettront de faire élire par les producteurs eux-mêmes, "l'administration économique de la République ouvrière". Gerora, langileen eta burokraziaren kontradizio hau superatu ezin delarik, hau "superatuta" uzten duen teoria bat, marxismo sobietar bat, asmatuko da.

duko da: «Les moyens de production appartient à l'Etat «appartient» en quelque sorte à la bureaucratie. Si ces rapports encore tout à fait récents se stabilisaient... ils finiraient par la liquidation complète des conquêtes de la révolution prolétarienne». Txinan «kultur-iraultza» egin beharra egon da, burokratizazioa erazteko. Eta gaur, sozialista guziak arduraz betetzen dituen problema dugu hau.

Halare, 1920 aldera, Iraultzaren buruzagiak oraindik ez ziren burokratizazioaren arriskuaz eta inportantziaz garbi konturatu (7). Eta gero beranduegi izango da.

Desarroiho honen buruan gaurko problemak daude. Sozialismoaren autokonprentsioari dagokion puntuan, agian haxe da guziaren kakoa: sozialismoa «produktibidade haundiaren sistima» ala «zuzenbidezko produzio moduaren sistima» den (hau da, produzioan produktoreek berek erabakitzea duten sistima). Hor ez dago, noski, bion artean printzipiozko kontradiziorik egon beharrik. Baina, historiaren kontingentzian, egotea gertatu da, ta oraingoz hortan dago. Sozialista askori entzunez, nola batez ere Sobiet Batasunaren eta beste herri sozialisten goraldi tekniko ta industrialak goraltzen dituzten, sozialismoa lehen-lehenik produktibidadearen sistimatzat dadukatela, esango litzake. Eta gaur «sozialismoa» hori bada, asko aldatu da sozialismoa: hasieran besterik zen, eta produktibidadea itxaropenetako justiziaren ondorio bat besterik ez zen.

(7) Ik. P. Souyri, aip. lib. or. 54: "Au contraire pour les groupes d'opposants communistes qui après 1921 subsistent clandestinement —Vérité Ourière, Groupe Ouvrier, etc.— mais n'ont plus guère d'influence effective sur le prolétariat, les dirigeants bolcheviks mythifient le pouvoir et ne se rendent pas compte qu'ils ont eux-mêmes mis en place la tyrannie d'une "nouvelle bourgeoisie" de fonctionnaires privilégiés et exploiters qui, déjà, règne sur une classe ouvrière dépossédée de tous ses droits".

5. Iraultzaren goitibehitia guzior artean ikusi behar da kultura proletarioaren historia ere. Iraultza egin zenean, bazegoen baztarretan makina bat joera ta nahaspila. Ta lehenago Frantziakoa bonapartismoraino bezalaxe, Iraultza sobietarra ere bere baitako ezberdintasunak marruzatuz, kimatuz eta moztuz desarroilatu zen, stalinismoraino edo egunotako monolitismoraino ailegatu arte.

Hori horrelaxe izan zela besterik, ez da hemen esaten, ondo ala gaizki dagoen utzita.

Guziz desegoki bait dirudit prozesu hau – alde nahiz kontra – beti moralki ebatzi nahi izatea: gertatu dena, gerta zitekeenik hoberena dela, edo-ta aldrebes, kalamidade hutsa izan dela, erakutsi nahi izaten da gehienetan, hauziok jorratzerakoan. Halabaina ez onetsi ta ez gaitzetsi egin daiteke haro bat, oso-osorik, moralki. Edo-ta holakorik egitea nolatzobait inortxori posible balirudio, niri ez; ez nuke behintzat holakorik egiten asmatuko, eta ez da nire hemengo egitekoa hori izango. Moral arazoek ez digute hemen batere inporta, ezta politika-moralekoek ere, Iraultza sobietarra bera literaturaren aldetik bakarrik interesatzen zaigu-ta.

Orain, ez nuke «objetibotasun» faltsoaren inpresiorik sortu nahi. Iraultzaren desarroiloak berehalaxe hasieretako xede bat, kultura proletarioa sortzeko xedea alegia, bere azpian ito duela, ikusiko dugu. Xede horren beraren kritika egingo da. Baina asmo horien galdera ere argi ta garbi galera bezala erakutsi beharko da, horrekin desarroiloaren osotasuna batere juzgatu gabe.

Alde batzuen kritikak ez duela osoaren erabateko gaitzespenik esan nahi, ikasi ta ohitu beharrean gaude. Iraultza sobietarrari umezurtzaren atxikitasun mengelez atxiki zaizkionak sentitzen dira. (Eskuindarrak ere, beste zenbait kritikaren aurrean, ikaragarri minbera agertzen zaiz-

kigun bezalaxe). Horientzat esan beharra dago: orrialdeon idazleari atxikitasun hori bezain arrotza ta bitxia egiten zaiola Iraultza sobietarraren ehundik ehuneko kondena. Bata nahiz bestea, gure egoeran esplikagarriak badira ere, patologikoak iruditzen zaizkio. Horrelako debozio ta ahierkondeak afektibidadean sustraitzen dira, eta afektibidade gaixotian, nik uste. Iraultza sobietarrari ta Sobiet Batasunari hotzagoan begira lekiokela, uste dut: zer gertatu zen eta zer gertatzen den, ikusteko bakar-bakarrik.

Ikasteko besterik ez bait gaude. Sobietarren garaitzapen edo gurendari ez dago ia ezer kentzerik eta ez erasterik, eta gutiago euskeraz. Gainera, hura haiena da. Gurea, berriz, ez maite edo gorroto dugun heinean, ezpata eredu ta eragile dugun heinean bakarrik, zer egin ta zer ebitatu. Horietxek ditugun neurrian, aldiz, hango jazoeretan oharrematen duguna geure egoerari begira berpentsatzeko obligazioa dugu. Errealismoak hori agintzen du. Haruntzako ederki zegokeena, ez bait da derrigor hemen ere eder. Han ezinezkoa, ez besterik gabe ezinezko hemen. Ta han beharrezkoa, agian hemen komenigarri ere ez. Ta han behar bada burugabekeria ta kaltegarria Euskal Herrian.

Kondairak ez du bi aldiz ordu bera jotzen. Baina kondairak ordu diferente asko ditu denbora berean, leku batetik bestera. Gure esku dago noizpait gurea jo araztea, inoren edo ezereenetan egotekotan behintzat. Eta gure esku orobat, ordu hori datorrenean, ahalik etekin oparoena ateratztea, edo, zozokerietan arituz, egokiera zeharo alferrikaltzea. Iraultza sobietarra lagungarri izan dakiguke, gure asmo ta itxaropenetan argi egiteko. Alde bietara argi, baiezkoaren nahiz ezezkoaren aldera: zer onetsi ta zer gaitzetsi, ez moralki, herrigintzarako asmobide praktiko gisa baizik. Zertan jarraitu ta zer ebitatu ikasteko dira ikaspide historikoak, —ezertarako badira behintzat. Eta gaur bertan zertan aritu jakiteko, lehen-lehenik. Hemendik urte batzuetan

ra, beharbada proletkulturalismoaren historia zeharo diferentea idatzi beharko da.

(Iruditzen zaidanez, proletkulturalismoaren historiak zenbait utopia ta radikalismo desfasatutan ez ibiltzea, eta langileak lehiatsuki eskolatzen, irakas lezaiguke euskaldunoi).

Gizartean harreman mota ezberdin asko dago. Harremanon elkarrekiko zerikusiak ere guziz nahasi eta aldian aldi-araura aldakor dira. Gaurko marxismo sobietarrak postulatu duen erako harremanon maila-hierarkia idealik ez dago egon. Iraultzak, horregatixe, helburu eta xede hori du: gizarte harremanak, egoera bakoitzean, gizarteari «berez» dagokion moduan eratzea, eragozpenak lurreratu eta harreman taxuketa zaharra irauliz egin ere. Gizarte berriko harremanok eratzekoan, ordea, jokabide ezberdinez joka daiteke: iraulitako gizarteari berez eratuz joan dadin utzi, hau da, aginpide politikoa herriari berari utzi, — ala gizarteari, filosofia sozialen batek bururatzen duen antolaketa bat bortxaz, goitik behera, ezarri, esaterako. Sobiet Batasunean azkeneko bidea eraman da. Han beharrezkoa izango zen hori, esaten denez. Dena den, sobietarrak 1921-ean aurkitu ziren paradan aurkitu arte, gutienez, iraultzagilearen asmoa besteak izan behar du beti. Iraultzagilea herriaren zerbitzaria bait da, ez nagusia.

Ikusi dugu: gizarte sobietarrari Estadu sobietarra, egitura sobietarrak gaineratu dizkion (eta ez herriari astiro-astiro, prozesu «normalean», bere komenentzia eta gustokoak sortzen utzi) Alderdi Komunista sobietarrak dadukan gizarte teorian, harreman sozialen hierarkizazio bat ezagutzen da: oinarri-oinarrian produzioa, etab. Zalutasunik gabeko sistema zurruna. Ikuspegi honekin jardunez, gainerako gizarte barruti eta harreman mota guziak produzio harremanen zerbitzuan ezarri dira. Literaturak, adibidez, beregaintasunik batere ez du, teoria sozial honetan ez, eta

ezta teoria hau egikaritu nahi duen Aginpidearen praksian ere. Premia jakin batzuek behartu izan dituzte sobietarrak teoria horietara. Besteok ere kasu berdinean ez gauden artean, aldiz, burugabekeria dirudi teoria haiek kopiatzea. Geure egoerari dagokion geure buruarekin ez pentsatzea.

Lantegien gobernu langileei dagokien bezalaxe – eta hori sozialista guziek ikusten dute – literaturan ere literatuei gobernatzen utzi behar zaie. Literaturan ez da kanpokoan inolako «direktorialik» behar. Hori bai, honek aldrebes ere berdin balio du: mendebalean denok oituta gauden prentsa-askatasunaren dretxora (teorikora, jakina!). Literatuek libre izan behar dute, beren alorrean nagusi, zentsurak eta bestek eragozpenik jarri gabe. Hori «demokrata» guziek onartzen dute. Harrigarri samarra da, orduan, zergatik halare literatuei beren gauzetan aitortzen zaien beregaintasuna, langileei bereetan onartu nahi ez zaien. Pribilejiatuen demokrazia litzake hori. Baina itzul gaitezten geure harira.

Literaturaren interesetatik begiratu, ala produzioarenetatik egin, Iraultzaren jardupide eta helburuak oso diferente ager daitezke. Literaturaren interesei jaregitea eta indar ematea, politika ekonomikoaren enbarazoan egon daiteke. Baita aldrebes ere, politika ekonomiko bat literatura-gilearen interesen kontra egon. Halakoan, bakoitzak bereari aurrerabide bilatu behar dion eta bilatuko dion kontradizio honetan, bitako bat egin daiteke, anarkiatik salbatuz ere: literatura eta ekonomia bata besteari azpiratu eta baten interesak bestearenen alde zeharo sakrifikatu, ala interesen burruka bizirik utzi, elkarri aldian aldiko kontzesioak egin beharko dizkiotelarik. Sobiet Batasunean burutu den Iraultza konzeptuak hierarkizazio zurrun eta gogorra maite zuen, eta hierarkizazio honek kultur eta literatur interesei ez die libre uzten, beren gisara ibil daitezten, produzioarenei erabat azpiratu baizik. (Edozeinek dakien bezala, Errusia lantegiztatu gabe zegoen). Azken finean, li-

teratura alderdiari eta burokraziari azpiratuta gelditu da: gizartearen plangintza sobietar osokoiak literaturari, produzioari bezalaxe, hertsiki planegin dio.

Iraultzaren atal tipi bat besterik izan ez arren, hurrengo orrietan Iraultza aldiko literaturaz, batez ere literatura proletarioaz, jardungo da. Bi joeratan banatzen dut literatura iraultzagilea: gaur Sobiet Batasunean ofiziala den errerealismo sozialistaren eta kondenatuta dagoen proletkulturalismoaren sailetan. Liburu honetan proletkulturalismoa bakarrik azalduko da.

1917-an bildu zen proletkulturalismoa erakunde batean. 1918/1921 artean *Proletarskaja Kultura* aldizkaria atara zuen. Erakundearen buru teoriko nagusia A. A. Bogdanowek dirudi. Beste eragile ezagunenetako bi A. W. Lunacarski eta S. A. Jessenin izan ziren. Baina beste izen gehiago ere aurkituko duzu orrialdeok zehar.

Proletkulturalismoak propetario beste ezer ez zen kultura sortu nahi zuen, «kultura proletario» hutsa, eta erakunde proletkulturalistak «klase erakunde garbi» bezala antolatuta zeuden. Iraultzagile radikal asko sartu zen erakundeotan.

Kultura berri hau proletarioek berek bakarrik eta beren kabuz sortu behar zutela eta Bogdanowek, Lunacarskik, etab., ez zuten inola proletkulturalismoa Alderdiaren mende jarri nahi, autonomu izan zedin biziki ahaleginduz. Alderdiarekin koordinaturik aritu bai, hari lege-loturik egon ez. Ez haren mende.

Halabaina Alderdiak astiro-astiro gizarte bizitzako alde nahiz talde denak hierarkia zorrotz batetan bildu zituen, denak bere diziplinapean lotuz. Kultura proletario benetako Alderdiaren gidaritzapean bakarrik zela posible (Lenin) eta 1922/23-an, hain zuzen benetako kultura prole-

tarioaren sorketari kaltegarri izateagatixe (arrazoi hori eman bait zen), Alderdiak erakunde proletkulturalistak zehakatu eta birrindu egin zituen.

Alemania Herritarreko hiztegi kultur-politiko batetan irakurtzen denez (*Kultur-politisches Wörterbuch*, 1970), «proletkulturalismoaren zenbait tesi Mao tse-tungen inguruko multzoaren teoria eta praktsia antimarxistan superbizi da gaur». Sobietarren eta txinarren arteko hauzia literaturaraino ere ailegatu bait da iadanik. Halare, baieztapen hori lasai samar duda-muda liteke, fede garbiaren kontrako bekaturik egiteko bildurrik gabe. Maoisten proletkulturalismoa, beharbada, haien antiburokratismoan aurkitu behar da, sobietarrekiko diferentzian.

6. Beste hau ere gogoan eduki behar da: Iraultza sobietarra aspaldiko gauza dela.

Mundu xelebre hau edozein gauzataraz ohitzen zaigu, dirudienez, denborarik aski emanez gero. XIX mendearen lehenengo erdian, Europa guzia «ideia frantsesek» ikararuta ikusten dugu. Huskeria bat izan da sobietarrei egin zaien Gudu Hotsa, frantsesei egin zitzaientzen aldean. (Eta gudu beroak ere!). Gero, Iraultza frantsesak basakeriak utzi zituen, gizarte saloietarako gauza bihurtu zen, bezatu eta hezi zen, frakez jantzi zen, jendea ere ohitu zen, eta Frantzia irauli eta iraultzagilea Estatu «normal» bat bilakatu zen.

Orduan iraultzagileak bi taldetan banatu ziren: batzuek Iraultza benetan egikaritu nahi zuten (radikalek, etab.). Hauetakoren batzuk, Frantziatik kanpora, beren herrietan ere «iraultza frantsesa» egiten enpeinatu ziren. Eta lortu ere egin zuten zenbait lekutan: gogorkeriarik batere gabe zabaldu zen «iraultza burgesa» inguruetan. Urte batzuk geroago, Prusian, esaterako, Frantzian baino aurreratuago zegoen iraultza burgesa, eta hortarako istilu haundirik era-

bili gabe gainera. Beste iraultzagile batzuk, ezkertiar burgesen bideak utzi, eta «arrazoizkotasun berri» baten bila ekin zioten, iraultza berri batetan pentsatzen: Marx eta komunistak, adibidez. Hauentzat beste haiek «burgesak» ziren, Iraultza burgesaren (frantsesaren) markoetan ezkertiar radikalak izan arren. Komunistek marko berrietan pentsatzen zuten.

Iraultza sobietarrarekin berdintsu jazo da:

- Iraultza frantsesak bezalaxe, mundu guzia dardaraz eduki ondoren, beste Estatu guziei su emango zien itxuratan ibili ondoren, Termidorera heldu, eta honez gero nazioarteko harremanetan Sobiet Batasuna Estatu ia «normal» bat bilakatuta dago, Estaduen korroan. (Eta Txinak bide berdina darama). Estatu hain zuzen ez oso demokratikoekin ere, Sobiet Batasunak «errealidadeak onartzen» ditu, eta Estatuok Sobiet Batasunaren errealidadea berebat.
- Lehenago Iraultza frantsesa bezalaxe, Iraultza sobietarra ere - ta odol ixurtzerik gabe - lur-biran zehar zabal daitekeela dirudi: ikus, adibidez, Txile, eta mendebaleko Alderdi komunistek hartu duten bidea. Urrutitik eta poliki-poliki bai, baina segitzen zaio Iraultza sobietarrari ere, lehenago frantsesari bezalaxe.
- Iraultza frantsesa egin eta 50 urtetara, aurrerakoiak ziren, eskierki, Iraultza honen aldezkari radikalak, Iraultza burgesa erreformaren bidez lortu zuten liberalak. (Bestela galdetu Espainiako historiari). Baina aurrerakoitasun guziak dira erlatibuak: Marxek, behinik-behin, ez zituen oso aurrerakoitzat edukiko liberal radikalok. - Eta Iraultza sobietarra egin eta 50

urtetara, iraultzagileak berriz ere bi taldetan banatuta ikusten ditugu: Iraultza sobietarraren jarraikileak, – eta hauk kontserbadoretzat darduzkatenak, ezker berriak, lehenago Marx eta besteak bezalaxe, iraultzaren eredu berri baten bila hauk ere. Orain ere, Iraultza sobietarraren eredu-markoetan mogitzen direnak aurrerakoiak izango dira, noski, baina esan bezala, aurrekoitasun guziak dira erlatibuak. Eta nolanahi ere, aurrekoitasun horri dagoeneko faktore kontserbakor asko erantsi zaiona susmatzeko, kalendarioak berak bakarrik ere nahiko arrazoi dirudi, nik uste.

Hau badago. «Aurrerakoien» banakuntza hori badago, alegia. Eta hari berean, Iraultza sobietarra ere iadanik ez da inon juzgatzen, hoguei urte duela bezala. Jarraikileek, beren erako iraultza agintzen dute, eta agindu honetan, iraultza hura distanziarekin ikusten dakitela, adierazi nahi dute (8). Besteek, berriz, iraultza guziz diferentea nahi lukete.

(8) Hona adibide bat hemen, *Libertad y socialismo* (S. C.) liburutik hartuta: "... Cosiderar antisovietismo la crítica de una iniciativa de la dirección soviética, de tal o cual defecto del socialismo de la URSS, equivale a un retorno a la concepción de la incondicionalidad hacia la URSS y sus dirigentes que como hemos visto, cambian, se contradicen y se critican ellos mismos, lo que es perfectamente lógico. Esta concepción de lo "prosoviético" o "antisoviético" la rechazamos totalmente. Algunos camaradas que se han formado, como toda nuestra generación, en una idealización del socialismo y de los países socialistas concebidos como una suerte de Eldorado, sin contradicciones, sin problemas, y desde luego, sin errores, se impresionan ante lo que pasa. Qué va a suceder, se preguntan, si decimos ahora que el socialismo ya no es el paraíso; si dejamos de considerar a los dirigentes socialistas como semidioses invulnerables? No destruiremos así la imagen ideal que mantiene la ilusión y la esperanza de las masas? Ciertamente que nosotros mismos hemos contribuido a crear esa imagen

Beraz, batzuk ala besteak ados izan daitezke, liburu honen arloan.

Gorago aipatzen nituen sentibera haiei bidera irtetzeko, esaten dut hau dena batez ere. Eta jakin dezaten nondik nora doan erbia. Badakit, berriz ere jaso nezakeela txalorik *galeria falt*sotik: hemengo kritikak batere errazoirik gabe poztuko dituenik, eta idatzi ez direnerako erabili nahiko dituenik ere, ez dela faltako. Eta lan hau otsemak donesten badu, gure egoerak neu otso bihurtzen ote nauen, galdetu beharko neure buruari. Parabolatan hitzegiten dut: «otsoak zer baitetsa, otsemak donetsa», irakasten bait digu atsotitzak. Tristeia litzake, beraz, otsorik ez den batentzat, otsemeek donestea... Baina, irakurle adiskide: otsemeek nahiz besteek otsotzat har nazaten edo gaitzaten baino arrisku gaitzagoa da, nik uste, luzarora kaltegarri izan dakizkigukeen erizkera eta ipiunak isilpean pasatzea. Ezkerraren kontra bada lehendik ere Euskal Herrian mesfidarik aski. Eta arrazoiarekin: horixe bait da okerreana. Beraz, ezkerrak ez daduka txorakerietan ibiltzerik. Bestela betikoan gaude: euskal herria kontserbakorra dela, esango da berriz ere, berriz ere «aurrerakoiek» herri hori ankepean triskatu besterik egiten ez badigute. Berak ezkerrean daudela garbi ager dadin, beste denak «eskuinera» uxatuko dituen imintzioetan ari badira. Izan ere, beste zenbait lekutan entretenigarri izan zitezkeen jolasak, herri tipi honentzat aisa gerta daitezke heriozko. Orduan gu ez, baino besteok lirake herri honen otso. Beste honoko hau ere bai bait daki atsotitzak:

«Zer da mira, ardiak otsoari ihes ari badira?».

idealizada. Al reconocerlo formulamos nuestra propia autocrítica”, etc.

MOGIMENDU PROLETKULTURALA

Mogimendu proletkulturalista ulertzeko Errusiaren bereiztasun jeneralaz eta Iraultzaz gainera, bi dato hauk ere, oso gogoan eduki behar dira:

- 1, ideologia iraultzagilearen tankera sobietarra: hau bigarren kapituluan azalduko da (literaturaren eta kulturaren arlorako).**
- 2. Kultur-arloan Iraultza sobietarrak bere aurrean aurkitzen zuen egoera: analfabetismo bildurgarria bazter guzietan; eta zegoen kultura, kasta pribilejiatuen eskuetan zegoen. Herriak ez zuen kultur harmenik.**

Mogimendu proletkulturalak «herriaren kultura» sortu beharra edukiko du (herria hemen, ideologia nagusiarengatik, proletargo bezala entendituta). Hortarako, aurrenik, analfabetismoa garaitu beharra.

1923-an oraino, eta hamaika ta berrogei urte arteko jende artean bakarrik, Sobiet Batasunean 27 miliun analfabeto kontatzen zen. Besteak beste, industria modernotzeko ere, langile adituak eta teknikoak sortzeko, izurrite hori garbitu beharra zegoen.

Herria eskolatzeko kurso asko antolatu zen. Kurso horietan parte hartzen zuten langileek, bi ordu lanetik libre eta pagatuta zeduzkaten, eskola egunetan.

Mogimendu proletkulturalak porrot egingo du, errealidadeak azpian zanpatuta. Baina mogimendu proletkulturalak zer kritikatu haina zer ikasi eskaintzen du.

Proletarioak eta «Proletkultura»

Literatura proletarioari buruzko solasak kultura proletarioaren arazo barruan du bere lekua. Eta *proletkultura* hitzak ez du besterik adierazi nahi. Proletkultura, edo-ta laburrago *proletkult* bakarrik, hizkuntzarik gehienetara pasaturiko eta errusieratik hartutako neologismoa da: *proletarskaja kultura* hitzen laburpenez osatua, nabarmenki. Hau da, proletargoaren eta proletargoarentzako kultura.

Literatura, edo erabatago kultura proletario-

rik sortzeko arazoak, Sobiet Batasunean ezagutu du inongo historiarik higituena. Ikus dezagun hau labur-laburki.

Iraultza osteko lehen urteak Sobiet Batasunean ere, lehenago Frantzian bezalaxe, irakin eta galgal urte dira. Ordura arte presiopean egondako indarrek agirira salto egin zuten eta izugarrizko ekintza bizian eraso. Gizarte orpo-orpotik eta sustraitik arras berria eraikitzeko lehia su eta garari zen. Antzinatearen inolako begirunerik gabe, «gizarte berrian» ideal denak obratu nahi ziren eta baita haren jasotzeari jendea gogotik atxiki ere. Hasiera beroak.

Berotasun harek aspaldi porrot egin duena, gauza jakina da. Gaurko gizarte sobietarra inon erakundez eratuenetakoa da. Asmoak ere kontrarioak bait ziren hasiera hartan: iraultzagile askok gizartea aginpide zentral txit gutirekin edo batere gabe antolatu nahi zuen, kommuna sistima antzean. Halakoek luzarora erdirakoiekin nahitaez elkar jo behar. Erdirakoiek, areago, ez zuten berritasun gehiegirik nahi ta ez zirudien herriaren berezko senean asko fidatzen zirenik ere. Erakunde tinkoetan, nolanahi ere, fidatzen ziren. Komunismo sobietarra, bada, ezker eta eskuinean ezpaldutik zen.

Proletkulturalistak ezkertiarak ziren: berrikuntzari amorratu eta erdikoikeriaren nahiz goitik beherako plangintzen kontrako zeharo. Herriaren berezko senean sinesten zuten eta honi libre utzi nahi zioten (Nolanahi ere, ezker ala es-

kuin, bere gaiarekiko zerikusian neurtu behar da. Abstraktukerian ibilita ezkertiar izatea erraza bait da: ametsetan, alegia, errazena). Lenin erdikoa agertu zen. Dena den, burrukak geroagokoak dira. Lehenengo urteetan proletkulturalistak nagusi ibili ziren.

Proletkulturalistek 1918 aldera asko zerabilten esaera batek honelaxe adierazten ditu beren asmoak: *erre dezagun Raffael gure biharraren izenean, porroka ditzagun museoak eta artearen loreak ostika*. Zeharokoak ziren hauetxek: gizarte berriaren berritasunean sinets-sinesturik, ordura arteko guztia lardaskatzen zuten. Ordura arteko kultura ere bai, noski, «klase gizarteko» eta klasista iruditzen bait zitzaien hura guziz. Klase gizartean sortua izanik, hartantxe orientatzeko balio zuen, hartarako zen on; ez klaserik gabeko gizartean. Hemen, zertarako gabe ta alferrikakoz beste, kaltegarri iruditzen zitzaien, klase gizarteko izpirituz beteko omen bait zuten herria. Iraultza aurreko kulturak Iraultza ostean ez zuela ezertarako balio, iruditzen zitzaien.

Ezkertiarrok logiko dira, «kultura burgesari» marxistek arrunki egin ohi dioten kritikarekin. Dagoen arte eta kultura guzia, nagusien klaseak sortua omen bait da, beren interesen arabera eta interesok hobeki zaintzeko egina ere. Eta artea (kultura) funtsean horixe omen da, produzio harreman moldearen gainegitura basterik ez. Kritika hori zuzena izatekotan, proletkulturalisten ezeztapenak arte eta kultura horiei, bidezko basterik ez dirudi zinez. Arrazoi horietxen izenean en-

plegatu ziren, enplegatu ere, «aintzinateko eta zahar ororen zuzen-zuzeneko eta erabateko txikizioan», geroago Leninek dioenez. Haatik ere, Iraultzaren ondoren kultura zahar hartan, gizarte sozialista berriak bereganatzea eta kontserbatzea merezi duen hainbeste gauza aurkitzen bada, Iraultzaren aurretik kultura haren erabateko kritika hutsean aritzea, ez da bidezko. Inondik ere, kultura «burgesa» ez da burgesa bakarrik, gizarte sozialistan ere balio du-ta, Alderdiaren gaurko ustez.

Proletkulturalistek —atzoko nahiz gaurko— arte edo kulturaren gainegitura klasistaren partea kulturaren guzitzat hartzen dute. Zatikazko ikuspegi eta egia parzial bat ikuspegi eta egia guzizko eta funtsezko bihurtu. Proletkulturalistak honela juzgatzen ditu egun Semion Mashinskik, «Literatur-Instituto Gorki»-ko irakasle Moskun:

El dinamismo de la revolución impulsaba a las masas a liquidar rápidamente cuanto ostentara el sello del «mundo viejo». Acumulado en ellas el odio hacia el antiguo modo de vida, hubiera podido transformarse en el elemento pequeño burgués de nihilismo y destrucción. Este ímpetu, muy comprensible desde el punto de vista psicológico, lo estimularon los animadores del Proletkult y otros ultraizquierdistas, quienes con mucho ruido, con gritos estentóreos, llamaron a construir una nueva «cultura proletaria» sobre las ruinas de la vieja cultura.

Esan beharko da, oraindik, proletkulturalis-

tak, ideologia eta kultura burgesari kritika egi-terakoan, Alderdi Komunista sobietarrak Iraultza aurretik bezelakoxea ta hortan ohizkoa egin arren, beren ekintza Alderditik aparte samar ari zirela; biok aparte zeudela behinik-behin erakunde gisa. Proletkulturalista asko Alderdian zegoen, noski. Eta erakunde honek Alderdiari lagundu ezezik (ideien zabalkundean batez ere), sarri Alderdiarekin batera ere baziharduen. Baina bestela nahiko bereber ziren Alderdia eta proletkultur erakundeak.

Urriko Iraultza eta lehenengo Sobiet urteak batera egin ondoren, 1921-ean Alderdiak eta proletkulturalistek elkarren kontra jo zuten. Alderdiak urte hontan Erresuman eraikitako egituretan eta abiarazi ziren produzio antolamenduetan «Proletkult» mogimendua berehalaxe ito zen. Erakunde berrietan ez zegoen «Proletkulturarentzat» lekurik. Ez zen Alderdia eta Alderdiaren mendeko erakundeak, besterik onartzen.

Esan bezala, proletkulturalistak burruka garaietan barreiatutako ideiak derrigor egikaritzen enpeinatuak ziren: produzio harreman berrien, hau da, klaserik gabeko gizartearen berritasun guzizkoan sinesturik, hari zegokion kultura berebat arras berria sortu nahian. Alderdiarentzat, ordea, lehenagoko esakune haiek beste ezer baino gehiago taktiko ziruditen. Burrukarako eta propagandarako egoki bai, baina gero, haien arabera kulturarik eraikitzen hastekoan, endreagarri eta kaltekor. Alderdiak ez zuen halako kultur berrikuntzatan sinesten. Iraultzak egiten zue-

na zen, *crear condiciones más favorables para el desarrollo de las fuerzas culturales de la nación*. Beraz, ordura arte (burruka premiaz) iraganaldia eta bere kultura klasista maite zuten burges koxkor eta intelektualisten aurka, kultura zeharo berri paregabeaz mintzo zen Iraultza, orain *se constituyó en la más fiel heredera de los valores espirituales creados en el curso de la historia*. Kultura burgesa birrindu eta «berria» sortu ordez, zahar hura herrian zabaltzea erabaki zen: *la herencia artística de los clásicos fue uno de los instrumentos más eficaces de la educación espiritual y moral del pueblo*.

Inola ere kultura burgesa desburgesatzeko aski dirudi, Alderdiarentzat, kultura hura herriaren eskuetan jartzeak. Hona Mashinskik: «La herencia artística fue declarada patrimonio nacional. Ello hizo evidente el humanismo verdadero de la Revolución de Octubre».

Alderdiaren jokabidea, hauzi honetan, ondare kulturalaren «bururapen leninistan» labur-biltzen du Mashinskik, hau honela azalduz:

En esencia, (Alderdiak) proclamaba que los más sobresalientes logros de la cultura creada en el pasado, *principalmente* por personas procedentes de las *clases privilegiadas*, según su contenido y espíritu podían considerarse no ya opuestos a las aspiraciones del pueblo, sino al contrario, favorables a sus intereses más vitales.

Horra bada.

Benetako leninismoak dirudienez, esperentzia-ekin horixe ikasi du: kulturen ez dago, tradizioarekin hautsiz, erabateko berritasunak sortzerik. Kultura paraje berriak zehar etorkizunerantz doan ibaiaren antzeko da. Eta areago, klase kategoriek, kultura juzgatzeko, balio guzizko eta erizpide funtsezkoenak legez erabiltzen direnean behintzat, ez dute gauza haundirik balio, burruka propagandarako ez bada. Zenbait politiko iraultza zaleren kultur kritika, horregatik, kultura guzia politikara-edo erreduzitzen enpeinatuz, eta kultura «burgesen» aurkako eta haize haizekeria haundiz, utopia gaizto besterik ez da. Kritika, zientziatzko orde, bene-benetan «ideologikoa», hitz honen esanahi marxistarik txarrean.

Hau da:

- Iraultza aurretik esaten zuten, kultura guzia burgesa eta klasista zela.
- Iraultza ostean, aldiz: *Proletkulturalistek* kultura burges dena birrindu eta zeharo berria sortu nahi izan zuten, lehenagoko kritikarekin logiko.
- *Alderdiak*, berriz, erokeriatzat jo zuen asmo hori eta kultura «burgesa» (ordura arte burgestzat gaitzeritzia) onargarri juzgatu zuen, eta kultura berririk sortzen ez, baino zaharraren zabalkunde gehiago saiatu zen.

Proletkulturalisten asmoak

Errusia guduan zegoen. Militar hausiabartzak ahuldu eta Otsaileko Iraultzak izuturik, Ksar familiak aginpidea Gobernu Probitorioaren eskuetan utzi zuen. Baina langileen, laborarien eta soldaduen ordezkariak eta elkargoak (Sobietek), Gobernu Probitorioak baino ahalmen haundiagoa zedukaten iadanik herrian. Lantegi-komiteek eta sindikatoek produzioko nagusi eta jabeak zokoratu samarturik zeduzkaten, 1917-ko udazkenerako lantegien gidaritza beren eskuetan zegoela esan bait daite-

ke. Lurralde lantegitsuetan aginte politikoa ere nahiko harturik zedukaten. Masa-organizazioek poliki-poliki aginpide ksaristaren aparatxu guzia berenganatzen zuten, azkenean Estaduaz jabetzeraino. Iraultza, bada, astiro-astiro aginteko resorte guziak hartzen zihoan. Proletkulturalistek kultur resorteak eskuratu nahi zituzten: eskuratu eta irauli.

A. V. Lunacarskiren eraginez, proletargoaren kultur erakundeak ere kultur iraultzaren programa bat prestatzeko bildu ziren. Boltxebikiak aginteratu baino zerbait lehentxeagoko Petrogradoko Bilkuran proletkulturalisten araubide hau finkatu zen: langileriaren erabateko autonomia kulturala, eta langile-kultura langileek berek egina izan beharra, proklamatzen ziren. Bilkura honek dioenez, langileek batez ere zientzian eta artean desarroilatu behar dituzte beren dohain ta gaitasun kreatzaileak, *funtsean ordenu zaharra irmotzeko eta sendatzeko besterik ez den kulturaren [kultura burgesaren] hipnositik liberatzeko*. Kultura tradizional guzia adierazten zen zapalketaren tresna bezala. Orain arteko kultur-forma guziak desegin eta haien lekuan «kultura proletario» berri-berria eraikitzea deliberatu zen, bestela gizarte sozialista lehenik erdizkako, eta luzarora ezinezko, gerta ez zedin: erakunde berri politiko ta sozialekin bakarrik, baina gizarte berriari ze-

gokion kultura berezirik gabe, kausi ez zedin, alegia.

Bada Euskal Herrian ere proletkulturalismorik franko, gehienetan teoria osaturik gabe izan arren, Haranburu-Altunak, batzutan, proletkulturalistei biziki hurbiltzen zaizkien judizioak darabilzki. Adibidez: «Zeren eta literatura, ideologia ama eta alaba denez eta *beti ere status quo baten zerbitzuan* (nire azpim.) gizarte molde bateri atxikirik hedatzen da» (*Euskal literatura* 72, or. 8). Edo-ta: «Esan daiteke beti atzerakoia dela literatura, reproduzitzaila den alderditik» (or. 15). (Halare, Haranburu-Altunak berak literatura aurrekoia egin nahi du, agian).

Urriko Iraultzatik NEP-antolaketa doan harroan (ikus behean honen argitzapena), 1917 eta 1921 bitartean beraz, asmo eta eskabide radikal hauk atertu gabe entzuten dira. Proletkult-elkar-go sutsuok Alderdiaren eta sindikatuen pareko ziren, hirurok berenez-beren eta bakoitza bere barrutian ari izanik. Proletkulturalistek langile-riaren abangoardia kulturaltzat zedukaten beren burua, eta Alderdiari gizartearen buruzagitza politikoa eta sindikatuei sozial-ekonomikoa bezalaxe, berei buruzagitza kulturala zegokiela iruditzen zitzaien, gizartea eta aginpidea hiru sailotan banatuz. Hiru aginpide-beso klasikoen zuzenketa sozialista bezala, agian.

Proletkulturalistek ez zute herria goitik behe-ra gobernatu nahi: erabateko demokrazia inauguratu nahirik, lehenik ez zuten herria hezi eta eskolatu nahi ere, ezpada herriari bere kultura sor zezan eragin eta lehiarazi bakarrik. Herriak berak eskolatu behar zuen bere burua eta hezi,

bestela berriz ere mailak jartzen bait ziren gizartean. Iraultza sozialistarekin irakasle eta ikasle arteko diferentzia ere xahuturik uste zuten. Ez zuten, bada, *proletargoaren indar kolektibua-ren sortzailetasuna* kultura berria berez bakarrik sortzeko gauza zen dudarik. Gizarte sozialistan ez zuten irakasle eta irakatsirik, gidari eta gidaturik onartu nahi. Gizarte sozialistan diferentzia sozial denak desegin behar ziren.

Optimismo izugarri honekin, eta hau oinarritzen zegoen beste makina bat irudipen utopiarekin, intelektual eta jakintsu iraultzagileen laguntasunik ere ez zuten nahi. Funtsean lan-banakuntzarik eta espezializaziorik ere onartzen ez duen itsukeria proletarista hau, Marx gaztearen eta Engelsen zenbait aipaldirekin hornitu ahal daitekeena izan ala ez, mitologiko baizik ez da. Aurrerapenaren kontrario, errealidadearen kontrario da-ta.

Ulergarri da, apika, Mashinskik proletkulturalistei ultzaezkertiar baderizkie. Eta egon ere «komunista ezkertiar» izendapenarekin ezagutzen direnen sailean zeuden. 1918 aldera, ekonomia gainbehera sartu zela ikusirik eta amildegitik salbatzeko, Trotskik eta Leninek mendebaletik aditu eta teknikoak bildu nahi zituzten Sobiet Batasunera, produzioa burubidatzeko. «Komunista ezkertiarrek» borobil-borobilki arbuiatu zuten asmo hau, sozialismoa eraikitzeko aditu burgesen laguntza oro ezetsiz. Honela agertzen zuen N. Osinskik bere postura: *Sozialismoa ta lanaren antolaketa sozialista, proletargoak berak sortuko*

ditu, —ala ez dira sekula sortuko—. Eraberean proletkulturalistek ere proletargoaren baitatik eta bere indarrekin bakarrik nahi zuten kultura proletarioa lortu.

Ezagunki, *burges koxkor ikaratuaren ezkerre-riok* ez zitzaizkion Lenini batere atsegin: anarkisten lehengusu antzeko iruditzen zitzaizkion. Eta erizkera hau, *komunismoaren baitako haur-gaitza*. Iraultza ondoreneko pentsabideok, halare, iraultza aurreko zenbait mintzamoldetan dituzte sustraiak, nabariki. Kasu honetan, konkret, kulturaren «gainegitura teoria» esajeratu batetan.

Iraultza aurreko tradizioekin eta intelektual eta zientifiko iraultzagileekin zenbateraino konta daitekeen hauzia, Europako Alderdi Komunista gehienetan jarri izan da noizpait. 1920 aldera arte, arrunki, haien zeregina inola ahalik gehien baztertu nahi izaten zen. (Komunisten intelektuallekiko errezelo eta deskonfiantza Brechtek ere garrazki salatu du, horregatik). Eta boltxebikiek Caprin eta Bolognan zeduzkaten eskoletan biziro eztabaidatzen ziren gaiok. Leninek berandutsu arte ez zuen hauziotan esku hartu nahi izan (1).

Intelektualen laguntzaren aldekorik ez zen falta, noski. Baina, halare, nagusituko zen joerak, proletkulturalistenak, F. I. Kalinin burrukaria zuen aldezkari eta eragilerik sutsuenetako bat. Eta Bogdanov teorikorik inportanteena. Gizarte

(1) Ik. *Kolakowski*, 1972, liburuan, or. 211-234, "Intelektualak eta komunista Mogimendua" saiakera.

sozialista benetan gizarte berririk izatekotan, bere kultura berezia behar zuela, argudiatzen zuten hauek. Kultura hau sor zezakeen bakarra, berriz, gizarte berriaren sujetua besterik ezin izan zitekeela iruditzen zitzaion: proletargoa. Berek bakarrik sor zezaketen beren kultura, bestela ez bait litzake beren kultura izango, onenean ere berentzat egindakoa baizik. Nabarmen dago erabateko eta guzizko bezala imajinatzen dela gizarte sozialistaren berritasuna.

Intelektual iraultzagileek —segitzen zuen Kalininek bere arrazoipidea— arrazionalki garbi jokatuz gero, ekintza eta jardunpide politiko nahiz ekonomikorako teoria burura lezaket. Baina arte-obra sozialistarik egiteko ez dira gauza. Are gutiago egin ahalko lukete kultura sozialista osorik. Zeren-eta ezin ulertuko bait lukete langileria-
ren sentimentu eta barne mundua, hau mendez-mendeko esperentzian errotuta egonik. Sinpatiarik bizienak eta ohartzapen zorrotzenak ere ez dutela balio, zeritzan Kalininek, egunoroko lanaldiak moldatzen duen proletarioaren konzientziapene edo subkonzientzia atzemateko. Sortze artistikoa lehen-lehenik esfera honetan sustraitzen delarik, ordea, intelektualak ezin ia iotasunik edukitze lezake langileari dagokion erako arterik egiteko (2).

Kultura eta arte proletarioak, hortakoz, proletarioek berek eginak bakarrik izan zitezkeen. Eta haxe bakarrik kultura sozialista ere. Beraz,

(2) Ik. II kap., 1-go atalean gehiago.

langileek beren dohain artistikoei jaregitea, beren esperentzia eta irrikeri espresio ematea, beste biderik ez zen gelditzen, kultura eta arte sozialistak iristeko. Hau eginik, ez zegokeen tradizioaren, ez zientifikoen eta ez intelektualen premiarik (3). Gizarte proletarioaren kultura sortzeko, aski ziratekeen proletarioak berak. Berak bakarrik. Hurrengo kapituluan hau zehazkiago ikusiko dugu.

NEP: «politika ekonomiko berria», 1921/1928 arteko antolaketa ekonomikoa. Gerrak, blokeoak eta erreforma sozialek xahuturiko industria indarberritzeko, garai honetan atzera salerosketa librea eta produzio pribatua sararazi ziren Sobiet Batasunean, zenbait lantegi tipi jabego pribatuari itzuli eta laborariei lurra berentzat eman, herbestetik kapitala eta teknikoak inguratu. Lantegi haundiak Erresuma edo Estaduaren esku gelditu ziren, kostuen kontrol oso gogorrarekin. NEP, horregatik, «pauso bat atzeraka» bezala ikusita dago Iraultzaren prozesuan, idealen atxikimendu eta sugar iraultzagileen lekuan arrazoi praktikakoak nagusiaraziz, Iraultza *gizaterien eskuetatik teknikoenetara* pasa arazi bait zuen. Gizateria edo masa-mogimenduak haro honetan suntsitu ziren. «Sozialismoa herri bakar batetan»

(3) Teoriak eta asmoak gauzatzen ez zirelarik, marxismo sobietarrak teoriak eta asmoak aldatu zituen; beti ere errazagoa bait da hauk aldatzea, errealdadea baino. Beraz, erreallismo sozialistaren teoriak, praktika aldatzera baino gehiago joko du, praktika autoritario sobietarra "sozialista jator" bezala zuzenestera.

posible ote zitekeen eta Iraultza nola orientatu eztabaidetan,

- 1) Trotskik etengabeko iraultza proposatzen zuen, gizaterien sugar iraultza-gileari bizirik eutsiz (berdin Sinowek eta Radekek),
- 2) agintekerien bildurrez, Bucharin eta Rykówek lur-erreforma eta lantegiztapena astiro-astiro burutzea.
- 3) Stalinen bide ezagunak garaitu zuen, ez Iraultzaren idealak efektibidadea-ri gehiegi sakrifikatu gabe, mogimendu herritar espontaneoak itoaz batez ere.

Proletkulturalismoaren lan metoduez zerbait

Fenomenu proletkulturalistan ez dira erakundeak eta berezko agerpen espontaneoak nahastu behar.

Leku askotan arteaz arduratutako lagunarteak berez sortu ziren, eta beren arteko lanean ahalegiten zuten. Pintatzen, elkarrekin abesten, elkarrekin irakurtzen eta diskutitzen, etab. Afizionatuen talde moduan. Idazle eta artista proletario-rik gehienak, hasieretan, holako talde espontaneoetan sortuak ziren.

Erakundeak geroago sortu ziren. Mogimendu espontaneo horiek koordinatzeko eta eratzeko. Idazle eta artista berri proletarioak *Proletkult Erakundean* batuak izan ziren. Proletkult Erakundeak herri bakoitzean, eta sarri hauzo eta hiri bakoitzean, sukursalak zeduzkan.

Beraz, mogimendu proletkulturala eta erakunde proletkulturalak, gauza diferenteak dira. Baina mogimendu hau berehalaxe ia zeharo erakundeen mende kausitzen zenez gero, biok berezi gabe jardungo gara hemen.

Sarri erakunde proletkulturalok Alderdiko lagunen batzuek sortuak eta gidatuak ziren. Eta Alderdi Komunistaren laguntzarekin lanegiten zuten. Talde espontaneoetan ez bezala, erakundeen bilkurak «maixuren» baten ardurapean egiten ziren. Honek, talde espontaneoan aldean bentaja ematen zien. Iraultzaren alde jarri zen intelektual, artista, idazle, albistari, midiku, edo nolanahiko eskolaturen bat biderakusle zutelarik, proletarioek pintatzen ikasten zuten, irakurtzen eta idazten, teatro egiten, poesiak egiten, etab.

H. Arvonek:

«Des écrivains et de poètes de la vieille génération qui ont rallié la Revolution après avoir abjuré les erreurs esthétiques du passé, se chargent d'y former de jeunes écrivains de la classe ouvrière afin de faire naître une littérature exclusivement prolétarienne» (1).

1) H. Arvon, *L'Esthétique marxiste*, 1970, or. 56.

Lan barruti inportante bat «langile-klubak» edo zirkuloak (Batzokiak) ziren. Eta medio inportante bat «Estudioak» edo ikasi nahi zutenen bilkurak.

Langile-klub edo batzokiok, langilearen kultur bizitza osoa zuten begitan. Gorputzaren atsegina ahaztu gabe: jateko eta edateko (te) txokorik ez zen falta batzokian.

Batzokietan denetik zegoen:

1. — Alderdi Komunistaren mahaina, edo txoko bat: norbaitek Alderdiko arloei buruz zerbait jakin nahiez gero informazioa jasotzeko. Edo Alderdiko jendeari zerbait jakinarazi nahi zionak ere, esatekoak esateko. Jendeak mahain honen bidez lotzen zituen Alderdiarekin harremanak. Alderdiko lagunek ere, beren arazoetarako, hemen zedukaten beren informazio zentroa.

2. — Sindikatoen mahaina edo txokoa: lanaz, lan kondizio eta tokiez, alogeraz, etab., zerbait jakin nahi zuenarentzat, edo kexuren bat zuenarentzat. Produzio moldeari buruzko galdera praktikoa nahiz zientifikoez, ogibide ezberdinei buruz, etab., hemen jakin zitekeen jakin beharrezkoena.

3. — Irakurtokia: liburu eta aldizkari beharrezkoenekin. Mogimendu proletarioaren eta Alderdiaren berri ematen zuten publikazioak, batez ere. Eta hiztegi eta enziklopediak.

4. — Errepresentazioetarako aretoa: teatroa

egiteko, langile koruen konzertuak emateko, zinerako, irakur-arratsak antolatzeke (gehienetan entzuleria haundi baten aurrean poesiak irakurtzen ziren), etab.

5. — Estudio-bilkuretarako gaiak: periodismo kurso laburrak, kantu edo teatrorako entsegu partikularrak, literatur azterketak, etab. egin nahi zituzten talde tipientzat. Biziki garrantzi haundia marxismo-kursoei ematen zitzaien.

Batzokiok, Kalininek dioen bezala, *langileria hezitzeke eta bere desarroiloa moldatzeko eskolak* ziren.

Proletarskaia Kultura aldizkaria zen mogimendu honen agerkari edo organo ofiziala. Aldizkari honen 1919-ko 6. zenbakian Kerzenceven gogoeta batzuk datoz, Proletkultoaren lan metoduez. Kerzenceek zorrotz ikusten ditu problemak (2).

Kultura proletarioaren desarroilo bideez iluntasun asko dago, esaten du: argitu gabe daude, bai kultura proletarioa zer den, eta bai nola lor daitekeen ere. (Kontuan har 1919 dela iadanik!). Eta argitu gabe, orobat, kultura hori zein hesparutan eta zein tankerarekin eraiki.

Hori horrela, esperimentuak eginez aritu bes-

(2) P. Kerzencev: 1881-ean jaioa, 1904-ean Alderdiko laguna, 1912-1917 herbestean. Gero, ROSTA albiste-agenturaren buruzagi, Bidali plenipotenziario Stockholmoko itunetan (1925-1926), Enbajadore Italian, Arte-arazoetako Herri komisario buruzagi, etab.

te erremediorik ez dago. Ta esperimentuok ere, ilunpetan aztamuka ibiliz, egin behar.

Gertatzen dena zera da, orduan: batekoz, kultura proletarioari buruzko teoria abstraktuak bilbatzen direla, aidean, irudimen askorekin eta begien aurreko errealidadeen kontu gutirekin. Gero ezin asmatu da, teoriok nola gauzatu. Edota, praksiaren arian-arian, teoriari batere kasurik egin gabe lan egiten dela, eskuartean aurkitzen dena nolabait aurrera atereaz. Teoria eta praxia alde banatara erortzen dira. Egiten diren teoriak, eta eramaten den praxiak, ez dadukate elkarrekin zerikusirik.

Lan egiteko modu konkretua aztertzen du gero Kerzencevek:

Kultura proletario berria «Estudioetan» esperimentatzen da. Estudio bilkuretan 20-tik 30 arte buru elkartzen da, gidari edo maixu baten ardurapean: teatro, musika, literatura eta pintura/eskultura estudiatzeko.

Estudiook laboratorioekin gonparatu ohi dira, eta Kerzencevek gonparazio hau egoki aurkitzen du. Egiazko idorokunde kulturalak lortu nahi dira, eta kondizio artifizialeetan egiten da arte sor-keta. Zerbait lortutakoan, orduan heda daiteke —aplika— langileetara eta kalera. Ipar-Amerikako lantegiek daduzkaten inbestigazio-zentroak aipatzen dira eredu moduan: halaxe sortu eta esperimentatu behar omen da artea ere.

Teatroren bat gertatzea edo konzerturen bat prestatzea, dira gehienetan «idorokundeok»... Dena den, ez dago zergatik lan hau gutietsi: 20 langileren artean teatro obra bat egitea lortzeak, are gehiago teatro obraren bat idaztea lortzeak, obrak berak guti baliota ere, asko balio du. Mogimendu proletkulturala ez dago, gehienbat, sortarazi dituen obren kalitateagatik juzgatzerik, kantidadeagatik baizik. Kultur-Iraultza sobietarraren bibliografiak (Rogacesvski-Mandelstam) 1.500 titulo eta gehiago eskaintzen digu! Ez dago esaterik, zenbat langile arteagatik interesatu zuen.

Horretara, Estudioak alde txar asko du, duen xederako:

Estudioetako lan metodoak lankide numeru mugatua eskatzen du. Estudioetako lana, horrela, masa edo jendeteriatik aparte egiten da. Krea-zioa ez da herri osoarena, edo klase proletario osoarena, talde tipiena baizik. Laboratorioan egiten da, gizateriatik aparte eta giro artifizialean. Ez jendeteriak eragina eta ez jendeteriari eragitekoa, bihurtzeko arriskua du horrela: Estudioa bere buruaren xede bilakatzeko arriskua. Estudioetara datorren jendea beren hobby edo interesez eraginda etorriko da, eta ez herriari zerbitzatzeko lan egitera eta lanean ikastera. Orduan, langileen artean talentu ezkuturen batzuk aurkituko dira, agian artistaren batzuk ere sortuko dira, baina beti ere proletargo-arentzako kultura sortuko da, ez proletargo-arena. Onenean ere, bazuena bakarrik.

Arrisku hau ere larriago da, Estudioetan eskolatutako artistek berehalaxe «espezializatzeko» joera eta zeharo arteari dedikatzeko gogoia agertzen ohi bait dute. Haatik ere, ofiziozko artistatara edo artista profesionaltara pasatzen den langileak, bere klaseaganako loturak etetzen ditu, *intelligentsia bohemia* edo intelektualen aldera burges-koxkorrera iragateko. Burges-koxkor bihurtzen da, nolanahi ere:

Poesian edo teatroko aktoretzan espezializatu nahi duen proletarioa, bere *milieu* sozialari arrotz bihurtzen zaio, estrainiatzen zaio. Eta bere izatez berez kultura proletarioaren etsai den, eta goitik beheraino tradizio zaharrez (burgesez) betetako gizarte maila literario eta artistikoan, sartzen da (3).

Gaitzon erremediotarako Kerzencevek proposatzen dituen neurriek, ez dute gehiegi konbentzitzen. Alegia, bertatik bertarako, tartegabeko sujetu «herri osoa» izango lukeen kulturak (arteak, literaturak, etab.) utopia erromantiko hutsa bait dirudi. Herria kulturaren gertuagoko edo urrunagoko sujetu mediatua izanen da, nik uste (folklorean bezala), ez inediatua. Kerzencevek, halare, artearen sujetu «herri osoa» bihurtzeari deritza helburua. Eta, luzarora, proletkulturalismoari lur joeraziko dion kausa bat, helburu honen eta helpideen arteko desproporzio hauxe izango da. Kausa intrinsekoetako bat, alegia. Arte-obraren sujetu herria da, eskierki; baina ez

(3) Euskal Herrian ere, profesional bilakatu direnei, ez zaizkie honela moduzko kritikak falta izan.

dago hau sujetutza inmediatu bezala bururatzetik.

Kerzencevek, nolanahi ere, hiru erremedio proposatzen du arriskuok saihesteko:

1. — Langilerian kultur interes gehiago sortu, lehen-lehenik.

2. — Estudioen eta langileriaren bizitza hesuago lotu. Adibidez: Estudioetako literatur taldeek herriko egunkaria eta lantegian banatzeko orriak idatz litzakete; proklamazioak, sloganak, etab. prestatu, halaber. Talde artistikoak langile-klubak apaindu, demostrazioetarako banderak eta pankartak egin, mitinetako dekorazioak muntatu. Talde musikalak korua kalez-kalezko langileen demostrazioen zerbitzuan jarri, konzertuak eman, etab.

3. — Estudioek ez dute isil-isilean bakarrik produzitu behar. Lau-bost hilabeteren buruan beren obrak jendaurrean erakutsi behar dituzte. Langileen aldeko lanean ari dira, bai, eta lanok langileen artean duten oihartzuna ikusiko da honela. Hau beharrezkoa da, zerbitzatu nahi zaion klasearekin loturik segitzeko.

Halare —segitzen du Kerzencevek— agerketok gehienetan izango dituzte arreta onak eta arrakasta biziak, jendearentzat berriak dira-ta. Ez du, ba, onak direnik esan nahi. Horregatik, bai jendearen kritika bilatzea eta bai etengabeko autokritika egitea, behar-beharrezko izango du proletkulturalak.

Literatur-Estudioek irakur-arratsak antola ditzakete: Estudio lankideen obren batzuk publiko ugari bati irakurriz, komentatuz, kritika eginez, eta, publikoari kritika egin eraginez. Beste batzuetan publikoa bera animatu beharko da, batzuek agian etxeko ezkutuan egiten dituzten obrak ekartzeko eta agirian irakurtzeko.

Teatro-Estudioek, obraren bat azaltzen dutenean, azkenean publikoarekin batera egin behar lukete kritika, beren artean bakarrik egin ordez.

Irudi-artistek, pintore eta eskultoreek, beren pintura eta eskulturen erakusketak eskaini behar dituzte. Baina baita jende taldei museoak erakutsi eta hango obrak esplikatu ere. Mendietara-ta, eskursioak ere organiza daitezke, aide librean dibujatu edo pintatu nahi dutenentzat.

Idazle eta musikalaria proletarioek ez dituzte arratsaldeetan aretoan bakarrik azaldu behar beren ahalmenak: lan arteko pausarteetan ere, fabriketan, beren poesia lankideen aurrean irakur eta kantuak abes ditzakete, lanak azpiratuta bizi diren langileen izpiritua jasotzeko...

Guzi honek irakurle bati baino gehiagori gozaraziko dizkio gure Alfabetatzeko Kanpainen arazoak. Beharbada norbaiti zer bait inspiratuko dio, eta orduan hau ez da informazio hutsetan gelditu izango.

Baina bati baino gehiagori ere galdera bururaziko dio, hau dena oso errealista ote den... Dena den, Iraultza Sobietarra oraindik iraultza zen.

Proletkulturalistek eginak eta deseginak

Otsaileko eta Urriko Iraultzak baino lehenagotik zegoen abiatuta Mogimendu proletkulturalista. Errusiar langilerian literatura proletarioa sortu nahia XIX mendearen azken aldera nabaitzen da. Garai honetakoak dira E. E. Necaev eta F. S. Skulev langile ta poetak, zabalkunde haundiko obren bi egile. Baina biak ari dira nekazalgo lurretako hauzo-izpirituz oraino.

Batez ere 1905-eko Iraultzaren ondorenean in-

dartu zen mogimendu hau. Afizio galanta zegoen: ehundaka eta ehundaka langilek bidali zituen bere poesia ta txostenak aldizkari nahiz egunkari sozialistetara. Lehen Gerra Mundiala arte erru-siar proletargoak konzientzia zorrozten eta he-datzen jarraitu zuen, literaturan ere biziki parte hartuz.

Iraultzaren bezperetan Argitaldariak langile poesiaren zenbait antologia eman zezaketen argitara. *Priboj* argitaldariak dei bat eginik, adibidez, langileek oparo entzuten zuten: lehenengo hiru hilabetetan bakarrik 450 idazkitik gora jaso zuen, haien artean zortzi drama eta 300 poema eta gehiago. Lanon aukera-bilduma bat Sant Petersburgon agertu zen, 1914-ean, eta Gorkiren gerizapean.

Literatura mota hau ugaritzearekin batera ez-tabaida galantak ere sortu ziren. Kontrarioen esamesa erraz labur daiteke: hura ez zela literatura-rik. Aldezkarri gartsurik ez zen faltatu. Maksim Gorkik langileen izugarrizko eragozpenak aipatzen zituen: astirik ezean lanarteetan idatzi beharra, teknika literarioen ezezagupena, eta batez ere, hiztegi kaskarra. Halare pozik ikusten zituen saiook, langileria «bere literatura artistikoa» sortzeko lehen urratsak ematen ausartu zela eritziz. Literatura proletarioaren konzepturik sekula egon ez dela jardukitzen ziotenei: proletargo desarroi-laturik ere orain arte ez dela sekula egon, osteratzen zien. «Arras sinesturik nago ni —idazten zuen— proletargoak bere literatura proletarioa

sortuko duela, neke asko eta sakrifizio izugarriekin bere prentsa sortu duen bezalaxe».

Agertarazten zen guzi hura oraindik literatura bezala juzgatzerik ez zegoena, «literatura artistiko» bezala behintzat, Maksim Gorkik ere erreparorik gabe onar zezakeen. Probak bakarrik ziren haiek. Lehenengo esperimentu saioak. Areago, sozialisten artean ez zegoen dudarik, kapitalismoa porrokatu artean ez zela kultura berriarik posible: literatura proletario artistikorik ere ez, beraz. Bizimodu aldatzeak ezinbesteko premisa zirudien langileriak bere dohain sortzailerak libreki azaldu barreiatu ahal izateko. Izan ere, errusiar langilea zegoen moduan, egunero hamaika orduko lanera beharturik egon eta ez dago literatura egiterik. (Honek Errusiatik kanpora ere balio du, eta lanean hamaika ordu baino zerbait gutiago sartuta ere bai). Langile idazlerik ospetsuenei eta obra sonatuenei begiratuz gero, zera agiri da: gabez, presondegietan edo halamoduzko baldintzatan idatziak direla. Langilearentzat horietxek dirudite «kondiziorik onenak», literaturarik egitekotan. A. Bibikek, adibidez, bere hiru obra hoberenak desterruan, gartzelan eta erietxean idatzitakoak ditu.

Proletkulturalistek lan asko egin zuten langileria konzientzia harrarazteko ta ideia sozialisten zabalkunderako. Gogotik lagundu zuten Iraultzaren garaitzapena lortzen.

Iraultza osteko egoera zeharo diferente da: kultura proletariorako erakundeak perretxikuak

bezala ugaritzen dira. Ia fabrika guzietan, langile-klub eta enplegaduen bulego guzietan, teatro taldeak, koruak, pintura eta eskulturako estudioak antolatzen dira. Gerrak eta mixeriak azpiratuta egon arren, langileak uholdeka joaten ziren Proletkulturaren bilkura eta gau eskolertara. Fabrikak hertsia beharra egon zenean eta hiriak hustuz joan, mogimendu proletkulturalista nekazalgora hedatu zen: ez lantegirik eta ez proletargorik zegoen bailaretan ere bilkura kultural eta zientifikoak eratzen ziren. Berez mogimendu honek, izenak berak erakusten duenez, lehen-lehenik batik bat, proletargoarekin bakarrik aritu nahi izan arren, laborarien zaletasun eta jarraitasun berebizikoekin aurkitu zen laster. Tradizionalki lozorroan egondako *mujik* errusiarra urduriak eta jakin minak hartu zuten.

Ikasi nahi neurrigabea zegoen, proletargoan nahiz laborantzian. Batzarre Zentral batek buruzainduta Errusiaren ertz batetatik bestetarainoko erakunde proletkulturalisten sare zabala josi izan zen lurralde osoan. 1920-an, miliun erdi bat inguru bazkiderekin, ia Alderdiak haina lagun biltzen zuten erakunde haiek. Baina biak elkarren lehian eta azkenerako elkarren kontra jarri aurretik, Alderdia eta erakunde hau elkarri bortizki lagunduz jardun ziren.

Errusiako mugez gaindi ere zabaldu zen mogimendu hau une batez, eta Alderdiari eskerrak hain zuzen.

Zabalero eta neurri nazioartekotan sortu eta bu-

rutu behar da kultura proletarioa – zeritzan P. M. Kerzencevek. Estadu barruan, oinarri nazionalen gainean, eraikitako kultura zaharrari buruz-buru, kultura proletarioa klase araberrako oinarri hutsetan tinkatuko da. Kultura nazional harekin hain zuzen kultura unibertsal proletarioaren izenean hautsiz, hortakoz; honek azken finen kultura unibertsal-gizatiarra ere hezur-mamitzen bait du. Kultura honek langile guzien batasunaren alde muga eta hesi denak lurreratzen ditu (1).

Internazional Komunistaren bigarren Biltzarreak, horregatik, Moskun bildurik, proletkultura internazional baten sortzea erabaki zuen, 1920-ko udan. Proletkultura, Bilera honetan oraindik ere, ez da kultura sozialistarekin inolaz berdintzen. Ezpada hain zuzen «mundu-kultura sozialista unitarioa» prestatuz joateko, iruditzen zitzaion Biltzarreari beharrezko proletkultura jakinarazten denez. Sobiet Batasunetik kanpora, halare, proletkulturalismoa ez zen ia inor animatzera ailegatu, egungo Euskal Herrian izan ezik. Alemanian bolara baterako biztu zen asmo hura, baina berehalaxe itzali zen.

Moskuko Bilera egin eta hurrengo urterako nola hasarre bizian Alderdiak eta Proletkul-erakundeak elkarri erasoka ekin zezaioketen ulertzeko, aldi berean proletkulturalismoaren indarra

(1) Leninek, horren aurka kulturak formalki nazionalak bakarrik direla ohartaraziko du, nahitaez nazionalak. Materialki unibertsalak. Baina berezkuntza hau (kultura material/forma) ez da argia, gerora ikusi denez.

eta ahulezia egiten duten punturen batzuk seinala daitezke (Alderdiaren partea uzteko). Proletkulturalismoa, eragileen enpeinu guziarekin ere, desarroilo politiko eta sozialarekin ezin egokituzko bilakatu zen: egitura irmeak sortu orduko (lehenengoan Iraultza abiagune bat bakarrik zela pentsatzen zen, Iraultza europearra laster gertatuko zelakoan, eta orduan eten gabe komunismoraino segituko zelakoan. Gero, halare, «Estadu sobietarra» antolatu behar izan zen) (2). Hala nola:

...*erromantizismoa*: herriaren ahaltasun neurrigabe horietan sinesteak, erromanizismoaren ondare nabarmen, erakunde trinkotan eratzen ari zen gobernukerarekin nahitaez elkar jo behar. Gizartearen antolamendu sobietarrak herriaren izpiritu espontaneoarekin, organizazioarekin baino gutiago kontatzen zuen. Boltzebikiak, horregatik, proletkulturalismoari anarkista izatea egotziko diote.

—*unibertsaltasunaren* bururapen utopikoa: proletarioa eta *universale humanum* oro berdintza ideologikeria hutsa da, eta gaiztoenetakoa izan ere, arras kontrazientifiko eta praktikarekin konpondu ezindakoa. Arrazionalismo abstraktuaren fruitua. Burutazio herriak problema oro *berrez* burubidatuko duela itxaroten da, problema den-denak gainera. Politika sobietarrak, ordea, erresuma edo nazioari

(2) Cfr. R. Arregi, *Eguzkialdeko haize hoiek*, JAKIN 35 (1969) 25-51.

arretaz begiratzera itzuli behar izan zuen. Agian «nazionalismoa» kultibatzeraino ere. «Kultura unibertsal bakarraren» ametsak ere utopiko dira, utopiaren onura eta kalte guziekin. Horren oinarrian dagoen klase-unibertsalismoa gizonaren nahiz proletariotzaren konzeptu faltos-tan sostengatzen bait da, praktsiaren pixuari ezin eutsi dioten bururapen ideologikotan. Althusseren pasarte bat alda daitেকে honera:

... el 'humanismo de clase' (...) tomado de las obras de juventud de Marx, de que el proletariado representaba, en su 'enajenación', la esencia humana misma, cuya 'realización' debería asegurar la revolución: esa concepción 'religiosa' del proletariado ('clase universal' porque era 'perdición del hombre' en 'rebelión contra su propia perdición') ha sido reemplazada por el joven Lukács en *Historia y Conciencia de clase*.

Honekin proletargoaren metafisika mistikoa salatzen da: proletkulturalistek ere profesatzen zuten fedea, alegia, ta oraindik ere korrientea.

—*berritasunaren* konzeptu orobat utopikoa: aurrekoarekin batera hau, eta biok erromantizismoaren ondore.

(Erromantizismoaren arrakasta literatura sozialista guzian nabarmena da. Mashinskik berak: Ahora no es necesario convencer a

nadie de que la literatura del realismo socialista, en su desarrollo artístico, se apoya en la experiencia no sólo de los escritores realistas, sino también de los románticos).

Berritasun konzeptu horregatik hautsi nahi zuen tradizioarekin. Boltxebikiak, ordea, tradizioari atxiki beharrean kausitu ziren. Aginpide sobietarrak, ikusita dadukagunez, aginteratu eta tradizioaren ondasunak eskuetan eduki orduko, haie-taz baliatzearen bentaja laster igarri zuen. Horrez gainera ere proletkulturalisten ikuspegi utopikoak, proletargoaren askatasun absolutuaz, etab., arriskutsu zitzaizkion funtzionamendu hazkar eta ordenatuko makineria sozial baten premian zegoen Aginteari.

Boltxebikien eta proletkulturalisten arteko diferentziok beren faktore sinpleenera itzuliz agian errazago ikusiko da gakoa: proletkulturalistak Iraultza aurreko idealismo guziarekin enpeinatzten dira, idealak hitzez-hitz egikaritu nahiz. Boltxebikiak politiko eta errealista dira, idealak bertanbera burutu ez baino ahal dentxoa lortu nahi dute. Errealisten eta idealisten akordioak ez du jeneralean asko irauten. Hemen sinpleki esandakoa sakontzekotan Iraultza Sobietarraren azterketara iragan beharko litzake, eta horrek gure gaitik kanpora eramango gintuzke.

Argitasun moduan, dretxoarekin jazotakoa aipa daiteke: *dretxo burgesa/dretxo sozialista* bino-

mioaren gorabeherak, sozialismoarekin Erresumaren azkena ote zetorren ala ez, dretxo zeharo berria egin ala tradizionalari lotu (Iraultzaren berritasun ala jarraikitasunaren hauziak funtsean beti) literaturako problemekin paralerro samar doaz. Irakurleak hau azterkatu nahi badu, ikus dezake R. Conde, *Sociedad, Estado y Derecho en la filosofía marxista*, 1968. Azterketan luzatu ordez aipatzen dut hau, dretxoaren arazoa eta literaturarena biak faktore berdinetatik dependiente bait daude, behin berriro Marxen tesia gizarte sozialistan bertan ere ederki egiaztatuz: premia sozialen eragipena gainegituren tankeran eta desarroiloan.

1921-etik aurrera Alderdia Proletkult-erakundeak bere mendean hartzen edo bestela birrintzen saiatuko da: proletkulturalisten beregaintasuna mozten eta Alderdiaren zerbitzuan jartzen. Mogimendua honela hil zen. Erakunderik gehienak galdu egin ziren, besteak Alderdiaren eskutara pasa. Harrez gero printzipio proletkulturalista ez, baino errealismo sozialistarena izanen da nagusi. Baina hau begiztatzen hasi aurretik, proletkulturalisten obrek, egikuneek ere merezi dute arretarik.

TEORIA PROLETKULTURALISTA

*Teoria proletkulturalista, marxismo iraultzagile so-
bietarraren forma radikal bat da, kultur-arloari aplikatu-
ta. Marxismoa deformatzeraino radikal, hain zuzen.*

*Radikaltasun honek sustrai sakonak eta zaharrak di-
tu Errusian: «Errusia santuan», mistikoan, batik-bat.
Arrazoi askogatik, Errusia, haro modernoan Europak eza-
gututako transformazioetatik aparte, geldituko da. Erru-
sian errezeloz ikusten da kultura europear demokra-
tiko-indibidualista, sujetibista, eskeptiko, atsedenezalea,
hedonista. Hitz batetan, kultura «burgesa». Intelligen-
tsiak Europaren salbatzaile bezala ikusiko du Errusia.*

Berdiaiewek honela dio: Jomiakov y Leóntiev, Dostoiweski y Tolstoi, Soloviov y Fiódorov transtornaron el orden y el espíritu burgués no menos que los revolucionarios, *eta*, los rusos hostilizaron siempre espiritualmente el poder de la mezquina civilización burguesa del siglo XIX, no la amaban, veían en ella un envilecimiento del espíritu.

Radikaltasun proletkulturala, halare, marxista da: beraz, tradizio europear kritikoak ere barneratuta darduzka.

Radikaltasun hau ez da literatur-teorian bakarrik agiri: hein berean, Alesandra Kollontaik «amodio librea» predikatzen zuen, komunista ezkertiarrek langileen autoadministrazioa lantegietan eta demokrazia inmedia-tua gobernuan, metodo pedagogiko guziz radikalak behin eta berriro esperimentatzen ziren, etab.

Arte proletkulturala gizarte berri, irauliaren forma emaille bezala bururatzen da.

Proletkulturalismoaren oinarri teorikoak: Kalinin

Guk, langileok, ez dadukagu heziketarako metodo burgesekin segitzerik... Ideal sozialistei dagokien geure hezkuntza-metodu sozialistak landu behar ditugu. Ez daduka garrantzi gutiago langile klasearentzat artearen arloak. Arteak ez du kontzientzia desarroilatzen bakarrik; gure sentimentuen aldarteak organizatu ere egiten du: jeneralean dagoen gure konzientziaren eta sentimentuen arteko desakordioa aldentzen laguntzen du, sentimentuen harmonia osora darama, eta, horrela, gure helburuak eskuratzeko eroapen hauskaitza ematen digu.

F. I. Kalininenak dira hitzok, 1918-koak, *Proletarskaia*

Kultura aldizkariaren lehenengo zenbakian. Manifestu antzean har daitezke, beraz (1).

Arte sozialistak beti edukiko du eginkizun pedagogiko hori: printzipalki nahi, konzientziak helburu – hau da, promesa – sozialistak beti nahi bait lituzke; haatik ere, langileriaren sentimenak, helburu horiek lortzeko beharrezko omen dira neurrien kontra, aisa errebelatzen dira. Sozialismoa neke askorekin bakarrik lor daiteke; eta langileak, nahiz eta sozialismoa gustora nahi, ez du nekeok onartzeko kemenik. Konzientziaren eta sentimentuen desakordio hau garaitu behar du arteak (2).

(1) Artikulu honetan eta hurrengoan erabiltzen diren Autore eta testuentzat, ik. R. Lorenzek argitarazitako *Dokumente des Proletkult. Proletarische Kulturrevolution in Sowjetrussland* (Proletkultuaren dokumentuak: Kultur Iraultza proletarioa Errusia sobietarrean) 1969.

(2) Ohar: sozialismoaren nahia kontzientzia bezala deskribatzen dela; hartaratzeko nekeen arbuioa, aldiz, sentimentu bezala. Teoria guziotan inportantzia haundia du determinismo historikoaren tesiak, hau da sozialismoa —lege historikoen gatik— nahitaez etorriko omen den usteak. Izan ere, denborekin, derrigor historiko hau, zenbait marxisten artean, era metafisikoan entenditzen zen. Orduan marxista batek arrazoi-pide hauxe bururatu zuen, adiera (metafisiko) horren absurdua erakusteko: itxuragabekeria hutsa litzakeela, adibidez, derrigor gertatzen den hilargi-eklipse bat gertarazteko, Alderdiren bat sortzea eta Alderdi hau hilargi-eklipsea gertarazteko Alderdirik egotea bezain itxuragabe, ezinbesteko eta derrigorrezko sozialismoa gertarazteko burrukatzen den Alderdia. Determinismo historikoaren adierazkera metafisikoa zein zentzugabe den, erakutsi nahi zuen; eta gizonon burruka, praxia beraz, presuposatuz bakarrik zela arrazoizko, sozialismoaren ezinbestekoaz mintzatzea. Baiña metafisikoei Autore hau segi tuan “errebixionista” deklaratu zuten ta kito. Ik. F. Jakubowsky, *Les Superstructures idéologiques dans la conception matérialiste de l'histoire*, 1971, liburuan, Hirugarren kapitulu-luko bi atalok: “La suppression de la dialectique par Kautsky” (or 127-130) eta “Le matérialisme métaphysique de Lénine” (or. 130-133).

Nola? Momentuko gertakarien «zentzu historikoa» erakutsiaz: orain gauza astun asko badago ere, eta horien aurrean sentimentuak ikaratzen eta errebelatzen badira ere, haien «zentzu historikoa» argituz gero, proletargoa kementsu arituko da. Irakurleak aisa antzemango dionez, artearen eginkizun moral-pedagogiko hau, funtsezko estrukturan, katolizismoak eskatzen zuena bera da («la pena es breve, la gloria infinita») eta Baudelaire, etc. ezkerro, men-debalean nagusitu diren artearen autonomia usteekin kontrastean dago. Ez noa orain artearen eta moralaren arteko zerikusiak eztabaidatzera: problema ohartarazi nahi dut bakarrik.

Haranburu-Altunak proletkulturalismoaren antz haundia dauka, jeneralean, baina *Euskal Literatura* 72, "Hitzaurre gisa"-n, interes didaktiko hauk, jendea adoktrinatu nahi hau, burgesztat jotzen dituela, ematen du (10). Agian puntu honetan Baudelairen hildotik doakigu Haranburu-Altuna. Garbi-garbi ez dago, halare, 10-gn orrian "literaturaren didaktiko izateari" burges baderitza, 15-gnean literaturgintzari burges ideologian lujo bat eta jolas dekoratibo bat bait derizkie. Kontradizioa dirudi. Dena den, proletkulturalismo sobietarra didaktikoa zen, eta didaktiko izatea zuen asmo ere (didaktismoa didaktikoki kondenatuz, didaktiko izan direnak ez bezala).

Arau pedagogiko moral honek proletkulturalismoarentzat bezalaxe balio du errealismo sozialistarentzat. Leninen *partignost* edo «izpiritu alderdikorraren» teoriaren ondorio zuzen-zuzena besterik ez duzu hori. Teoria honen arabera, artea berez eta nahitaez alderdikor da, eta arte konprometatuak apropos alderdikoi izan behar omen du.

Baina Leninen *partignost* horren esplikazio molde asko dago. Hala bada, izpiritu horrek Alderdiaren hitzarekin koinziditu behar duen ala ez, izango da geroxeagoko problema. Errealismo sozialistak baietz esango du. Proletkulturalismoak ez du Lenine irakaspen hori hain hestu har-

tuko: artea alderdikor izatea bai, baina Alderditik aparte egotea nahiko du.

Beste problema bat zera da: arte oro eta edozeinek izan behar al duen *partignost* horrek hezurmamitua, ala artearen parte batek bakarrik (Alderdiaren arteak bakarrik, esaterako). Lukácsék, E. Fischerek, etc., marxista izan arren, arau horrek artearen parte batentzat bakarrik balio duela, uste dute. Proletkulturalistak eta sozial-errealistak ados dira puntu honetan: edozein artek eta arte guziak izan behar du alderdikoi eta proletarista.

Beraz, sentimentuak hezitzen dituen eta konzientziari egokitzen dizkion «adimenaren artea» ote da proletargoarena? Bai. Bururapen honen azpian sentimentuen eta arrazoimenaren (konzientziaren) berezkuntza garbi bat dago: eta sentimentuak arrazoimenari azpiratzen dizkion berezkuntza, egon ere.

Berezkuntza honekin, printzipio pedagogiko-moralak izugarrizko problemak sortuko ditu, Estetikaren parte diferente bitako arazoak batera hartzen direnean: Artearen helburuen (utilidadearen) partean ongi erabil daiteke printzipio hori (=zertarako da artea?). Baina arte kreazioaren partean, Estetika guti egin daiteke arrazoimenaren lehen-tasunarekin (=zerk sortzen du artea?). Estetikaren parte bion artean, printzipio hau izugarrizko tirandura larrian aurkitzen da. Laster ikusiko dugunez, soluzioa bide bitatik bilatuko da: batetik, proletarioen sentimentu kolektibua objetibu deklaratu, sentimentu kolektibuari arrazoimenarekin koinziditu araziz beraz (Kalinin) (3); edo, bestetik, sentimentuak ukatuz (Gastev).

(3) Alegia, proletargoaren sentimentu kolektibua deklaratu da objetibu ez proletarioen sentimentu indibiduala. Kolektibidade hau ez dago banako guzien bilduma bezala bururazterik: kolektibutasun objetibua funtsean zerbait da. Kalami-

Horiek dira literatur teoria proletkulturalistaren oinarritzko problemak, eta hemen zerbait pausatzea komeniko da. Funtsean, edozein estetika marxistaren funtsezko problemak ditugu horiek:

- gizarte berrian, iraultako gizartean alegia, ikuspegi berriekin egindako arte berria behar da, zeren-eta
- artearen sujetua ere iadanik berria bait da (proletargoa hain zuzen),
- artearen helburua ere berria halaber,
- eta berriak arte kreazioaren baldintzapen sozialak ere, gizartea berria den bezalaxe.

Iraultza sobietarra egin aurretik, apenas zegoen oraindik arte edo literatur teoria marxista jakinik, eta bai literatur teoria eta joera oso ezberdinetako marxistak. Autore iraultzagile bat futurista izan zitekeen, beste bat errealista edo sinbolista bezalaxe. Iraultzarekin, ordea, zenbait idazle literatur teoria propio marxista bat sortzen lehiatu zen: marxismoari ongienik doi-doitzen zitzaion artea egin nahi zen, eta halakoxe arteari zegokion arte-teoria. Halare, bururakizunok gidatzen zituen «marxismoa» eta kondizio sozialak, guziz bereziak ziren. Iraultzaren garaipenak bat-batean Errusian sortzen zituen eginkizun guziz konkretu bereziak zeuden, lehenik: eskolaz, herriaren informazio eta hezkuntzaz, etab. jabetu beharra; eta, gero, gizartearen an-

dadea zera da, hain zuzen: sentimentu kolektibuen objetibutasuna azaltzerakoan, nahitaez metafisikara pasatu beharra. Ik. *Hizkuntza, Etnia eta Marxismoa*, 1971, or. 48/49 eta 54. Praksian, herriaren "onerako" omen dena onartuko da objektibutzat. Honekin, aldiz, isil-isilik goiko galdera bietako bat ito egin da, ukatu egiten da, "zertarako" galderarekin bakarrik geldituz; kreazioaren beraren hauzia helburuenera erreduzituz. Artea arte *zerk* egiten duen, galdera, bazterreratu egin da, *zertarako*-rekin bakarrik geldituz.

tolaketa berrian, militarren, politikoen, ekonomisten eta gainuntzekoen alboan, literato ta artistei zegokien partea argitu beharra. Beste era batetan esanda: premia praktikooi lotu-loturik hedatu zen gogoeta teoriko guzia. Horregatik, jendea eskolatzeak eta Alderdiarekin batera jarduteak, iraultzagile guzien elkarlanak, literatur-teorian ere berebiziko inportantzia zedukaten. Premia praktikoei hain hestu loturik desarroilatze honek, teoriari bere onurak eta eskasiak ekarri dizkio. Hain konkret orientatua zelakoxe, hain zuzen, haren balio arrunta – teoria jeneral bezala – are mugatuagoa da, beste situazio batzuetan erabiltzeko.

Errusiako baldintza ekonomiko eta sozial berezietan, nolanahi ere, Iraultzaren eginkizunak eta marxismoa erabat, ezin besterik gabe berdin zitezkeen; Errusiako Iraultza, hein haundi batetan, Iraultza *burgesa* izan beharrean bait zegoen, hau Errusian lehendik egin gabe zegoen-ta. Horregatik, literatur teoria marxista sobietarrak (marxismo sobietarrak arrunki bezalaxe) Errusiako egoerak ezartzen zion taxu partikularra zedukan, eta tankera harekintxe zabaldu da gero herbestean, Sobiet Batasunaren modeluari atxiki zaizkien Alderdien bidez. Sortarazi zuten kondizioengandik beregaindu egin da: edozein situaziotarako balio lezakeen teoria bezala presentatzen da gaur literatur teoria sobietarra.

Apropos alderdikoiak izan arren, proletkulturalistek arte eta literatura *objetibuak* bilatzen zituzten. Asmo hau ere liberalismoaren, indibidualismo liberalaren eta sujetibismo erromantikoaren aurkako erreazio jeneralaren barruan hartu behar da. Asmo hau 20-gn urteetan nagusituko bada ere, lehenagotik zetorren joera hori (XIX mendearen azken aldetik; oroit, adibidez, Valéryren *Introduction à la méthode de L. de Vinci*, 1895) eta ez da batere marxisten gauza eksklusiburik, eta bai erreazio jeneral baten parte. Erreazio hori Europa guzian nabari da. Marxistentzat, haatik ere, Marxek bere garaian imajina ere ezin zitzakeen

inplikazioak zeduzkan problema honek iadanik. Ez bait da erraza, alderdikoi eta objektibu, biak batera nola izan daitekeen, argitzea. Bi puntu laburki azaltzera mugatuko naiz.

Marxengandik marxismo sobietarrerainoko bidea, prozesu luze eta konplikatua da. Gaur ia edozeintsuk ikusten du, mundua, modu batetan ala bestetan, sozialismorantz doala. XIX mendean inor gutik ikusten zuen hori. Sozialismoaren alde burrukatzen zirenen artean bertan ere, gehienek ez zuten historiak martxa hori zeramanik haute-man. Marxen ohorea da, hori erakutsi izana. Sozialista gehienak justiziagatik bakarrik ari ziren, gizonen eskubideengatik. Justiziaz aparte, industriaren desarroiloak berak ere horixe eskatzen zuela, erakutsi zuen Marxek. Baina joera honen aurkako erresistentziarik ez zen falta (burgesia); eta joera honen aldeko burruka ere sortu zen, konzientzia guti-asko garbiarekin (mogimendu proletarioa). Sozialismoaren aldezkariak sinestuta zeuden, beren helburuak historiaren beraren sentiduan doazela, historiak sozialismoa «nahitaez» dakarrela. (Nahitaezko txit hauskorra, noski!). Hau da, gaur burgesak indartsu eta sozialismoaren aldezkariak (mogimendu proletarioa) oraindik ahul izan arren, zihurtasun osoarekin azkenean sozialistek garaituko zutela, iruditzen zitzairen. Astiro-astiro eta askoz geroago, burrukaren poderioan eta intelektual teorikoen laguntzarekin, azterketa historikoekin irmotutako burrukarien aiheru hau, konbikzio moral hau (beren burrukaren zuzentasunarena) tesi metafisiko bihurtuko da: sozialismoa metafisikoki ezinbestezkoa, nahitaezkoa eta derrigorrezkoa, determinismo historikoak absolutuki diktaturiko legea dela. Behin hone-taraz gero, arteak eta literaturak historiaren mogimendu horren zerbitzuan jarduteko betekizun pedagogikoa dadukate. Hortantxe jarduteak bihurtzen du literatura «objektibu». Ikuskera honekin, klaseen arteko antinomia ere metafisikoki radikaldu da, eta kultura proletarioa proletarioek berek bakarrik eraiki ahal izango dute.

Alderdikortasunaren puntuarekin aldrebes gertatu da: puntu hau ideia «metafisikotatik» konbikzio moralara pasatu da. Ilustrazioko arrazionalismoaren usteen kontra, gizonaren arrazoimena ez dela zeharo objetibua, matematikoa, aurkitu zen. Arrazoimenaren historikotasuna eta kondizionamendu sozialak atzeman ziren: arrazoimena atxikitasunek, gutiziek, aiherkundeek, denborak, interes ezberdinek, etab., kondizionatzen dutela. Itxuraz zientzia objetibua zirudien asko, interes jakin batzuen aldeko zientzia dela, erakutsi zuen, adibidez, Marxek. Funtsean objetibutasunak, aurrerantzean ere, arrazoimenaren ideala izanez jarraitu zuen: intelektualek – eta gizon guziek – kondizionamendu horiei gain hartzen eta objetibutasunari ahalik gehien hurbiltzen, ahalegin behar dutela, alegia. Baina piskana-piskana, kondizionamendu horiek ezagutzetik onartzerara pasa zen, eta bakoitza kondizionatzen duen taldearen alde apropos alderdikoiki jarduteari zeritzan, objetibu izatea: pertsona banakoaren «interes objetibuak» taldearen interesak bait dira. Interes burgesak oharkabean zientzien barnera iragazi izan diren moduan, interes proletarioen arabera alderdikoiki eta aldebakarki zientzia egitea pentsatzen zen: esaterako, biologia proletario bat ere egin zitekeela uste zen (eta asmo honekin Stalin enplegatu bazen, lehenago Kautskyk ere azaldutakoa da bururapen hori). Beraz, objetibutasuna taldeak aseguratzen zuen; eta, azken-finean, taldea bera ere derrigor historikoaren tresna besterik ez izateak.

Horra hor, ba, problema jeneralak. Oinarrizko problemok literatur teoriaren egitamu osoari datxezko. Punturen baten krisia sortu denean, bada, egitura teoriko guzia hasi da balantzaka: oinarri bat koloka zegoen-eta. Esaterako, arrazoimenaren eta sentimentuen berezkuntza zalantzan jarritz gero, dena zalantzan hasten da: artearen ariurri klasis-taren tesia, alderdikaritzaren esplikazioa, eginkizun pedagogikoen definizioa, etab. Halabaina, bego hau garbi:

horiek ez dira ukatu egiten. Ezpada, beste modu batetan ulertu behar dira.

Zeragatik esaten dut hau: proletkulturalismoaren teoria literarioak aspaldi kritikatu eta abandonatuta daudelako. Halare, oinarri proletkulturalista asko pasatuko da errealismo sozialistaren teoriara: eta teoria hau ere, irakaspen ofiziala izan arren, krisian dago iadanik. Hori aparte azterkatu beharrezkoa dugu. Orain, aipatutako problemak go-goan edukiz, teoria literario proletkulturalistaren espoziziora pasatuko naiz.

Esan bezala, proletargoaren artea (arte proletarioa) objektibua, eta funtsean adimenarena, izango da. Intelektualena, hortakoz? Ezin holakorik esan, testu askok horixe pentsaraziko balu ere. Ez: arte-obra pentsamentuak baina sentimentuek egina da, erantzungo du Kalininek. Eta batez ere sentimentuek, hain zuzen. Horregatik, arte proletarioa proletarioek berek bakarrik egin lezakete:

Gure gertuan dagoen *intelligentsiak*, premiazko izanez gero, gure partez pentsa lezake, pentsatu. Baina ez guk bezala sentitu. Pentsamen logikoaren eginkizuna egiten den neurrian, esperentzien sistimaketaren mailan, intelektualak, langileen bizitza eta kondizioak artaz ikertu baditu, langilearen lekuan pentsa lezake; langileriari beste konzienzia zein bidetatik desarroilatu erakuts lezaioke, Marxek eta beste makina bat ideologo proletarioek egin duen moduan. Baina esperentzia edo zirriada, hau da, bihotz-hunkitu sakonagoen mailan, langilearen sentimentuak berak ikutzerakoan alegia, intelektualak gauzez da. Haren identifikazio ahaltsunek muga jo dute. Intelektualak oharmenez agiritik agirira zuzen-zuzen ikus lezakeena bakarrik hauteman eta bereganatu lezake.

Hau da, intelektualak teoria proletariorik sor lezake, baina arte proletariorik ez. Izan ere, artea konzientziapea-

ren eta konzientziaren batasunetik sortzen omen da. Eragin, gehiena konzientziapeak eraginda. Konzientziapean, berriz, egunoro makinarekin batean burrukan arituz, naturaleza menderatuz, fabrikako lanean bertan egonez, osatzen da. Ez dago konzientziapea konzientziaren bidez atzematerik, sinpatiarik bizienarekin ere ez dago beste baten konzientziapeaz jabetzerik. Intelektualek, burges koxkorrek, funtzionarioek, «idazleek» eta, proletargoa bezala, makinarekin batera bizi ez den edozeinek, egin lezakeen guziaz, proletargoari *buruzko* artea izanen da, ez proletargoarena berarena. Ez arte benetan proletarioa. Hots, «populista» bat izango da, ez artista proletarioa.

Eragin, konzientziapeak egiten badio, gidatu konzientziak egin behar du arte proletarioaren kreazioa. Horrela bakarrik izan daiteke objetibu:

Prozesu artistiko kreatzailea bera batez ere inkonzientea bait da; hori bai, konzienteak bere espresabide guzietan kontrolatuta.

Halare, subkonzientearen egunoroko bizitzak oinarritzen duenez gero, intelektualak ozta-ozta senti lezake inoiz proletarioak bezala. Sinpatizatzen duenak, ikerlerik zorrotzenak berak ere, formulazio inkonzientean esperentziak dituen eginkizunetan murgiltzeko posibilitaderik batere ez daduka. Langileak berak ere ez ditu bere sentimentu higidurak lauso eta ilun baizik ezagutzen. Lan kreatzaile bero-beroaren unean bakarrik hartzen dute haiek beren konzientzian forma garbia. Intelektualak lor dezakeen gehiena, langile psikologiaren forma sotilenetara mugatzen da... Baina langile buruzagien naturaleza proletarioa zinez ulertzeko, haiek bezalaxe lanean aritu beharra dago.

Ba ote du langileria lanpetu horrek bere artea sortzeko haina «indar kreatzailerik»? Hortaz burgesek bakarrik izan lezakete duda-mudarik. Bai, badaduka, erantzuten du

Kalininek (goiko testu denak harenak dira). Langile sinple baten eta jeinuaren artean ez bait dago sentikortasunaren diferentzia *piska bat* besterik. Eta diferentzia hori lehiak eta elkar-laneko organizazioak berdinduko dute. Elkar-harturik organizatuz eta arnasa batetan lehiatuz proletargoaren jeinuak bere artea, berak ez beste inork sor lezakeen artea, sortuko du.

Hau da: arte benetan proletarioa proletargoak berak bakarrik sor lezake. Eta hain zuzen, elkartuz eta «konzientzia organizatuz». Jeinuaren jeinua ere ez bait da kontzientziaren organizazioa eta lanerako lehia besterik. Goethe eta Pasteur ala Edison ez dira jeinuak «zerutikako inspirazioak» eduki zituztelako, beren konzientziak organizatu zituztelako eta lehiatu zirelako baizik.

Horra hor, Kalininek burutu duen kreazio artistiko proletarioaren estetika. Problema asko gelditzen da oraindik aidean: batez ere, ez dago garbi proletargoaren «konzientzia organizatu» horrekin zer adierazi nahi den. Teoria honen flakiarik larriena hortxe dago, ta ez da ondoriorik gabe geldituko (kontzientzia organizatua postulatzetik Alderdiaren teoriara errazegi pasa bait daiteke, denborarekin ikusiko denez).

Bi Autorek dirudite (Lunacarskiz aparte) proletkulturalismoaren teoriko nagusiak: Bogdanowek eta Kalininek. Luzarora biak proletkulturalismotik aldenduko dira. (Bogdanowen kritika batzuk geroxeago ikusiko ditugu). Kalininen bidea goiko pasarteetan soma daiteke. Hasiera honetan Kalininek hitz radikalak ditu kultura proletarioaren sorketan *intelligentsiari* dagokion –ez dagokion– eskuaz. Baina: 1. proletargoaren konzientzia «organizatua» daduka egiazki kreatzailatzat, eta 2. adimenaren eta sentimentuen arteko desakordioa Kalininek, aldi honetako proletkulturalista guzien moduan, idazleak, azterpide marxistaz baliatu bai, baina «metodu hau bere kabuz, beregain jardunez,

eta errealismo sozialistaren arteko diferentzia praktikoei antzemateko. Teorian, askotan, esaldi berdintsuak bait darabilzkite. Baina bion azentuak banatzeko diferentziak, bion praktsi ezberdina kontraespilatzen du. Proletkulturalistak ez ditu, proletargoaz kanpo egon daitekeenak, asko arduratzzen; ideologiaren zuzentasunari baino hagitz inportanteago derizkiote esperentzia langileari. Errealista sozialistek ideologiaren zuzenari begiratzen diote lehen-lehenik, eta garbitasun ideologiko berdinekoen artean idazle profesionala hobetsiko dute. Proletkulturalismoa iraultzarekin, – eta errealismo sozialistaren teoria Erresuma berriaren apartxurekin batera, sortuak bait dira, izan ere. (H. Arvon: «le réalisme socialiste représente ainsi une conception bureaucratique et administrative de la littérature»).

Marxisten artean beti egon da ezpalketa hau, eta bai gaur ere: alde batetik praktsi iraultzagilearen lehentasunari irmo eusten diotenak. Bestetik, dotrinaren garbitasun zaileak. Funtzionarioak beti bigarrenetakoak dira. Erresuma Sobietarrak bere aparatxua sortu eta indartu ala, teoria geroz-eta sistimatikoago eta geroz-eta inportanteago bilakatu da. Teoria marxista bat «ad usum Delphini», esan ohi den moduan.

Hunkigarria da, benetan, eta ez gutiago txundigarria, hasieretako proletkulturalisten arrazoipideek duten sotiltasuna, praktsi proletarioaren inportantzia bakarra eta honen askitasuna azpimarkatuz. Konbikzio guziz sakonen – esperentzien eta esperantzen – proklamazio militanteago dira, inondik ere, arrazoimenaren arrazoi baino.

Burgesiaren eta proletargoaren desarroiloak batera ezinezkoak dira. Egia hau, konzientzia epeleko edozein langilerentzat ere, aspaldion garbi dago. Baina praksian sarri konpromisoak egiten dira, norbere alderdiko antinomiez ohar-hartu gabe. Esate baterako, obra artistikoaren juzgapena, ikusalde esteti-

koarena batez ere, maiz klase ikusgune proletarioan ez dauden "espezialistei" uzten zaie. Hone-lako konpromisoak kaltegarriak dira, eta eragindura burgesetatik erdizkako askapena besterik ez dute erakusten. Ez obra artistikoaren eta ez bizitzako beste ezein barrutiren juzgapenik eta ez azterketarik konfida lekioko beste klaseren batetako inori (Kalinin).

Proletargoak, bere praktiarekin, kreazio artistikoaren printzipioa («jeinua») baduela baieztatu eta artearen xedeak eginkizun pedagogikoetara bildu ondoren, Kalininek arte proletarioa definitu nahi du.

Arte burgesaren kritikarekin hasten da: arte burgesak nabar-nabarmen erakusten du konzientzia burgesaren erabateko porrota. Ez bait dago arrazoimena, geroz-eta desarroilatuagoa, gizarte burgesarekin eta beronen joerekin egokitzerik. Gizarte burgesak arrazoimenik onartuko balu, izan ere, barrutik leher eragingo omen lioke. Horregatik, gizarte burgesa irrazionala da, bildur dio arrazoimen kritikoari. Eta beraz, burgesiari ez zaio mistikaren eta irrazionalkerien zuzenespideak asmatu beste irtenbiderik gelditu. Gizarte burgesak intuizioaren teoriak, etab. asmatu behar izan ditu, bere irrazionaltasuna zilegiztatzeko. Arrazoimenaren ahalezinaren probak bilatzen ditu, nolabaiteko atxakia beharrez. (Kalininek Bergson eta Boutroux aipatzen ditu. Geroago, ezagunki, esistentzialismoa ere horrelaxe juzgatu izan da). Hitz batetan: arte objetiburik ezin bait du sortu, estetika sujetibistak sortu behar izan ditu. Arrazoimena bere kontra dadukanez gero, arrazoimenaren kontrako teoriak asmatu ditu.

Errealidadea ere ezin onartuzkoa omen zaio burgesiari: horregatik, errealidadearen osotasuna mila puskatan hautsi, edo itxuragabetu, edo garbi dauden gauzak zorakeriazko haurtutan jarri, edo arras abstraktu bihurtu, beste erre-

mediorik ez daduka burgesiak. Horixe adierazten du (mende honen hasieretako) estetikak okultismoa, primitibismoa, eta beste, balioberriztatu izanak. Berdin surrealismoak, futurismoak, kubismoak, etab. Hau da, burgesia eta arte burgesa sujetibukerian anparatu dira, arrazoimenarekin ezer egiterik ez zedukaten-eta. Interpretazio honen zuzentasunaz, irakurleak jakingo du, zer pentsa. Egia izateotan, artistarik burgesena Picasso genuke, nik uste...

Nolako artea eraiki beharko du proletargoak? Labur adieraz daiteke hori: arrazionala, objetibua.

Konziientzia kolektibu organizatuak posibletuko omen du hori:

Gure egoeraren azterketak oinarrituriko gure uste zindoa konbikzioa da, konziientzia organizatuaren indarra geroz-eta indartsuago desaroilatu delako, eta susmoak eta intuizioak erabat gaindituko dituela.

Hau da, sujetibutasuna zeharo ezkutaraziko duela. Egunen batetan intuizioa ez, baino plangintza, objetibutasun hutsa, nagusituko da arte produzioan. Eta laster gainera:

Egia da, ez dugula kasualaren barrutia oraindik zeharo garaitu, baina eginkizun horren soluzioa ere aurkitzen, iadanik hasiak gara eta bidean gabiltza.

«Kasuala» kreazio pertsonala da, sujetibua. Objetibua plan baten arabera eginga izango da. Eta hein horretan, ustegabekorik gabekoa izanen dugu eta «beharrezkoa», ez «kasualki» sortua (ispirazioa, intuizioa, etab. kasualak dira). Kalininek arte objetibua, laboratorioan esperimentuak edo etxegintzarako planak bulegoan bezalaxe egingo dela, pentsatzen du. Teknika berriak asmatzen diren bezalaxe, posibilitadeak konbinatuaz, arte berria ere plan jakin batzuen arabera sortuko da. («Amerikan eta Alemanian

badaude holako asmaketa-fabrikak», asmaketa teknikoetarakoak, alegia). Ispirazioaren ipuina pasea dago:

Gure mendean, edozein barrutitako gizon kreatzaileek, konzientki helburu batzuk erabaki eta plan bati zehatz-mehazki jarraiki, helburuok lortu eta gauzatu egiten dituzte.

Artista proletarioek, Kalininek irakasten duenez, teknikoek bezalaxe jardun behar dute: helburuak eta motibu artistikoak era batera eta bestera konbinatuz, arte proletarioa lortu arte. Irakurleak aisa ohartuko duenez, guzi honen gehiegi gogarazten ditu, ispirazioaren kontrako eta sentimentuetatik libre izan behar omen duen poesiari buruzko Valéryren ideia estetikoak. Artista, poeta esaterako, injinadore espezial bat da.

Proletkulturalistek teknikaren izenean oinarritu nahiko dute «poeta injinadorearen» teoria. Halare teknikaren lilura honek apenas dadukan jatorrizko marxismoarekin batera zer ikusirik. Areago, Marxek mekanizismo utopiko hori gogorki kondematzen zuen. Baina puntu honetan ederki agiri da, erakusmen gisa, marxismoak Sobiet Batasunean zein tankera mekanizista, «ekonomizista» hartu duen. Kontuan eduki behar da, noski Errusia, garai hartan, oso lurralde atzeratua eta pobrea zela. Lantegiztatu beharra zegoela. Eta lantegiztapenetik mirariak itxaroten zirela. Industriaren premiak bere gainegitura sortu zuen. Marxismoaren desarroilo sobietarrari azterketa marxista bat eginenez gero, ba, horixe ikusten da: behin berriz ere, premia sozialek beren taxuko ideologia sortu dutela; edo hobeki, premiok ideologiari beren tankera behartu eta ezarri diotela. Era honetan, marxismo sobietarra eskierki marxismoaren egiztaperen borobil-borobila eta guziz kurioa da. Kolakowski (eta lehenago Trotskik eta beste gehiagok!) salatzen zuen bezala, marxismoa funtzionarioen tresna «ideologiko» bihurtu da. Prozesu honen abiagunea hementxe

agiri zaigu (4). Literatur-teoria, teoria osoaren barruan hartu behar da, noski, osotasunaren prozesu berean partzipatzen bait du.

Eta goazen aurrera.

Arte produzioaren plangintzarako, gaiaren aldetik, Kalininek bi legeok betetzea eskatzen du:

1. a – Artistak, erabili nahi dituen gaien baitaratzeko, klase ikusgunearekin aritu behar du. Abiagunea beti proletargoaren naturaleza da.
b – Hau da, arte proletarioa egiteko, ekonomia eta ekonomiaaren legeak eta haien ezagupiderako metodo marxista ongi ezagutu beharra dago.
2. a – Langileria konzientearen psikologia espresatu behar du arte obra proletarioak. Langileriaaren abangoardiarena batez ere.
b – Hau da, klase burrukaren baldintza objetibuek eta gizarte aldakuntzekin batera dabilta aldakuntza izpiritualen sustraiez ongi jabeturik, egon beharra dago.

Orain arte ia poesia beste arte proletariorik egin ez bada, esaten du Kalininek, *a*-ren arabera jardun izan arren, bi *b*-ak falta ziralako, izan da.

(4) Kolakowskik honelaxe formulatzen du problema hau, labur eta trinko: "Marxismoaren (alegia, gaurkoarena) antinomialik harrigarriena, eta kondairan parerik gabekoena, honetan datza: gizarte kontzientziaren mistifikazioa, harreman politikoen eraginaren ondorio bezala deskribatu zuen dotrina bera, mistifikazio horretan beraren opari bilakatu izanean; eta une berean, mistifikazio honetatik zeharo askaturik zegoela aitortzean", cfr. *Kolakowski*, 1972, or. 191. Problema honetaz agian liburu hau osoa guziz argigarri dateke. *Hizkuntza, Etnia eta Marxismoa*, 1971 or. 173-186 ere ikus daiteke.

Formari dagokionerako, berriz, Kalininek formula hutsazin bat daki:

(Artearen) forma proletarioak, proletargoaren burru-karen desaroiloa oinarritzen duten zientziazkotasunari, zehaztasunari eta organizazioari dagokiena izan behar du.

Ezer konkretuagorik ez. Irakaspede abstraktuozen gainera, Kalininek erakusmeneko obra baten azterketa bidez ere jakinarazi digu, bere ustez arte proletarioa nolakoa litzakeen. Formaren aldetik, forma espezifikoko proletarioa lortu duen obrarik ez du oraindik – 1918 – inon ikusten. Gaiaren aldetik, Gasteven hurrengo poesia hau literatura proletarioaren eredu ona iruditzen zaio (5):

Burdinetik haziak gara

Ikus! Tartean nago: makina-alki, mailu, labe-ganga ta sutoi
Eta ehundaka lagunen artean. [artean.

Nire gainean burdinez jasotako espazioa:

burdin habe ta kantoietako ertz-laminek eusten diote,
dozenaka haritan hedatzen dira,

ezkerretara ta eskuinetara kurbatzen dira.

Zutabeak bezala ganga batetaratzen dira,

erraldioen bizkarrak iduri, burdinezko eraikidurari eutsiz.

Oldartsu, kementsu ta galant.

Geroz eta ahaltsuago bilakatu behar dugu.

Begiratzen diet, jeikitzen naiz.

(5) Erraztasunerako argitasunok emango ditut: poesia honetan proletargoa lantegi berdintzen da: lantegiak lehenengo ola apaltxoak, gero tailer haundiskoak, azkenean tximini luze-ko lantegitzar galantak bilakatu dira. "Lantegia" desaroilatu eta hazi egin da. Eta lantegia proletargoaren gorputza bezala da. Hona hitzen batzuen esanahia: *Ganga*: bóveda. *Sutoi*: fragua. *Erraldoi*: gigante. *Eraikidura*: edificio. *Kapirio*: cabrio. *Garaitu*: vencer.

Nire zainetan burdinezko odol berria.

Gora ta gora hazi nintzen.

Burdinezko beso ta bizkarrak hazi zaizkit.

Burdinezko eraikidurarekin berdindu nintzen.

Ta gorago hazi nintzen.

Nire bizkarrarekin kapiroak, habeak eta tellatua hautsi ni-
[tuen.

Oinak teinkor lurrean itsatsita, burua eraikiduraren gainetik
Arnas hestuka oraindik, izugarrizko indarraren nekez, baina
“Entzun, lagunak, entzun nire hitzak!” [oihu egiten dut:
Burdinezko oihartzunak jaten ditu nire hitzak,
eraikidura guzia urduri-dardaraz.

Ta gehiago ta gehiago hazi nintzen, tximinietaraino gora.

Ez ipuinik, ez hitzaldirik, burdinezko hitz bat bakarrik:

“Garaituko dugul”.

Poesia honi Kalininek egin dion komentarioa, Kalini-
nek berak «kritika proletarioaren erakusmen edo bide» be-
zala eskaini digu. Urratsez urrats segituko diot, ba, bide
honi. Hona hemen, puntuz-puntu:

Burdinetik haziak garal, hots eginez, Autoreak pro-
letargo industrialaren filosofiaren esentzia adieraz-
ten du. Proletargoak mundua menderatzeko bidea,
makinerien produzioa ugaritzearekin hestu-hestu lo-
turik dago.

Makineriak, hau da, izenik gabeko milaka eta mila-
ka langile ezezagunen emaitzek, langileen hazaldi
ezberdinak mendeen gainetik elkartzen dituzte. Au-
rrekoek eginak langile berrien zainetako odola be-
rritzen du. Mendez-mendeko langileriaren batasunak
eraikitzen du proletargoaren indarra.

Garaituko dugul, honela hersten du Gastevek poe-
sia. Eta hau ez da Autorearen uste soilik. Hau nahi-
taezko desarroiloaren ondorio bizia da, burdinezko
desarroilo baten derrigorrezko emaitza.

Asko ez duela, oraindik, langileak higuin zuen pro-
duzioa. Lan arauak erabakitzeak berak ere gorro-
tozko sentimentuak sortzen zizkion; esklabuen es-

plotazio metodu baten saioak iruditzen zitzaizkion. Halabaina, Gastevek poesia honekin demostratzen die, nola edozein habek, edozein zemento blokek, edozein produziok bezalaxe, langileen indarra eta borondatea irmotzen duen (6).

Ozeanoaren beste muturrean egin den eta gure lanerako honera ekarri den makineriak, mundu guziko proletargoaren batasuna irmotzen du, eta guri "burdinezko odol berria" ematen digu.

Gasteventzat makina ez da bizirik gabeko gairik, langileriaren indar kolektibuen bilduma bizia baizik. "Makinak regulatzen ditu, araukeratzen ditu, langileen arteko harremanak. Makinaren funtzionamenduak beronen erako jokaerak ezartzen dizkie langileei, eta aldi berean, beren besoen, sentimenduei eta pentsamentuen luzapen bezala zerbitzatzen die".

Gorago esan bezala, makineriaren kulto hau garai honetako ezaugarriarik nabarienetakoa da, eta inportanteenetakoa halaber. Desarroilo industrialaren eta proletargoaren goraitearen berdinkuntza hau guziz sintomatiko da. Joera objetibista honen desarroiloa, beste alde batetatik, *Kolaskowski* liburuaren hitzaurrean erakutsita nago: nola egiazko sujetua galtzen den, etab. Han franko abstrakt adierazten zenaren adibide bat, aurkitzen dugu literatur arlo honetan. Uste dut, oharrok haiekin batera irakurriz, hobeto konprenituko dela desarroilo honen muina: nola azken-finan historia gertatu egiten den, ez gizonek egin, gizonen jardupideak hain zeharo determinatuta bururatzen direnez gero.

Gastevek makinari bizitza ematen dio. Makineriak

(6) Garai honetan. Sobiet Batasuneko produzioa razionalizatzeko, lan-kontrolerako Taylor-sistema sarrarazi zen. Langileak bildur izan ohi dira holako kontrolekin, beren ahalmen guziak probetxatzeko bakarrik direlakoan. Berdin gertatzen zen Sobiet Batasunean ere.

langile belaunaldi ezberdinak elkartzen bait ditu. Makineriaren desarroiloa proletargoaren desarroiloa da. Makinaren garaitzapena eta proletargoaren garaitzapena gauza bat eta berbera dira.

Gasteven poesian ez dago indibidualismoaren arima den "Ni" pertsonalarentzat lekurik: makineriak, ha-beak, trintxak, ez dute esaten zeinek darabilzkien. Langile ezezagunek darabilzkite. Zimel atal batetan dozenaka eta ehundaka langile dago.

Iadanik ez dago *Ni*-rik, *Gu*-a bakarrik dago: gizon langile kreatzailea.

(Ikusiko dugu Gastevek berak ikuspide hau radikala-gotuz, ideia honi emango dion forma).

(Gero Kalininek Gasteven poesiaren formaz ohar labur batzuk egiten ditu. Euskerazko itzulpena bakarrik ezagutzekotan oharrok ez dute aldatzea merezi).

Kalininekin bukatzeko (kasu! Kalininen teoria proletkulturalistari bakarrik begiratzenean zaio hemen) (7) haren futurismoaren kritika azalduko dut. 1919-koa da hau. Futuristen burua Maiakowski zen. Baina kritika hau ulertzeko, futuristen eta formalisten elkartasuna gogoan eduki behar da.

(7) *Mikail Ivanowitx Kalinin*, sorkuraz, situazio oneko familia nekazarian jaioa zen. Aitaren etxean biblioteca polita zedukan umeak. Gazte-gaztetatik Alderdiko laguna, 1905-eko iraultzan parte hartzeagatik hiru urteko gartzelara kastigatua, ihes egina, 1917 arte herbestean bizia. Leninen eta Stalinen laguntzaile bikaina. Oso goiko mailetaraino iritxi zen Alderdiaren eta Erresumaren aparatxuan: Hezkuntzatarako herri-komisario eta Zentral Komiteko Politburukoa. Agian hau ere ohartarazi beharrezkoa da: Kalininen hitzaldi eta idazkien Moskuko edizioan ez dira sartu haren garai proletkulturalistako hitzaldi eta idazkiak. Ik. M. I. KALININ, *Über Kunst und Literatur*, 1960. Uste dut ez dela zaila asmatzea zergatik. Kalininen geroagoko bideari ez diogu emen begiratu.

Honelakoak dira Kalininen arrazoipideak futurismoaren kontra:

Futurismoaz hitzegiterakoan, alde zaurretik uzten dut alde batera, adibide konkretuak ematea, haiekin futuristen berritxukeria kolpe batekin garbi erakusteko. Gainuntzekoan, "kreatzaleei berei ere ulertzinezko egiten zaien berritxukeria dugu hori dena. Futuristek, halako adibideak nahi haina eta gehiago eskaintzen dizkigute. Baina honela ez dago futuristak isilarazterik eta garaitzerik. Beren erdera-merderagatik kontrakarrarik egiteak, ez ditu futuristak batere larritzen. Aldrebes, kontraerasora pasatzen dira. Desprezio olinpikoz... hortzen artean hitzeginez, galdera botatzen dizute: "ulertu al zenituzten zuek sinbolistak, Cézanne edo Picasso, agertu zirenean?" Askotan, holako galdera batek nahastu ta endreatu egiten du bat, eta norbere kolkorako pentsatu ere egiten da: "arraneal Deabruak daki honez gero: beharbada ni bene-benetan nire mendea baino atzerago nabil. Antigoaleko trasteren bat ez ote naizen, gero?" Batzutan, gure arteko nahasmendua urrutirago ere ailegatu izan da. Eta futurismoa aihertu ta gero, halare han zeredozer bazegoela aurkitzen hasi zen zenbait, eta kezkatu egoten zen.

Futuristak ebazteko, darrai Kalininek, haien klase-sustriak behar dira, edozein arte eta fenomeno sozial ulertzeko bezalaxe. Hau argitzeko, Kalininek, lehenengo, futurismoak formari damaion arreta salatzen du: formak determinatzen, ezaguarazten eta nola-halakotzen duela konzientzia, esaten dute futuristek. Hori dasanak ez daki, argudiatzen du Kalininek, artearen forma, ideologia tenkortu zurruna eta harritatua baizik ez dela. Forma gaiarekin batera bakarrik dagoela, forma beti ere gaiak eskatua eta emana baizik ez dela. Gaia aldatu ala, eta zer-izan sozialekin batera hain zuzen aldatu, formak ere aldatu egiten dira.

Artearen kondaira, formaren kondairarena bezala adieraz daitekeena, egia da. Baina horrek ez du esan nahi formak formatatik sortzen direnik. Bere senean dagoen inork ezin horrelakorik esan lezake, Kalininen ustez.

Produzio baldintzek erabakitzen dituzte gizonen arteko harreman ekonomikoak. Honela sortzen da gaia, eta beronek erabakitzen du formaren nolazkoa. Zer da, beraz, futurismoa? Bere desarroilo ahaltasunen azken-azkeneko muga jo duen kapitalismoaren agerkeria bat, ideologia burgesaren azalpen bat. Akabatzeke zorian dagoela ohartu den, izpiritu burgesaren herio axanpak eta erokeriak sinbolizatzen ditu. Hau da futurismoaren berritxukerien, dantza eroen, prestidijitazioen, erdera-merderen eta moskorkerrien arrazoiak. Herriaren urtetan, deabrua ur bedeinkatuaren ikaragarri bildur da. Zaharraren zaharrez ahuldu eta abaildutako ideologia burgesak, nolanahi ere, eta artean nahiz edonon hori, arrazoipidezko ezagupenaren ikaragarri bildur dira (8).

Futurista askok, beren xede literarioak eta marxismoa

(8) Enteratuen baimenarekin, futurismoa ezagutzen ez dutenentzat, argitasun labur batzuk emango ditut: futurismoa XIX mendeko historismoaren aurkako erreakzio "modernista" da. Marinettiren manifestuak abiarazten du (1909). Pinturan Russolo, Boccioni, Carra, Balla, etc. dira futuristak: pinturan mogimendua, irudi makinalak eta geometria sartzen zituzten. (*Collageak*-eta ezagutuko ditu irakurleak). Kalininen kritika ulertzeko hona Maiakowkiren atal batzuk: "Yo mordería la noche con los rayos de mis ojos". "Yo me haré pantalones negros de terciopelo de mi voz, y una blusa amarilla de tres metros de atardecer". "La nube en pantalones" eta "La flauta vertebrada" (Poema biren izenburuak). "Rechinaron las puertas, como si al hotel le temblaran los dientes", etc. Futuristen formalismorako, formalistak eta futuristak elkarturik zeudela esan behar: formalistak futuristen teoriko bezala ziren. Futuristen saio praktikoak teorikoki oinarritzen saiatzen ziren.

bateratzea, entseiatzen zuen. Kalininek ez zuen honelakorik entzun ere egin nahi.

Furismoaren gehiegikerietan, larrian, karraixietan, irudi zoroetan, kapitalismoaren herioak garbi ikusten dira. "Futuristentzat logikarik sinpleenaren falta, beren irabazirik eta merezimendurik bikainena da... Intuizioari mugarik gabeko barrutiak ematen bait dizkiote. *Iskusstvo Kommuny* aldizkariko idazle gajoe, futurismoa teorikoki oinarritzeko eginkizun gaitza, beren gain hartu dute. Baina eginkizun are gaitzagoa da, futurismoa marxismoarekin eta materialismo historikoarekin egokitzea. Tira, tira, *Iskusstvo Kommuny*-ko idazle gajook: ez duzue ikusten hori arras ezinexkoa dela, ala?..."

Horra, ba, Kalininen burutazio proletkulturalistak. (Hau dena poltxikoan sartu eta artea egitera joan besterik ez dadukazu, irakurle!). Dударik gabe, guzi hori gehiago da kultura edo arte proletarioa egin nahiaren proklamazioa, halakoen teoria zehatzik baino.

Dena den, badira beste Autoreren batzu ere, eta haiek ere ikusi beharko ditugu.

Proletkulturalismoaren oinarri teorikoak: Polianski, Bogdanow, Gastev

Teoriak ez dira inoiz, hasiera-hasieratik buka-bukatuta sortzen. Alde batetik eta bestetik osatuz joaten dira. Baina bukatu gabekoa izan arren, teoria bat sortzen denean, bere joerak eta ezaugarriak agertzen ditu. Ikusten da, bere interesak non dauden; nondik norako paraderoa daraman, edo eraman nahi lukeen.

Talderen batek aldizkariren bat sortzen duenean ere, jeneralean lehenengo zenbakia manifestu antzekoa izaten da. Eta halaxe, *Proletarskaia Kultura* aldizkariaren lehenengo zenbakian, Kalininen lanez beste, V. I. Lebedev-Po-

lianski midikuaren lan bat dadukagu, kultura proletarioaren sujetua eta helburuak definituz hau ere.

Burgesiaren gain garaitzeko baldintza bat, kultura proletarioaren sistema harmonikoa biltzea da, esanez hasten da Polianski.

Langileria eraikitzen hasita dagoen zientzia, arte, literatura eta moral berriek, mundu-ikuskeraren burgesaren sustaiak atera eta gizon arras berri bat sortuko dute. (Itxaro diren sozialismoaren irudipenak gauzatzekotan, izan ere, beste gizon bat, gizon berri bat beharko litzake: hori ikusten da). Errepublikak sozialista eta Proletargoaren Diktadura lortu ditugu, baina printzipio berrien arabera gizarte berririk oraindik ez. Haatik ere, – darrai Polianskik – burgesia garaitzeko, ez dira aski tankeak, mitrailetak eta suharra. Kultura berria ere beharrezkoa da. Polianskik zuzen ikusten du: sozialismoa egun haietan egiten zen moduan bururatzekotan, halako sozialismoaren esperantzak gizon arras berri baten esperantza inplikatzeko du, eta gizon berri baten premiak kultura berriaren premia.

Gizon hau superatu, eta beste gizon berri bat moldatu beharra dago, arras berria. Eta kultura hau superatu, eta kultura arras berri bat irazeki beharra dago.

Kultura berri honek, lehen-lehenik, mundu zaharraren idolo eta egia denak txikitu eta birrindu behar ditu, gero mundu-begieskeraren sozialista eraikitzeko. Bi xede izan behar du, hortakoz, kultura proletarioaren kreaioak, une honetan: 1) kultura proletarioa, oraindainokoa, iraultzea, eta 2) Iraultzak azal gainera atera dituen lanaren munduko eta langileen psikeko osagarri denak biltzea, sistema batetan atontzeko.

Hau da: orain arte ere bazegoen kultura proletario bat.

Baina proletargoa nola menderatuta zegoen, menderatuen menpe-kultura izan da hori. Kultura hau irauli egin behar da. Areago, Iraultzak proletarioen psikeko indar asko bistara agertarazi ditu. Han eta hemen, proletario asko, guziz beren gisara, kreatzaile agertu dira, proletarioen psikeko indarrak espontaneoki argitan jarritz. Lanok azterkatu eta emaitzak sistima batetan bildu, egin beharko du kultura proletarioak.

Zeinek burubida ditzake xedeok? Ongienik eta azkarrenik, Proletkultuok. Kasu honi: hemen dugu teoriaren lehenengo meharaldi konkretua. Kultura proletarioa proletario elkartuek sortuko zutela, esaten zen lehen unean. Orain proletarioen elkartasun hori Erakunde edo organizazio Proletkulturalistarekin berdintzen da.

Horretarako eraskin orotatik eta lanaren garbitasun ideala eragozten duen kondizio guzietatik libre egon behar da. Hauxe da, ordea, Erresumaren aparatxuak inola ezin duena, nekazalgoarekin duen koalizioarengatik. Nekazalgoaren buruzagiak sarri duda-mudatan eta ideologia burges-koxkorrrari atxikita daude. Proletkultuok ez daduka artesau, enplegatu ta beregain diren produktoreekin, hau da, burgesia koxkorrrarekin bategiterik. Hauk denak Proletargoaren Diktaduraren aliaduak dira, bai, baina beren naturalezaz berez, ez dira langile klasearen kultura izpiritual berria ulertzeko gauza. Proletargo burrukariaren kultura guziz berezia da, klasetasunaren erako kultura bait da hain zuzen. Ez du pentsamentuetako batasuna bakarrik eskatzen, ezpada baita nahiaren eta jardunaren batasuna ere.

Beste klase eta gizatalde horiek ezin daitezke proletargoaren aliadu baino gehiago izan. Eta Erresumak berak, bukatzen du Polianskik bere arrazoipidea, osotasunaren interesei begiratu behar die, ez proletarioenei bakarrik. Horregatik, "kultura proletarioa erabateko beregaintasunaren kondiziotan eta

Erresumarengandiko itzalpe eta tutela orotatik zeharo libre izaki bakarrik desarroila daiteke”.

Arrazoipide honek proletkulturalismoaren alde bietara jartzen ditu mugak. Ezkerretara, kreazio indibidualean beren gisara ari ziren proletarioen kontra: kultura proletarioa kolektibidadeak sortzekoa da, ez banakoen lan bakarriak. Kolektibidadea Erakunde Proletkulturalistarekin berdintzen da. Eskuinetara, Erresumaren kontra: Estaduak proletarioenak ez diren interes asko ditu, Erresuman proletario ez den jende asko dagoen bezalaxe. (Errusian proletarioak minoria tipi bat baizik ez ziren). Erresumak ezin du kultura proletario garbirik sortu.

Halare, proletkulturalismoaz zehazkienik mintzatu dena, ezpairik gabe, A. A. Bogdanow izan da. Bera dugu, agian, izpiritu proletkulturalista –pentsamentu gisa– sortarazi zuena. Ez zuen batere dudarik, proletargoak bere artea eta bere zientzia sortuko zituela. Halare ideioek bes-teren batzuen ahoetatik, edo lumetatik, bildu baditut, arrazoi historikoren batzuegatik izan da. Nahiago izan dut, ideiarik funtsezkoenak, lehenengo proletkulturalista izan eta gero Stalinekin ere ortodoso izanez jarraitu zuten Autoreez baliatzea.

Proletarskaia Kultura aldizkariaren 3-gn zenbakirako ja-danik, *Arte proletarioaren kritika* izenburuarekin, Bogdanowen artikulua luze bat aurkitzen dugu. Berton ikusten da, inon baino hobeto, proiektu proletkulturalista zertan zetzan: kultura proletarioa zein proletario huts eta zein garbi nahi zen.

Izadiaren nahiz gizonaren edozein indar kreatzailek, berezkoa nahiz planegina izan, *araugintza* edo erregulazioz bakarrik sor dezake forma ordenatu, harmoniko eta bizitzeko gaitasundunik. Hauk dira edozein *prozesu kreatzailearen* bi alde banatu ezinezkoak.

Berezko desarroiloan «hautespen naturalak» egiten du arauketa, erregulazioa (Darwinen «selekzio legea» oroitarazten du honek). Literaturan, adibidez, baldintza sozial objetibuei ez dagokiena baztertuz eta suntsiaraziz. Baldintza sozial objetibuei ez dagokienak ez du harrerarik publikoan, eta galdu egiten da.

Produzioan lanaldia da gauzen arteko harremanak aldarazten dituen: ekaiak landuz eta aldatuz, ekaien arteko harremanak ere aldatu egiten dira. Norbere lanaldiaren kontu hartzeak, hau da, lanaren eta lan-nekearen kontrol planeginak, konzientzia egituratzen du: indarraren eta nekearen emariak eta kondizioak artaz ikertuz, nola egokienik jardun ateratzen da. Lana razionalizatzea da, lanaldia erregulatzen da; lanak izakien arteko harremanak erregulatu ditu.

Artista ere kondizio berdintsutan dago. Konbinazio, adibide, sinbolu, beti berriak eskutaratzen zaizkio. Eta artista horien artean hautatu beharrean aurkitzen da, hots, planegin eta erregulatu beharrean. Horretarako autokritikaren mekanismoa dago.

Arte produzioaren *berezko* arauketa, erregulazioa, kondizio sozialek dagite: gizarteak arte-obra onartzen duen ala ez. Baldintza sozialei ez dagokiena berez galduko da (?). Arte-obraren arauketa *planegina*, arrazionala, kritikak egiten du. Kritikaren oinarriak ere giro edo *milieu* sozialak kondizionatzen ditu. Hots, kritika ere klase tankerakoa da nahitaez. Eta arte proletarioak ere etengabeko autokritikan aritu behar du, beste klaseen konzientziak-eta kutsa ez dezaten.

Bogdanowek hiru ataletan banatzen dizu bere kritika. Kutsu arrotz asko ari zaiola, iadanik, kultura proletarioari erasten, uste du.

1. — *Lehen-lehenik, arte proletarioaren mugak eta esparruak neurritu eta zehaztu beharra dago, kultura hau bere ingurukoekin nahas ez dadin. Kultura proletarioak proletario bakar-bakarrik izan behar du, eta beste ezer ez.*

Nahasteko arriskuaren hiru adibideok eskaintzen dizkigu:

I-1. Arte proletarioa eta arte laboraria ez aski berez-teko arriskua: Errusia mendez-mende herri laboraria izan da, eta gisa honetako oinarriak daduzka tradizioak. «Herrikoia», Errusian, laboraria da. Proletargoak kultura herrikoia eginez kultura laboraria egiteko arriskua du. «Herrikoia» eta «proletarioa» nahasterik ez dago. Baina, batez ere, proletargoaren eta nekazalgoaren oraingo itun politikoak sortzen du bi arte moduok nahasteko arriskua. Halare, funtsean biok ezberdinak dira: Proletargoaren erakunde printzipioa kolektibismoa da; laborariarena indibidualismoa, interes pertsonala, erizkera pertsonalena, burges-koxkorrena. Laboraria, areago, bere bizierak autoridade eta erlijio sinismenera ixuriago bihurtzen du: buruzagia bilatzen du. Proletarioak, aldiz, bere burua buruzagi altxatu behar du, inolako autoridaderik bilatu gabe. Lan moldeak, bere hau-zoan eta lurretan loturik aritzeak, horizonteak hestutzen dizkiote laborariari. Uzta ona ala txarra edukitzea indar «misteriosoek» erabakitzen diotelarik, etab., laboraria sin-eskor eta autoridade zale bihurtzen da. Proletargoak bere mundu-ikuskera objetibu eta autonomua eraiki behar du, inori edo ezeri menderatu gabe.

[Beharbada konprenigarri da, orain, Leninek prolet-kulturalismoari «anarkismoa» egozten badio]

I-2 Soldadukeriaren arriskua. Gerrakoan eta Iraultza aldian proletargoa soldaduen mendean egon bait da, eta

soldaduekin elkartuz egin bait du Iraultza. Soldaduek, harelare, ez dute produzioarekin loturarik, kontsumo-komunismoa bakarrik ezagutzen dute. Gainera, gehienak laborantzatik datoz, sorkuraz. Burrukan soldaduekin batera aritu beharrak proletario ainitzi juzgaera, pentsaera eta ideal soldadutiarrak erantsi dizkio: soldaduen birtuteak aipatzen dira ideal bezala; etsai menderatuari irri egiten zaio; proletario askoren literaturan, etsaien (burgesen, kulaken, «zuri-en») garbizioak, Lynch justizia, burges uzkali eta perseguituen saminak eta nahigabeak, sadismorik gordinenarekin «ospatzen» dira. Horiek ez dira proletario baten posturak. Soldadukeriak dira. Burrukaren suak ariman sartzen dituen basapiztiaren moduak dira horiek. Basakeria. Proletarioak deitoratu besterik ezin ditzake zorigaitzok. Burruka beharrezkoa, eta zorigaitzok ezinbestezkoak badira ere, izpiritu proletarioak ez daduka haiekin pozterik eta dibertitzerik.

1-3. Kultura proletarioa eta sozialismo intelektuala nahasteko arriskua, azkenik. Intelektual franko badabil proletargoaren puntan. Baina intelektualari ere, laborariari bezalaxe, indibidualismoaren printzipiora bultzatzen dio bere jardunak. Idazlearen, artistaren eta intelektualaren artean ez dago benetako elkar-lanik eta kolaboraziorik. Eta dagoe-nean ere, kolektibismoak ez daduka haien lanean zeregin eragilerik. Intelektuala, eritegi batetan midikua, lantegian injinadorea bezala kausitzen da. Bakarrik dago, eta ikuskerak indibidualista du. Horregatik, E. Verhaerenen literatura edo C. Meuniren eskultura, proletargoari *buruzko* artea dira, proletarioak agertarazten dituztenak, baina ez proletargoaren beraren arterik. Ez dute kolektiburik agiri; kreazio uneko Autoretza kolektiburik alegia.

Operetan bezala, batek edo batzuek *libretto*a eta besteren batek edo batzuek musika egitea, ez da, noski, benetako Autore-kolektibismorik.

Bigarren: zein gai eduki behar du arte proletarioak?

II. — *Kultura proletarioak arduraz zaindu behar du bere gaia. Hemen ere, kultura proletarioa mehatxatzen duten arriskuen hiru adibide eskaintzen du Bogdanowek.*

II - 1. Orain arteko literatura proletario ia guzia poesia izan da, eta ia dena agitazio-lirika. Baina «zaharra» haustea eta lurreratzea ez da aski. Errazena besterik ez da hori. Batez ere jaso egin behar da, kultura berria jaso. Horretarako, laneko eta Iraultzako gaiez gainera, literatura proletarioa gai guzietara hedatu behar da. Ez dago beti langileen gorabeherak eta gerrako pasadizoak tratatzen ibiltzerik. Eta ez dago zoko bat bakarrik ere kanpoan uzterik. Bestela kultura proletarioak ez du kultura izenik mereziko (kulturaren eskualde bat, subkultura bat izango da onenean ere) (1).

II - 2. Hestukeria hutsa da, orobat, burgesak beti pertsona gaizto, zital, anker, faltso, ustel bezala agertzea. Burgesak, pertsona bezala, munduko pertsonarik onenak edo gaiztoenak izan daitezke, beste edozein bezalaxe. Beste edozein klasetako pertsonak bezalakoxeak dira. Proletargoa ezin egon daiteke eta ez dago pertsona burgesen kontra, klase burgesaren kontra baizik. Sinplekeria da besterik uste izatea, sujetibukeria bestela jardutea. Proletargoaren burruka sistimaren kontra doa, eta ez daduka ariurri pertsonalik edukitzerik. Hori psikologismo gaiztoenaz beste, abere instinto basatien arrastoa besterik ez da.

(1) Bogdanowen kritika honek ere ez du baliorik galdu: kultura proletarioak ia inon ez du, gaur arte, subkulturatik irtetzea entseiatu ere egin. Okerrago, halare, proletarioari buruzko ideologia eta literaturak ere, ia beti, zatikeria horrextan amildua ikus daitezke. Neurririk gabeko hauzokeria mentalean, subkulturagintza hutsean. Ahalegin horiek militante amorratuak izaten bait dira gehienetan, horrekin eskuz-esku, panproletismo negargarri bat doa, paradosa badirudi ere.

II-3. Azkeneko bolaran indar kreatzailea mehar-tzen duen teoria bat ari da bazterretan erruz zabaltzen eta indar hartzen: arte proletarioak *optimista eta bihotz-berogarri* izan behar duela. [Teoria hau errealismo sozialista-ren teorian nagusituko da]. Hori umekeria galanta besterik ez da, juzgatzen du Bogdanowek. Klase-sentikeraren eskalak ere maila guziak daduzka. Ez dago kultura proletarioa sentimentu batzuetara mugatu edo behartu, eta besteetarako sarpiderik gabe uzterik. Arte proletarioak, esparru guzietara hedatu behar duen moduan, edozein sentimentutakoa ere izan ahal behar du.

Eta -hirugarrenik- zer, formari buruz?

III. — *Formaren aldetik Bogdanowek klasikoekin hastea gomendatzen du, forma berri egoki propiorik aurtu arte.*

Modernuei (Maiakowskiri, adibidez) kritika oso gogorra egiten die. Panfletista hutsak iruditzen zaizkio. Eta on-tzat ematen dituen modernuen artean Andreiev, Belmont eta Blok aipatzen ditu (sinbolistak!). (Klasikoen artean Dos-toiewski ez du aipatzen). Hein honetan bertso klasikoaren apologia guziz bitxia egiten du, bertso libre moder-nuaren kontra: poesia proletarioak azkenberdintzari eta neurri klasikoei eutsi behar die. Forma eta ritmu horiek, beharbada, monotonu emango dute. Baina bizitzak ere, lantegian batez ere, ritmu erraz eta esaktua du. Produzio bizitza orok erregulatua izan behar du. Ritmu tinkua da bizitza ekartsuaren oinarria. Makineriak ere halaxe dihar-du, eta langilearen bizitzeko eta jarduteko ritmua makine-riak agintzen du. Bertso libreari, aldiz, Bogdanowek «poe-sia intelektual» deritza: ritmua eta konbinazio irrealak, ez objetibuak, asmatzen dituen intelektual sujetibistaren poe-sia.

Honeraino Bogdanowena.

Behin eta berriro ikusten ari garenez, proiektu prolet-kulturalista Sobiet Batasuna lantegizatzekeo ideiari lotu-lotuta dago. Izpiritu kolektibistan jartzen dira noizpait sortuko omen den kultura proletarioaren itxaropenak. Eta makineriak sortuko duela izpiritu kolektibista ere pentsatzen da, makineriak poesiaren ritmua, etab. ere diktatzen omen dituen bezalaxe.

Honek Gasteven teorietara garamazki. Kalininen azterketan agertu zaigunez, «izpiritu organizatu» kolektibua zer den, ilun gelditzen da. Gastevek batez ere puntu hau argitu eta oinarritu du teoria proletkulturalistan.

Gastevek Lanaren Institutu bat sortu zuen, Taylor sistema eta langileriaren lanaldiko psikologia azterkatzekeo. Amerikanoei segitzen zien lanotan. Jakina: mundu guziak bezalaxe, korrean eta serie-lanean ari den langileak nortasuna zeharo galtzen duela hauteman zuen. Automata bat bihurtzen dela. Baina harrigarria, Gastevi honek sortzen dion pozkarioa da: sujetibutasuna zeharo galtzen da, gizona lan-tresnaren luzapen bihurtzen da, gizonaz makinaren objetibismoa nagusitzen da, lana zehatz-mehatz eta esaktua da. *Makinak ez dira iadanik inork manejatua; berek manejatzen dute!* (langilea) (Gasteven azpim.).

Oraindik badaude bestelako langileak: injinadoreak, adituak, etab., bakoitza bere erara dabiltzanak. Baina geroz-eta langile gehiago dago serie-lanean; eta injinadore nahiz beste guzien aldean, «hau da gehien agintzen edo prometatzen duen langilea». Langile honekin teknologiak erabat garaitzen du, sujetibismoa zeharo suntsitzen da, iadanik ez dago sentimentu indibidualik».

Psikologiaren araugintza honetan eta beronen dinamismoan datza pentsamentu proletarioaren esponta-

nidadearen giltzarria... Ez (da egongo) miliunka bururik, ezpada buru unibertsal bakar bat. Luzarora indibidualki pentsatzea imposible bilakatuko da; klase oso baten psikologiaren egitamu objetibua baizik ez da egongo.

Psikologia honek lan-kolektibismo zeharo berria abiaraziko du... *Kolektibismo mekanizatua* esan lekiokoe honi. Kolektibismo mekanizatu honen agerpenak nor-tasunari hain arras estrainio izango zaizkio, hain anonimuak izango dira, ze kolektibu-konplesu honen mogimenduek, gizonaren indibiduotasun aztarrenik gabeko gauzen mogimendu antza edukiko bait du. Urrats beti berdin eta erregulatuak, ez arimarik eta ez espresiorik gabeko aurpegiak izanen ditu; lirika-rik gabeko, sentimenturik iadanik ezagutzen ez duten eta karraixiak edo barreak hunkitzen ez dituen gauzen antza edukiko du. Manometroarekin eta tasometroarekin neurtzen diren gauzen antzekoa izanen da, zinez... (Psikologia honek) proletargoa automata sozial bat bihurtuko du.

Automata horrentzat eta horrixek begira sortu behar da gaurko kultura proletarioa. Arteak zeharo objetibu izan beharko du. Teatroak, etab. ez dute objetibutasunik aski edukiko, eta forma berriak bilatu beharko dira. Gainen-tzeko arte moduez zer esanik ez. Eta, azkenik, hizkuntza ere «teknifikatu» egin beharko da. Zeren-eta, hizkuntza denak hil eta mundu guzian hizkuntza bat bakarrik hitzegingo bait da. Eta, denborarekin, hizkuntza hau ere gizonarengandik independente bihurtuko da (2).

Izugarritzko neurriak dituen eta deus pertsonalik, in-

(2) Marrek hizkuntza denak egunen batez hil, eta gizonen «telepatiaz-edo» elkar adituko zutela, profetizatzen zuen. Eta logikak behartzen zuen profezia horretara: kultura oro klasista baldin bada, hizkuntzak ere klasista izan behar bait du nahitaez; eta klaseak ezabatuko badira, sorkario klasista guzietan hizkuntzak ere suntsitu egin behar.

timorik, lirikorik, ezagutzen ez duten jende-elementia mekanizatuena, hobeto esan, 'gauzen' demostrazio radikal-objetibu batetarentz goaz.

Sarritan entzuten da, marxismo sobietarra «desarrollismoaren» eta «Desarrollo-diktaduraren» ideologia bihurtuta dagoela. Ez dakit. Nolanahi ere, goiko hori lantegiztapenaren ideologia garbi-garbia da, «ideologia» hitzaren esanahi marxistarik txarren-txarrean: industrializazioaren erlijio mitologiko alienatzaile hutsa da hori. *Manifestu Komunistan* hain zuzen langilea «simple apéndice de la máquina» bihurtuta dagoela salatzen zuen Marx haren-gandik oso urruti gabiltza, dagoeneko...

Honelako teoria bat mehatxu bat da gizarte osoarentzat. Eta holakoen aurrean Marcuseren *One Dimensional Man*, errepresio integratzailearen kritika, etab. gehiegizkoak ez, baino gutiegizkoak ditugula esan behar.

Joera objetibistok tipiko burgesak dira (3). Baina ezta gaurko burgesiarenik ere, XVIII mendekoarenak baino (edo XVII garrenekoarenak). Arrazionalismo primitibo baten ametsak bait dira: ustekeria horiek Kanten "arrazoimen hutsarekin" jo zuten erpina eta beren azkena. Okerrena da, asmo horiek pedagogiara eta umearen hezkuntzara ere aplikatu nahi izaten direnean. Sentimentuak menderatu egin behar omen dira, arrazoimena argitu eta indartu: zenbait-eta gutiago egon umea sentimentuen mende, eta zenbait-eta nagusikiago erabili arrazoimena, eta are hobe omen da hezkuntza. Ideal nabar-nabarmen estoiko hori (bi mila eta gehiago urte duela modan egona, beraz!), monjeen eta asketen, edo burgesia puritanoaren, zientzia da. Nora eramanez lezakeen, Gastevekin erakusten du: ume denak berdintzera, nortasun bereziaren axolarik ez edukitzera. Eta ez da, arrazoizkoago eta arrazionalago izan behar genukeela iruditzen ez zaidanik, ez. Hobe genuke arra-

(3) Ik. *Kolokowni*, 1972, or. 87. ta. hur. ("Posizio burgesa marxismoaren baitaraturik").

zionalago bagina. Baina dualismo irrazional horrekin nekez lortuko dugu horrelakorik, nik uste. Bide irrazionaletik nekez ailega daiteke, arrazional izatera. Izan ere, ilusio horren azpian (ezin beste ezer denik esan) zer dagoen, gauza garbia da: salbatu behar den arimaren eta hilduratu eta hezi behar den gorputz grinatsuaren eskema, forma herri batetan. Arima on eta gorputz gaizto, izpiritu on ta haragi gaizto, arrazoimen on eta sentimentu gaizto (gaizto edo arriskutsu): beti eskema dualista bera. Edozein zokotako edozein bikario xaharrek predikatzen zuenean, entzuleria indignazioz betetzen zuena, halare, oraingo zenbait "pedagogok" predikatuta, gustora entzuten omen da... Beletatik zozotara goaz, inondik ere. Eta areago: arrazionalismoaren aldeko erabaki hori bera, sentimentuak eragina da, ez arrazoiak; sentimentuak erabakitzen du, sentimentuen gainetik arrazoimenak nagusi izan behar duela. Hauxe argitzea interesgarri litzake: zergatik edo nola dago sentimentua ikaratuta, deskonfiatuta, bere buruaz desengainatuta, bere erabateko gobernua, larri-larri, arrazoimenari entregatzeko? Sentimentu frustatu baten refugio bihurtzen da arrazionalismoa. Horregatik hain radikal. Pedagogia hori ez da berria: zaharraren zaharrez zahartutako mitoen berbizkunde hutsa da, forma berrian. Gure pedagogia horrek izan behar badu, Garizumako sermolariak berbiztea dugu onena.

Goiko teoria horiekin, Gastev zuzen-zuzen Bogdanowen kontra doa (4). Bogdanowen oharrek, hemen ere, moderaziora hotsegiten dute. Baina gauza ezaguna da bogdanowismoa berehalaxe erori zela desgrazian, eta haizeak eraman zuela. (Bogdanow ez zen inoiz Leninekin ongi etorri). Kolektibismoa ere Bogdanowek oso bestela bururatzen zuen: elkar-lan bezala, ez automata askoren borondate eta pentsamentu bakarra bezala.

Zorakeria da kolektibismoa eta nor-bakoitzaren beregintasun pertsonala ez direla elkarrekin eratzen pentsatzea; edo ez duela hau bizkortzen. Kolekti-

(4) Gasteven pasarteak *Proletarskaia Kultura*, 1919, 9/10 zenb. tik hartuak dira.

buan batek bestea elkar *osatzen* dute, hortxe datza kolektibuaren esanahi berezia. Baina elkar osatu, elkarrengandik diferente izanez, bakoitza norbera eta norbere erakoa izanez, bakoitza bere buruaren jabe eta bere eskuko izanez bakarrik, egin daiteke (5).

(5) Bogdanow, *Hezkuntzaren idealak* artikuluan, *Proletarskaia kultura*, 1918, 2-gn. zenb.

Ohar guziz laburrak teoria proletkulturalistari buruz

Ohar pare bat egin beharra dago, segitu baino lehen, azaldu diren teoria proletkulturalaren oinarriei.

1. Oinarriotan, lehen-lehenik, zentzu-nahaste edo ekiboku bat kritikatu behar da. Teoriagintza guzi honen azpian izugarrizko ekiboku bat bait dago.

Teoriok arruntak dira. Funtsean, aipatzen diren printzipioak ez dira teatro molderen bat edo

literatur normatibu, gehienez ere kreazioaren interpretatibu baizik. Arte osoaren interpretazio teoriak dira.

Gero, praksi konkreturako beharko litzakeen aplikabiderik eta berezkuntzarik ez da inon egiten (arau interpretatibuek noizpait kreaziorako ere balio lezaketela onartuz gero ere, nola erabili jakiteko). Adibide batekin adieraziko dut hutsune hau: arte kreazioa sublimazio seksual bat dela esan lezaioyuke teoria (estetiko) artistikoren batek. Teoria horren arabera interpretatzen ditu kreazio artistikoak. Artistak, artea egitera doanean, badaki bere lana zein moldetan interpreta-tuko dioten. Baina horrek ez dio ezer laguntzen, bere lana nola egin jakiteko. Jeneralean, behintzat. Interpretabide hura zuzentzat dadukanak, beharbada probetxu atera nahiko dio: eta teoria interpretatibua zenak, agian, artearen kreaziorako normatibu izan litezkeen aruaren batzu, eskain litzake. Teoria proletkulturalistak, lehen-lehenik interpretatibu izateaz gainera, ez dute urrats bat bakarrik ematen, kreaziorako arau normatibu praktikorik eskaintzeko. Esaterako: «herri osoa», orain arte behintzat, izatekotan ere folklореaren sujetu bakarrik agertu da, arteren baten sujetu izatekotan. Eta hemen ere oso nolabaitekoa (A. Hauserek ongi erakutsita dadukigunez). Proletkulturalistek arte ororen sujetu bihurtu nahi lukete proletargoa, «herri proletario» osoa. Orokor-tasun honekin abiaturik, ez da berezkuntzarik ba-tere egiten gero: «herri osoa», edo nolanahiko kolektibua, nolako teatro molderen sujetu izan

daitekeen, nolakoarena ez (1); nolako poesiaren sujetu, zein kondiziotan, etab. Batzuetan, behinik-behin (eta gehienetan, niri iruditzen zaidanez) jeneroaren moldeak berak eta sujetu kolektibua-ren Autoretzak *a priori* elkartezinak bait dirudite.

Teoriok, ba, funtsean interpretaziorako Estetika dira. Eta ez estetika enpirikorik edo objektiburik: ezpada Estetika ideologikoa, filosofikoa.

Estetikak, aldiz, ez du literatura *nola egin* irakasten, eta bai nola egiten den —azterkatuz— ikasten. Estetikak kreazio literarioa ohar-hartu, abstrahitu eta teoria batetan bildu, egiten du. Horazoren *Ars poetica* eta Hegelen Estetika ez dau-de, gero, maila berdinean!

Zuzen esan du Plechanowek:

L'esthétique ne prescrit absolument rien à l'art; elle ne lui dit pas: Tu dois t'en tenir à telles règles ou à tels exemples. Elle se limite modestement à observer comment naissent les différents règles et exemples qui ont prévalu à différentes époques historiques, ... elle est objective comme la physique (2).

(1) Teatroaz zerbait ikusiko da geroago. Baina han emango diren normek ez dute problema hau garbitzen.

(2) Estetika sobiet-marxistaz ezin esan daiteke: "se limite modestement à observer comment naissent les différentes règles". Etorkizunaren estetika ere egiten bait du. Kreazioak nolakoa izan behar *lukeen* irakastea du. Hemen "arte marxistaren" aurretik sortu da "artearen teoria marxista".

Horixe da. Proletkulturalistek, ordea, beren printzipio estetiko interpretatibuak nahaski darabilzkite, interpretatibu bezala nahiz kreaziorako normatibu bezala, eta bi mailok gauza berdina balira bezalaxe erabili ere.

2. Irakurlea ohartuko zanez, hemen ez dago literatur-teoriarik batere, zentzu hertsian behintzat. Gehienez ere, teoria batetarako materialen batzuk besterik ez. Baina hori ere baino gehiago: asmoak. Beharbada oso onak, baina azkenean asmo hutsak.

Teoria proletkulturalik ez da inoiz sistima oso batetan mamituko, burutuko eta helduko. Hori posible izan baino lehenago lur joko du mogimendu proletkulturalak. Beraz, fragmentario geldituko da. Joera bezala.

Sistimatar, hemengo punturik inportantee-nak, «errealismo sozialistaren» teoria barruan ailegatuko dira. (Diferentzia haundiekin, noski!). Gaurko literatur-teoria komunista (marxista) ofiziala azkeneko hau da. Horregatik, bestela nahiko inportante diren punturen batzuk, zehatzago tratatzea, beste noizpaiterako utzi da hemen: artearen determinazio ekonomikoaren arloa, artearen kakaktero klasistarena, etc. Euskal Herrian, egia da, puntuok ia beti modu proletkulturalistan erabiltzen dira: baina hori gure kalamidade askotako bat gehiago besterik ez da, eta oraingoz lasai utz zitekeen baztarrera. (Horregatixe ere, teoria proletkulturalaren kritika egiterakoan, ohar kritiko arruntetara bakarrik mugatu beharra

egongo da, liburu honetan. Fragmento baten kritika izan bait daiteke bakarrik).

3. Artearen objetibu/sujetibutasun problema, Estetika guzientzat izan da hezur gogorra.

Teoria proletkulturalistak konzientzia organizatu kolektibutik itxaroten du objetibutasuna. Erabatekoa, gainera.

Hemen ere ohar kritiko doble bat egin beharra dago. Lehenengo, objetibutasun asmo horiek itxuragabe samarrak diruditela. Etorkizuna horrela bururatzeak, ez duela, horixe bururatzen duen sozialismo tankerarentzat, ohore haundirik.

Areago: itxaropen objetibista horren sustraiak «ekonomizismoan» daudela, eta ekonomizismoa hegelianismo disfrazatua besterik ez dela (Althusser).

Eta gero: esanak esan, Gasteven irudipenak onartzen ez badira behintzat, teoria honen arabera objetibutasuna ez duela objetuak zertzen, teoriak baizik. Objetibu izatea ez du aldian aldiko, aurrean dagoen, errealidade edo objetuarekiko egokitasunak egiten. Eta bai, teoria batekin konforme egoteak. Izan ere: oroit, batetik, artearen helburu pedagogikoei zein pisu determinantea ematen zaien. Bestetik, artearen eginkizuna pedagogikoa bada, arrazoiak gidatuta bakarrik burura lezake eginkizun hori (sentimentuen eta konzientziaren desakordioa superatuz). Eta, hain zuzen, gauzen «zentzu historikoa» erakutsiz betetzen du

betekizun hori: lege historikoak dakizkien arrazoimenari segituz, hortakoz. Beraz, ondorioa ezin hauxe besterik izan: artearen objetibutasuna, lehenengo, arrazoimenaren arabera izatean datza; gero, «lege historikoak» atzeman dituen arrazoimenaren erakoa izatean datza artearen objetibutasuna.

Hori, lehenengo, arrazionalismo burges primitibua da: arrazoimen soberanoak diktatzen ditu moralaren, artearen, etab. lege eternoak.

Hori, gero, idealismo hutsa da. Eta ez nolanahikoa, ezpada hegelianismoa «txakurtzikitan», xemeikotan: «ideia» («lege historikoen» ezagupena) egikaritzea, ez da bestegatik objetibu, ideia hura absolut objetibutzat edukitzen delako baizik.

Gero jendeak arrazoipideon paraleloak erlijioan bilatzen baditu, ez dago zer harriturik: egitamu edo estruktura berdin-berdineko pentsabideak bait daude han ere. Nik ez dakit zergatik, honelako koinzidentziak...

4. Teoriok, lehenengo entusiasmoaren utopia girotan zeuden artean, ez ziruditen hain arriskutsu. Estaduaren aparatzua indartu eta «funtzionarioa» sortu zenean, halare, haien mende uzten zuten artea.

Ez naiz luzatuko, teoria proletkulturalista zenbait utopiak inguratzen duen erakusten. Gizakume zeharo berdinen gizarte zeharo librea itxaro-

ten zen: parabisu sozial bat, komuna unibertsal bat, Harmadarik gabe, funtzionariorik gabe, inolako errepresiorik gabe. Maiakowskik dioenez:

Mi alma,
de la Comuna
está enamorada.
Porque la Comuna,
a mi juicio,
es una altura inmensa.
Porque la Comuna
a mi juicio,
es una hondura profunda...
...La Comuna
es un lugar,
donde desaparecerán los funcionarios, y donde habrá muchos versos y cantos.

Errealidadea gogorragoa izan zen. Funtzionarioak eta burokrazia sekula baino gehiago sortu ziren, eta sekula baino eskuarte gehiagorekin.

Funtzionario burokraten teoria, «errealismo sozialistaren» teoria izango da. Baina, *post festum* ikusita, hauxe aitortu behar: utopioek geroko gaitzetan errudun direla. Proletkulturalismoak errealismo sozialistari bideak prestatu zizkiola.

TEATRO PROLETKULTURALA

Asmo eta teoria proletkulturalak konkretatzeko modua, inon baino hobeto Teatroan agiri da. Artea, beste inon baino gehiago, Teatroan azaltzen bait da herriarekin harreman zuzen-zuzenetan. Iraultza aldiko eta Iraultza ondoko egoeran, batez ere, Teatroak berebiziko inportantzia zedukan, ideien zabalkunderako nahiz herria heitzeko; edo-ta ikasbideratzeko. Herriari kultur-kreazioan parte hartu arazteko ere, egokiena Teatroarekin hasteak zirudien.

Teatro proletkulturalak, herriaren teatro izateko haina enpelnu daduka, teatro berria izateko.

Asmuok, alde batetik, mende honen hasieretako teatro berrien esperimentuek inspiratuta daude. Bestetik, tradizio ezeniko errusoan bertan, batez ere tradizio hau Stanilawski-Wachtangowen «Teatro artistikoak» eta Ksaren baletak desarroilatu zuten moduan: protagonista haina lehiatzen zen azkenengo pertsonaia; talentu pertsonalaren desarroilorako bide zabalak zeuden, baina sormen pertsonalak hertsiki-hertsiki eta zehatz kolektibuen osotasunean koadratuta egon behar zuen, etab.

Teatro proletkulturala «gehiengoarena», jenderiarena da. Meirholden teatroak hau du bere lehen-lehenengo helburu. Halabaina, ez dira ahaztu behar garai bereko beste joerak, adibidez, Tairowen ezenifikazio abangoardistak («intelektualistak»). Izan ere, gehiengoarentzat izateko asmoa eta berririk sortzeko enpeinua, ez dira beti ongi bateratzen. Errazegi lerratzen dira alde banatara.

Baina hemen —liburu guzian bezala— informazio jeneral bat besterik ez da emango, Autore eta ezenifikadore partikularren axolarik gabe.

Teatro proletkulturalaz: organizazio printzipioak

Teatro proletkulturalak proletargoaren teatroa izan nahi du: proletargoak berak eta beretzat egina. Proletargo-ak proletargo-arentzat. Beraz, teatro proletarioak behetik gora sortua izan behar du. «Autoreen» teatro burgesak ez duen batasuna eduki behar du herriarekin.

Hauzo edo «etxalde-teatroa» izan beharko du, beraz. Elkarren inguruan bizi diren jendea izan behar dute aktoreek. Teatro talde bakoitzeko

jendeak familia moduko elkargoa osatuko du: teatrokoek, ba, hauzo batetakoak, hiripe batetakoak edo lantegi berekoak izan behar dute. Beharbada, ofizio berdineko adiskideak. Elkarren gertu bizi direnak, elkarren ezagunak. Komunitade natural bat. Bestela teatro proletariorik ez litzake posible izango.

Kerzenceven *Teatro kreatzailea* (1920) liburuaren 5-gn kapituloak teatro proletarioa sortzeko oinarriok azaltzen dizkigu. Autore honi jarraituko diot, bere gogoetak hamar puntutan bilduz:

1. — Komisio Nagusia eta komite ejekutibua:

a) Etxalde-teatroa nola zehatz-mehazki eratu, kasu bakoitzean ikusi beharko da. Jeneralean honelatsu izan daiteke, guti gorabehera: Teatroa administratzen eta gidatzen duen Komisio Nagusia izendatu behar da. Langile deputatuen etxaldeko sobietak, langile-klubak, lantegi komiteak, sindikatuak eta beste langile erakunde guziek bidaliko dituzte ordezkariak: hauek osatuko dute Komite edo Biltzarre Nagusia. Lantegian lan egi ten duen jendeak izan daitezela denak: kargudunek, enplegatuek, etab. ez dute Komisio Nagusian sarpiderik izan behar.

b) Komisio Nagusiak eta artisten kolektibuak komite fijo bat izendatuko dute, pertsona gutikoa, egunoroko zereginen burubidatzeko.

2. — «Teatroaren Laguntzaileak» sortu behar dira hauzoan (edo lantegian, etc. Segun «zeinen»

teatroa izan). Hauk izango dira teatroaren erakarleak. Laguntzaileok abonatuak izango dira: hilero-hilero kuota bat pagatuko dute. Estrenuetan sar-txartelak merkeago izango dituzte. Aktore berriak behar direnean ere laguntzaileen artean har daitezke.

3. — Laguntzaileok noizean behin —sarri samar— beren bilkurak egingo dituzte. Bilkurotan erabakiko da, zein joera eman teatroari, nolako esperimentuak egin, etab. Bilkurotan egingo da denporaldian agertutako obren kritika ere. Aurrrerantzean egiteko obren repertorioa ere Laguntzaileen bilkurak erabakiko du.

Halare, Teatroaren zuzendaritza hautatzea ez dago laguntzaileen eskuetan uzterik. Langile erakundeek izendatutako batzorde edo komisioak edukiko du zuzendaritza.

4. — Aktore edo artista kolektibua hauzoko jendeena bakarrik izango da. Nahi duten guziek har dezakete aktore kursoetan parte. Aktore denak *amateur* izango dira. *Amateur* talde fijoak ere ez dago inolaz permititzerik. Aktoreak beti betikoak badira, «aktore talde» berezi bat sortuko da, gainuntzeko langileengandik aparte. Zuzendari edo kudeatzaileak etengabe aktore berriak bilatu beharko ditu. Teatroak beti «laboratorio izaten» jarraitu behar du. Ezta ere, ez dago permititzerik, batzuek beti pertsonaia inportanteak eta besteek beti pertsonaia tipiak jokatzea.

Amateurismo hutsa eta garbia guziaren gaine-

tik salbatu behar da. Bere zortzi orduak makinaren, ingudearen edo labearen aurrean bete dituzten aktoreek bakarrik sor dezakete benetako teatro proletariorik.

Berehalaxe bururatzen den kontrakarrari, teatro burgesari gain hartzekotan aktore profesionalak eduki beharra dagoela alegia, Kerzencevek hiru modutara erantzuten dio:

a) Iraultzaren haroan bizi garenez gero, gaitasun teknikoaren inportantzia esajeratzerik ez dago. Beharrezkoa da, noski, gaitasun teknikoa. Baina ez da gaitasun teknikoa izango, kulturaren eta teatroaren iraultza egingo duena; iraultza sozial-industriala ere finantzetako, industriako eta salerosgoko espezialistek egin ez duten bezelaxe. Hauek joerak seinala ditzakete: gero, bai finantzetan eta bai ekonomian, lan kreatzailearen zama guzia, esperentziarik gabeko proletargoaren bizkarrek daramate. Adorea eta interesa, teknika baino inportanteago dira Teatroa iraultzeko.

b) Interes taldetiar eta pertsonal denak helburu bakar honi azpiratu behar zaizkio: sozialismoaren garaitzapenari. Ofizioko aktoretara pasatzen den langileak, langileriaren batasuna haus-ten du, eta sozialismoaren gauzari kalte besterik ez dakarkio.

Egia da: gizarte sozialistan ez [omen-eritzi edo esperantzok korrienteak dira] da soldatu eta gudu ofiziorik egongo. Eta, halare, egun langile-ren batek karrera militarra egin nahiko balu,

ederki legoke: hori gaur derrigor beharrezkoa delako. Berdin: gizarte sozialistan ez da finantze-tako funtzionariorik egongo, baña etab. Halare arrazoipide honek ez du Teatroarentzat balio: Teatroa, eta edozein arte, zeregin subordinatua da-ta.

d) Gizarte sozialistan bakoitzak berari gus-tatzen zaion ofizioa hautatuko du; afizioa eta ofizioa gauza berdina izango dira. Baina orduan «Teatro proletarioen» batez mintzatzerik ere ez da egongo. Gizarte sozialistan ezin Teatro sozia-lista besterik egon daiteke. Gaur, aldiz, Teatro proletarioa sortu beharra dago (eta honek era-mango du Teatro sozialistara). Hori, proletarioek berek ez bestek egin lezakete. Aktore ofizioa lu-keen proletarioa ez litzake iadanik proletariorik.

Ikusten denez, industriako esku-langileria bakarrik har-tzen da oraindik «proletario» bezala. Denborarekin eta den-borarekin batera etorriko ziren komenentziek, «proleta-rio» konzeptua asko zabalduko da: «laborantzarako pro-letargoaz», «intelektual proletarioez», etab. mintzoak sor-tuko dira, proletargoaren aliaduok proletargoarekin berdin-duz. (Horiek ere nolabait asimilatu beharra zegoen gizar-tean!). «Kriptoproletargo» hauek luza gabe, mogimendu proletarioaren gidaritzaz beren eskuetan edukiko dute. Eta baita laster beren «teoria» sortuko ere: teoria honen ara-bera, zenbait eritzi eta ustetakoa izatea aski zen, eta fun-tsezkoa horixe zen, proletario izateko. Honelako «teorie-kin», lehenagoko proletargoaren aliaduak edozein beneta-ko langile baino «proletarioago» bihurtu ziren: lehenago la-nean ikusten zen proletario zein den; gero ideietan, edo ahoan. Prozesu hau desarroilo nahiko konplikatuan burutu zen: Estadu proletarioak funtzionarioak, adituak, tekni-

koak, intelektualak behar zituen. Aliaduak behar zituen... Dena den, prozesu honen kausa printzipala horixe denik esan gabe, ohar honek bidezko dirudi: kargudunak, funtzionarioak, enplegaduak, intelektualak, laborariak, ogibide libreetaoak, etab. batere haintzakotzat hartu gabe plannegin nahi bazaio etorkizunari, eta beraz, ez guzi horien eginkizunik eta ez zein esku tokatzen zaienik mugatzen bada, edozertarako eta eginkizun guzietarako proletargoarekin bakarrik kontatzen bada (panproletismo), luzarora ezinbestekoa dirudi gizarte maila eta klase guzien nahasketa honek. Beste denak jubilatatu nahi ez bada behintzat. Beraz, gizartea pluralista dela gogoan hartuz, egin beharko dira plan denak. Bestela Sobiet Batasunean hauteman daitekeen prozesu bera dadukagu: 1) Proletargoaren Diktaduran gaudela ta Erresumako eginkizun denak proletargoaren eginkizunetan ari diren denak proletario deklaritzen dira: orain Erresuma bera proletario bait da, beraz, Erresumaren funtzioan «bihurtzen» edo bilakatzen da, definitzen da norbait proletario: honez gero, Erresumaren edo Aginpidearen aurka dagoen langilea burges da; Erresumaren alde dagoen edozein markes-kume eta burokrata proletario – 3) «Proletarioak» proletarioa zapaltzen eta esplotatzen du: baina agintaria morroia bezain proletario denez gero, ez dago zapalketarik eta ez esplotaziorik. Hau da: «proletario» hitza titulu arrunt bat bilakatu da; errealdade sozial baten izendapenerako hitza zeneko esanahia, jatorrizko adierazpena, zeharo aldatuz. («Presbitero», «diakono», «ministro», etab. hitzak jatorrizko esanahiarekin zerikusirik batere gabeko tituluak bilakatu diren moduan). Egunoro hauteman daiteke aldakuntza hori: norbait edo zerbait «proletario» dela esatea, zerbait ohoratzeko bezala da; norbait edo zerbait «burges» dela esatea, beste ezer baino gehiago, insulto bat da, iraina. Berez, ordea, norbait «proletario» dela esatea eta norbait 80 kiloko gizona dela esatea, berdin neutralak lirake. Eta berdin: norbait burgesa dela esatea, edo haretzek berak hagineta mina duela. Hitzaren aldakuntza nabarmen bat dago, noski. Eta hauxe duzu:

jokoa galtzera zihoala ikusi zuen burges koxkorra, ikaratu-ta (bere burua burges aitortzeko lotsa eta bildur bait zen) proletargoaren punta-puntan jarri zen, imintzioak egiten. Berea galdu zuenez gero, bestearenez aprobetxatuko zen... Eta okerre-na: maltzurkeria honek oraindik ere primerako resultaduak ematen dituela! Proletargoari benetan lagundu nahi izan diotenek (eta ez haren burrukaz aprobetxatu), Marx adibidez, beti proletarioaren aliadu bezala agertu dira, ez proletario bezala. Izan gabe, nola edo hala de-rrigor «proletario» agertzeko eginahaletan dabiltzanek, la guntzea baino zerbait gehiago bilatzen dute. Gaixoari la-gundu nahi dion osagileak, ez dio gaixoari esaten, bera ere gaixo dagoenik. Hori engainatu nahi duenak esango dio, engainatzeko arrazoi guzia eduki ala ez.

Aktore sorkuraz proletario izateak, ez du ezer esan nahi, gero aktore profesional bihurtzen ba-da: denok ezagutzen ditugu halako aktoreak, ja-torri apalekoak izan arren, zerbait izateratu or-duko, bere jatorri mailari goitik behera eta er-deinuz begiratzen diotenak. Berez datorrena da hori. *Intelligentsia* burgeseko jende tipikoz egi-na da aktoreen gizarte hori, eta ofizio giro hor-tan sartzen den langileak ere «psikologia arro-tza» desarroilatuko du.

Kultura proletarioa oraindik haur tipi bat den artean, batez ere, aktore proletarioek fami-lia bat bezalaxe izan behar dute, eta langileriare-kin bat-bat eginda egon. Ofizioz aktore, pintore, edo poeta izateak burges giroa dakar nahitaez. Hala Kerzencevek. Bat-batean jarraituz:

Gure helburua (Teatro proletarioarena), hain

zuzen, aktore amateur eta profesionalaren arteko diferentzia gainditzea da.

Gure asmoa, ez repertorio sozialistako lanak ederki antzezten dituzten primerako aktoreak sortzerik, ezpada «langileriaren sen kreatzaile, artistikoari, bide bat ematea».

5. — Etxalde-Teatroaren ekintza eta jardun ororen erdigunea Teatro-Estudioak izan behar du. Hemen irakasle ofizioko baten ardurapean aktoretza ikasiko dute langileek.

6. — Dekorazioa eta apainduriak Pintura-Estudioek eta arte-eskola proletarioek egingo dituzte. Honetara eskoletan ere teatro zaletasuna biztuko da, eta eskolen arteko lehia —nork hobeto— Teatroarentzat bezain onuragarri izango da eskolentzat berentzat.

Jantzi eta soinekoen modeluak pintoreek diseinatuko dituzte, eta jostunek etxean edo langile-klubean josi. Arratsalde jakin batzuetan, emakumeak lanotarako Batzokian elkartuko dira [lan banakuntza honek, bitxiki, ez dirudi batere iraultzagile!].

7. — Guzien elkar-lan honekin, etxalde (=lanti, etab.) guziak jakingo du zein Teatro obra jokatuko den, zergatik den, zergatik hautatu den, zeinek zer dagien, etab. Nola edo hala, errepresentazioetan etxalde guziak parte aktibo hartuko du. Teatroari guzien kolaborazioak eutsiko dio.

Teatroa ez da obra dramatikoak jokatzeko bakarrik. Irakurraldiak ere antola daitezke: nobelak, ipuinak, etab, pertsonaientzat irakurle diferenteak ezarriz, eta irakurtzeari mimika edo imintzioekin, argi efektuekin, etab. lagunduz.

Etorkizunean, Kerzencevek deritzanez, obra berriak, inprimatu aurretik, ehundaka teatrotan jendaurrean irakurrarazi beharko lirake.

8. — Ez dago bertanbera Teatro areto zahar denak lurreratu eta berriak eraikitzerik. Zaharrrak premia eta posibilitade berriei egokitu beharko zaizkie (teatro berriaren tankera, hurrengo atalean ikusiko da). Nolanahi ere, Etxalde-Teatroak ez luke aretoaren lau hormen artean preso gelditu behar. Bere ekintza kale eta enparantzetara zabaldu behar luke, lau-bost buruko talde tipiak prestatuz. Talde tipiok kale ertzetan, tabernetan, arbolaren baten abaroan, parkeetan, errepresentazio labur erdi-prestatu eta erdi-inpobisatuak eman ditzakete, pasanteak ikusle dituztela. Berdin poesiaren bat edo testu laburren bat rezitatu edo jokatu. Holakoak, batez ere, festa egunetan egin litezke.

Etxalde-Teatroaren inguruan aktore, pintore, abeslari eta gainuntzekorik aski bilduko balitz, Teatroa aide libretan egitea entseia liteke. Hasierarako aski litzake, adibidez, mozerro edo maskara prozesio bat: kapitalismoa irudi sinbolikoz farregarri eta gorrotagarri azalduz, esaterako (euskal festetako karrozekin oroitzen da bat). Aide libretan egiten den Teatroaren testuak, no-

lanahi ere, oso sinplea izan behar du. Musikak zeregin haundia luke holakoetan. Koruek eta dantzak. *Manifestu Komunistako* langileriaren historia agertaraz liteke, adibidez: esklabuen lanetako irudiak, esklabuen matxinadak (Grezian eta Erroman), laborarien guduak, XIX mendeko langile iraultzak, etab. Edo, berdin, Errusiako langileriaren historia.

Holako Teatroak herriko festetan egitea komeniko litzake. Jendeak lanaren kargatik libre daduzkan egunetan.

«Teatroa» milaka aktoreekin aide libretan egitea berria zen Errusian. Kerzencevek Europako mendebalean iadanik egindako esperentziei jarraitzea gomendatzen du: R. Rollanden Suizako herri-festen azterketei, adibidez (1). R. Rollanden arauok ematen ditu Kerzencevek:

a) Poetak tema historiko ezagunak bakarrik erabil ditzake. Esaldi pare batetan bil daitekeen gaia. Erraza eta sinplea.

b) Denak haundi eta galant izan behar du: martxak, sakrifizio ezenak, gudateak, dantzak, pantomimak, dena buelo haundiarekin agertuta. Ezena sekundarioek laburrak izan behar dute, eta azkar bata besteari jarraitu.

d) Atal poetikoek —kantatzen badira, adibi-

(1) Cfr. R. Rolland, *Le Théâtre du peuple. Essai d'Esthétique d'un théâtre nouveaux*, 1903.

dez— sentimentuz beteak izan behar dute. Musika sinplea izan dadila, semitonorik gabekoa. Orkestak ez daduka detaile refinaturik. Bai melodiak eta bai orkestak, sinple eta haundiki aritu behar dute. Hunkitzera eta mogiaraztera jo behar du guziak, sentimenari begiratu behar dio.

Holako teatroan ezena bakoitza, pertsonaia bakoitza, elkarrizketak, etab. eskema soilak dira. Marra arruntetan azalduta datoz. Ez dago, ba, karakter azalpenik edo azterketa psikologiko zorrotzik eskaintzerik. Osotasunak bakarrik argitzen ditu guziok. Gizabanakoarenak baino gehiago, jendetaldeen elkarrizketak agertuko dira: elkarri erantzuten dioten bi koruren bidez, esaterako (2).

9. — Teatro ikuskari haundiok Teatro Era-kunde Zentralak antolatuko ditu, Etxalde-Teatro guzien laguntzarekin.

Teatro Zentralean ere ez da ofiziozko aktore-rik eduki behar. Bestela, gorago emandako arrazoiez gainera, Etxalde-Teatroei langilerik onenak kenduko litzaizkieke. Eta areago, ofiziozko akto-reak edukiz gero, aktoreentzat lanean dekoratzaile, jostun, etab., langile mordoa jarri beharko da.

Teatro Zentralak ere Etxalde-Teatroen antzera antolatua izan behar du.

(2) Teatro honetaz arduratu nahi duenak, R. Rollanden aip. lib. liburuaz gainera, Xuberoako pastoralak, Meierholden eta Brechten teatroa, etab. azterkatu beharko lituzke iadanik.

10. — Etxalde-Teatro ezberdinen kolaboraziorako Batzarre Zentral bat sortuko da. Etxalde-Teatroen kudeatzaileek eta langileen erakunde zentralen ordezkariak osatuko dute Batzarre hau. Batzarre honek Etxalde-Teatroei, urtean zein obra agertu, idarokiko die, eta arazo teknikoetan lagundu. Etxalde-Teatroen batetan inoiz aktoreen bat behar izanez gero, adibidez, beste Etxalde-Teatro batetakoren bat eskain lezaieke Batzarre Zentralak.

Batzarre Zentralak Teatro kudeatzaile edo direktore profesionalak sortzeko Teatro eskola bat edukiko du. Gero Etxalde-Teatroetan aktoreak hazi eta heziko dituzten kudeatzaileok eskolatzear beste, Teatro eskola honek Etxalde-Teatro bakoitzaren lana azterkatuko eta zainduko du.

Bistan dago: talde proletarioek ez dute aktore profesionalen eskolarik eta perfekzio teknikorik. Baina beren zaletasun iraultzagilea, klasetasunak kondizionatzen duen burrukari psikologiak, berritasun orotarako ausardiak, eta sen eta dohain dramatikoek berek ere, haien gaineratik jartzen dituzte. Epe tipi baten buruan, eskarmentu gutiko, preparazio eskaseko langileak, iadanik politikan eta ekonomian esituak ospatzen ari zaizkigun bezalaxe^o artearen barrutian ere, Teatroko artearenean batez ere, garaitzapen haundiak itxaro ditzake proletargoak.

(Ekonomiaren eta artearen alderapen hau sintomatiko da berriz ere, eta beti gogoan hartzea koa).

Teatro proletkulturalaz: praktsia

Teatro proletkulturalaren gauzarik propioena, ikusita dadukagunez, proletarioek berek antzeztu edo jokatua izatea da. Batzutan teatro obrak idatzi ere proletarioek berek egin dituzte. Ez beti, halare, nahiz-eta helburua horixe izan.

Teatro proletkulturalarena bene-benetan lan miragarria da. Eskuratu ahal izan ditudan materialei begira, lau mota edo tipotan bana daiteke lan hau:

1. Formaren aldetik teatro tradizionala (gai proletario edo iraultzagilearekin. Gaiaren honek lau tipo guzientzat balio du).
2. Masa teatroa.
3. Teatro inprobisatua.
4. Mitin-konzertua (edo teatro konbinatua).

Gaiari begira bestelako banakuntzak egin zitezkeen: soldadu teatroa, laborari teatroa, lantegiztapenaren propagandako teatroa, etc.

Goiko banakuntzak formari begiratzen dio. Ondorengoan azkeneko hirurak bakarrik azalduko ditut.

Masa Teatroa:

Teatro modu honetan, batzutan milaka aktorek parte hartu du. Tipo honen barruan molde diferenteak berez daitezke:

- 1.1: herria ikusle soiletan gelditu dena, eta
- 1.2: herriak ere parte hartu duena.
- 2.1: Autore partikularrek egina, eta
- 2.2: Aktoreak berak Autore ere izan direna.

Uste dut berez agiri dela banakuntza horren mamia. Teatro hau askotan Erdi Haroko «misterioen» antzera taxutua da. Adibideren batzuekin hobeto ikusiko da.

Moskuko Gobernadurian, Proletkul Starogor-
kinskiarrak, egindako *Iraultzan*, ikusleria gehien-
bat ikusletan gelditzen da. Baina Teatro hone-
tan aktoreek berek (eta entseiuetara agertzen zi-
ren ikusleren batzuek ere bai) egina da testoa.
Elkar lanean sortutako teatroa dugu hau, beraz.
Egiterakoan Iraultzaren sinbolo simple bat hartu
da lehenengo: horma tzar haundi bat lurreratzeak
sinbolizatuko du Iraultza. Hormaren alde batean
proletargoa dago, bestean burgesia. Zereginak
banatzen dira: aktore bakoitza zein aldetan egon-
go den, partitzen da. Alde bakoitzak bere «mun-
duaren» plana egiten du. Biak koordinatu, ondo-
ren. Aktore bakoitzak asmatzen du bere pertso-
naiaren testua, guziek elkarri lagunduz. Kudea-
tzaileak kreazio hau dena kontrolatzen eta kriti-
katzen du, behar den tokietan zerbait kenduz edo
erantsiz, pertsonaien batzuen azalpena korreji-
tuz, etab. Desarroiloa, azkenean, honela joango
da:

Ikusleria sartzen denerako, Teatro aretoari areto itxu-
ra dena aldatu zaio. Teatroa hiri bat da: ateen lantegi sarre-
rak dirudite, etab. Agertokiak ere ez dirudi ezenariorik:
ikusleriaren lekuaren jarraitzapen bat da. «Agertokian»,
ikusleriaren aurrean, horma tzar haundi bat dago zutik.

Ikusleku alde orotatik jende askoren zurrumurrua eta
lan hotsak entzuten dira: gizonetzkoak, emakumeak, umeak.
Ikusleen artean emakunde mordo bat dabil: gaizki jantzita,
gose eta gaixo itxuran, zahar, enasa. Mixeria. Umeak zin-
tzilik dituztela, edo inguruan, itxura berdinarekin. Beren
solasetan, elkarrekin nahiz ikusleekin, bizitzaren gaitza
adierazten dute. Gizonak sartzen dira, prozesioan, sorbal-
dak makurtuta, ahulduta, lanabesak bizkarretan, intziri eta
zotinez. Ikusleria banatuta dagoen erdi bien erditik doa

prozesioa. Gizon guti batzuek badira beren artean, tente eta lerdan doazenak, burua zut: langileriaren abangoardia. Zuzen-zuzen hormarantz doaz gizonak, ikusleriari kasurik egin gabe, astiro eta nekez.

Bitartean emakumeak eta umeak karraixika hasi zaizkie, besoak zeruratuz, haurrak eskuetan jasoz: «Ogia! Emaiguzue ogia!», etab. Gero, bat-batean isiltasuna, lehenengo gizonak (abangoardiakoak) horma ondoraino heldu direnean. Denak gelditzen dira, eta ixiltasunaren erdian, abots bat jeikitzen da: «Jaungoiko haundia! Zuk ikusten duzu, herri honen indarra akabatu dela...», etab. Otoitz bat. Beste abotsen batzuk ere otoitzean hasten dira, mixeria adieraziz edo laguntza eske. Azkenerako herri osoak dakien otoitzen bat, ogi eske. Ikusleria denak errezatzen du.

Berriz isiltasun egiten denean, hormaren atzetik *vals* doinu gozo bat jeikitzen da, geroz eta ozenago eta beteago: *vals* ezagun bat da. Ikuslerian iluntzen du, eta hormaren erdian leiho haundi bat irekitzen da: atzean argi. Hormaren atzean burgesia agiri da: galaz jantzirik, parejak bal-tseotan. Sala barroko eder bat, lujo guziz apainduta. Zerbitzariak, beltzez jantzita, hara eta hona, zilarrezko bandejetan erariak eta janari gozoak eskainiz, esklabuaren irribarez.

Noizean behin parejaren batek leihotik ikusleriari begiratzen dio, eta jendeon jantzi pobreen, zarpazaharren, irri eta burla egiten du. Ahalik konkretuen: benetan ikusle diren jendeen izen eta datuekin. Ikuslerian eta emakume eta gizonaren artean zurrumurru haserretu bat altxatzen da. Burgesok ikaraturik leihotik erretiratzen dira. Ofizial goren batek lasaitzen ditu: «langileak koldar hutsak dira, tontoak, ezjakinak, etab. Amenazo asko bai, baina ezin dute ezer egin. Ez daude organizatuta. Gainera, Jaungoikoak nahi du gizarte forma hau, diferentziok, eta Jaungoikoak nahi badu, gizarte forma honek ez du lur joko, etab.».

Langileak, asalaturik, hormaraino ailegatzen dira denak, abangoardisten inguruan bilduz. Hormaren aurrean argi, atzean ilun. Langile abangoardista batek, alki baten gainetik, mitin bat egiten du: burgesia alu honek zapalzen gaitu, etab.; horma lurreratu behar da.

Berriro hormaren aurrean ilun, atzean argi: leiho atzean orain Ministro burges bat dago, sala batetan. Informatzaileek mundu guziko langileriaren asalduren eta albaramendu berri ematen diote. Matxinadak nonahi, protesta bazter guzietan. Ministroak agindurik kirtenenak ematen ditu: Harmada indartu behar da, ajitatzaille denak preso hartu, gobernuaren aldeko ajitatzailleak herrian zabaldu. Zientziak, eta batez ere erlijioak, ordenua zaintzen saiatu behar dute.

Langileriak (argia berriz) – lehenengo abangoardiakoak, gero denak – horma eratxi nahita ekiten dio. Honetan soldaduak agertzen dira, hilara hestutan, harmak prest. Langileak atzera egitera behartzen dituzte. Pope bat agertzen da (apez bat), bere predikuan «Jaungoikoaren borondatea» erakustera, langileak baretzera eta etxera bidaltzera. Beren zortearekin konforma daitezela: gurutzea, zerua, eta hori dena. Emakumeren batzuek predikuari baitesten diote, bildur dira, bakea nahi dute. Baina abangoardista pare batek, popeari gezurtero interesatu hutsa dela hotsegin ondoren, hormari erasotzen dio, soldaduak bultzaka eta kolpeka sakabana arazi ondoren: ukabilekin eta oinekin kolpeka lehenago. Beste abangoardista batzuek langileria suztatzen dute. Orain, bat-batean, hormaren atzean oskorri da: gazteria komunisten eskudoa den eguzkiaren jeikiera ezaguna. Langile batek hasi eta herri osoak Internazionala abesten du.

Ikusleriaren partizipazioa, aide libretan egin-dako masa-teatroan, aretokoan baino haundia-go da. Enparantzetan egiten ziren laborari teatro batzutan, ekintza guzia hiruzpalau abesti he-

rrikoiren gainean muntaturik zegoen, eta herri osoak abesten eta dantza egiten zuen, agerrunerik inportanteenetan. Noizpait historio xelebreak ere gertatu izanak dira: halako burrukaren batetan, zenbait ikuslek teatroan zegoela ahaztu, eta zirti-zarta eraso zion Moskuko errepresentazio batetan...

Gogoan eduki behar, ikusleria berri hau, gehien-gehienbat, teatrorik sekula ikusi gabekoa zela. Eta goian kontatutako «emakumeak», esaterako, garai hartan Errusian figura benetakoak zirela, ez sinbolu-interesez hain pobre agertarazitakoak.

Kerzencevek zuzen ohartarazten duen bezala, herriak benetan parte hartzekotan, teatroak bi baldintzok bete behar ditu:

1. Ikusleriak homogeneo izan behar du, klase sozial eta egoera berdineko edo berdintsuakoa, eta eritzi batekoa.
2. Jokatzen den obrak ikusleria egiazki berotzen duena eta aisa konprenitzekoa izan behar du.

Teatro inprobisatua:

Hau Sobiet Batasun guzian aldi berean egiten ziren obra zikloekin entseia zitekeen, adibidez. Modu honetan, guti gorabehera:

Errusiako mogimendu iraultzagile herrikoien

ziklo bat hartzen zen gaitzat: 1) Bolotnikow mogimendua; 2) Razin mogimendua; 3) Pugatschov mogimendua; 4) Dekabristen mogimendua; 5) 1861-eko manifestuaren ondoko laborari mogimendua; 6) 1905-eko urtarilaren 9; 7) 1905-eko abenduaren 7 Moskun (1). Gaiok ziklo batetan agertarazi behar ziren.

(1) Ziklo honek argitasun laburren batzuk beharko ditu, Errusiako historia zabaldu eta irakurtzen hasterik ez dadukarenentzat: 1) Bolotnikow mogimendua XVII mende hasieran situatzen da. Garai hau, Errusian, mendebaleko Erdi Haroaren antzekoa da, nahasmendu izugarrien garaia. 1598-an Rurikiden (Rurikowitx) dinastia suntsitu eta 1613-an Romanow dinastia abiatu arte, bazter guzietan burruka eta nahasia besterik ez da nabari, "banderizo guduen" modura. Bolotnikow matxinoak edo sozial protestalariak Boris Godunowen regentziaren eta Dimitri faltsoaren ondoren gertatzen dira. (Ik. Pushkin, *Boris Godunow*); 2) Stenka Razin, kosako eta laborarien matxinada baten buruzagia: 1671-an preso hartu eta Moskun, tortura ikaragarrien artean, ehoa; 3) Pugatxof, edo Pugacev, Iemilian Iwanowitx, kosako eta laborarien matxino buruzagi, halaber. 1773/74 urteetan Volga eta Ural eskualde osoak mendeant hartu eta Mosku serioski mehatxatzeraino ailegatu zen. Preso hartu eta ehoa, orobat. (Ik. Pushkin, *Kapitainaren alaba*); 4) Dekabristen mogimendua Haro Modernoa abiarazten du Errusian: Frantziako Iraultzaren ideiek eragiten zioten noble eta ofizial "argituen", ilustratuen, matxinada honi; 5) 1861-ean Alexander II-aren erreformak hasten dira: etxe-esklaberia eta lur-morrontza abolituz. Beranduegi zetorren erreforma hau abiatu orduko, "liberatu" askok errebolta odoltsuak egin zituen, nagusi feudalen kontra. "Liberazioak" askotan ez lanik eta ez janik gabe uzten bait zituen. 1863-an sortzen da Errusiako lehenengo elkargo komunista; 6) 1905-eko urtarilaren 9-an, lehenengo Iraultza sobietarraren hasiera, "Igande odoltsua" Petersburgon: hain zuzen apez "espia" batek (Gobernuak berak langileekin jarritako batek) gidatuta, erreklamazio batzuk egitera zihoan langile demostrazio baketsu bat, Neguko Jauregiko goardiak odoletan zanpatzen du; 7) 1905-

Inprobisazio teatro hauetako jarduera, guziz interesgarria da: kudeatzaileak numero bakoitzaren historia kontatzen du; pertsonaien batzuen zeregina azpimarkatuz eta giro historikoa azalduz. Gero aktoreak historio hori, beren kabuz asmatuz, jokatu egiten dute. Kudeatzailearen lana oso zaila da hemen, historioaren haria eta ritua zuzentzea bere kontura bait dago gehienbat. Ezenerioa ere ekintzaren martxan inprobisatzen da. Bistan dago, aktoreak ustegabeko ateraldi asko dutela holako teatroan. Aldez aurretik ezenak ongi ataldu beharra dago. Harmada Gorrian inprobisazio teatro asko egiten zen (buruz ikasten aritu beharrik ez dago). Laborariak ere bizi-ki zaletu ziren. Folkloreaz asko baliatu beharra aisa konpreni daiteke.

Mitin-konzertu edo Teatro konbinatuak.

Izenak berak adierazten duenez, osagarri diferenteak daduzka, eta nekez adieraz daiteke zer zen, arrunki ezpada. Ajitaziorako asko erabiltzen zen.

-eko abenduaren 7-an, "abenduko iraultzaren" hasiera Moskun (Petersburgon Sobietak preso hartuta). Sobiet Batasunaren prozesoa hemen ere argi kontraespilatzen da: Iraultza ostean, goiko horiek ziruditen "heroe nazionalak". Horien jarraitza entenitzen zuen Sobiet Batasunak bere burua: matxinada horien azkeneko garaitzapen bezala. Gero, 1932-az gerozkoan batez ere, Peter Haundia eta Iwan Bildurgarria izango dira "heroeak". Eta ez matxinada horiek, ezpada Napoleonen aurkako "Gudu Abertzale Haundia" epopeia nazionala. Sobiet Batasunaren autokonzientzia aldatu egin da. Estaduaren eta zentralismoaren gorazarrea hasi da. Ikus, *Hizkuntza, Etnia eta Marxismoa*, 1971, or. 121.

Teatro talde mogikorrak ziren hauk. Tamboveko Proletkult taldearen informeatatik, adibidez, hau ikus daiteke. Talde honek tren-bagoi bat zedukan. Bagoi honetan ibiltzen ziren batera eta bestera (hilabeteren bat, esaterako; gehienez bi), bertan zeduzkaten beren tresnak ere, eta bagoi hauxe zuten ezenario, teatrorik ez zegoen lekue-tan. Programa sinplea zedukaten: lehenengo mu-sika piska bat. Gero Internazionale, ikusleriare-kin batera. Hitzaldiren batzuk eta poesia pro-letkulturalen rezitalak (mitina). Ezenaren batzuk jokatzin ziren, ondoren, edo tarteka. Kantu pro-letarioaz asko baliatzen ziren, humoristiko-kriti-koaz batez ere. Tamboveko taldeko abeslariak batez ere erlijioa satirizatzen zuen.

Teatro konbinatuak mila modu diferente per-mititzen du, noski.

Jeneralean Teatro proletkulturala folklore ele-mentu askoz baliatzen da. Beti politikoa da, zer esanik ez.

Kolektibismoaren haro honen Teatro propioe-na bezala, aide librean egindako masa-teatroa agiri da. Hemen hitzak ia funtzio dekoratibua bakarrik daduka. Ekintza kolektibua da inpor-tanteena. Teorikoek (Kerzencev, Gastev) deritza-tenez, horrek objetibutasunik haundiena garanti-zatzen du. Haro berriaren jenero propioa hau izango dela, uste dute.

Masa-Teatroa, aide libretan, Petersburgon inau-guratu zen. Halako lehenengoak, *Himnoa lan li-*

breari, 4.000 aktore (soldaduak) eta 35.000 ikusle izan zituen. Bigarrenak, *Mundu osoaren komunarantz*, 1848-az gerozko mogimendu langilearen historia azaltzen zuen, eta 80.000 inguru ikusle bildu zuen. Galantena izan zen, *Neguko Jauregiaren Menderapena*: 10.000 aktore ta 100.000 ikusle. Azkeneko hau zerbait esplikatu ko dut.

Masa-Teatro honetarako ikusleria enparantza haundi batetan zegoen, Neguko Jauregiaren eta Jeneralia Nagusiaren artean. Jeneralia Nagusiaren ondoan bi terraza haundi eraiki ziren, 30 metro luze bakoitza. Eskuinekoa zuria, ezkerrekoa gorria (bai pintura eta bai argiak). Bien artean zubi bat: zurien eta gorrien arteko burruketarako.

Hona desarroiloa, laburki: iluntasuna. Kainonazo bat goiz argia. Zubian Harmadako musikeroak, soinueta tik lits gorriak zintzilik dituztela. Festara deia jotzen dute. Isiltasun, iluntasun. Sinfonia bat, nolabait Gobernu Provisorioa eta proletargoa adieraziz. Marseilesarekin bukatzen du. Hau bukatuz batera plataforma zuria argitzen da: Inperio estiloko sala bikain bat, baina erdi erori eta hautsita. Kerenski erdi-erdian, larrosa koloreko ikurrin batekin: bankeroak, aiton-sumeak, etab., urreratzen zaizkio, men eginez. Zeremoniaren ondoren denek orru egiten dute: «Gudua! Garaitzapenerainoko gudua!». Karraision artean lantegietako adarrak entzuten dira, hiri guzian. Argia itzaltzen da, Kerenskiadaren lehenengo partea bukatu da.

Plataforma gorria zerbait argitzen da: argi gorritzatan, lantegi tximiniak agiri dira, ingude eta mailu hotsak entzuten dira. Internazionalela entzuten da, inseguru eta zatika. Langile mordoskaren batzuk batera eta bestera dabiltz. Hizlari batek mitin bat egiten die ilunpetako langileei. Karraisiak: «Lenin! Lenin!». Argia itzali.

Plataforma zuria argitzen da berriro: larria, aginduak,

bilkurak han eta hemen. Jendea lasterka. Parlamentu inpro-bisatu bat, inon pulamenturik ez, desordenua. Krisia naba-ri da. Itzaltzen den arte, Marseilesa inseguru eta hautsi-ta, larri, entzuten da.

Bat-batean ezenario gorria argitzen da, etab. Bi ezena-rioen kontrastazioak segitzen du. Ezenario zurian Marsei-lesa geroz-eta ahulago entzuten da, Kerenskiada geroz-eta larriago eta galduago ikusten da. Ezenario gorrian Interna-zionala geroz-eta ozenago ta marzialago. Langileria ere ba-tuago eta beteago agiri da. Ikurrin gorritz betetzen da eze-narioa. Zubian jendea batera eta bestera lasterka, burru-karen batzuk, nahasmendua. Astiro-astiro, Kerenskiren pla-taforma hutsik gelditzen ari da, gehienek Leninen plata-formara ihes egiten dute... Kerenskiren soldadu batzuk (ema-kumeak) ihes egiten dute; besteak, Kerenskirekin batera, Neguko Jauregira doaz lasterka, babes bila eta izuz. Illun-tasun plataforma bietan. Ilunaren erdian Neguko Jauregia altxatzen da. Banan-banan bigarren bizitzako 50 leihoak ar-gitzen dira: behin eta berriro argitu eta itzali. Leiho bakoit-zean burrukaren bat ikus daiteke. «Aurora» itsasontzia (propio errepresentazio honetarako Nevan jarria) kaino-nazoka hasten da. Adarrak, txistuak, alarmak. Herri osoak Internazionale abesten du.

HAMAR POESIA PROLETKULTURAL

Proletkulturalismoak, poesia kontuan, ezin taxuzko gauzarik burutu ahal izan zuen. Mogimendu proletkulturalak apenas beste ezertan produzituko zuen, askorik gehiago eta onik gutiago, poesian baino. Proletkulturalismoarekin gaizkiena moldatu zirenak ere, poetak izan ziren: Blok, Pasternak, Jessenin, Maiakowski, etab.

Poesia proletkulturalak, poesia bezala, ez daduka balio haundirik, hortakoz. Beraz, ondorengo hamar poesiak hautatzerakoan, formari edo balioari baino kasu gehiago egin diet, jeneralean, Autoreen izenei: ospetsuen txoak hartzen saiatu naiz. Tematikaren eta poesia ho-

netako doinu jeneralaren inpresio bat ere eman nahi dut. Eta emakume bat ere sartzeagatik, Lidia Toom aukeratu dut emakumezkoen artean.

Ondorengo poesietan ikus daitekeenez, Kirillovek proletargoa burrukari bezala definitzen du. Samobytnikek klase unibertsal eta historiaren sujetu bezala. Gerasimovek artearen sujetu eta artista bezala. Poesia honetan guzian, franko garbi dago ideologiaren eragipena.

Jeneralean, eragipen biblikoa eta liturgikoa ere nabarmenak dira. Era berean, poesia proletkulturalari «marxismo erlijiosoaren» kutsua somatzen zaio.

V. T. Kirillov (1): **GU**

Gu gara konta ezin alako lanaren aldra bildurgarriak,
itsas eta lurraldeen zabaleroa menderatu ta
hiriak eguzki artifiziaren argiz argitu zituztenak (2).
Gure arima harroak Iraultzaren sutan gori-gori.

Mozkor ekaiztsu apasionatu batek hartu gaitu mendean
ta esaten badigute ere: «zuek ederraren borreroak zarete!»,
erre zagun Raffael gure biharraren izenean,
eratx ditzagun museoak eta artearen loreak ostika.

Hastandu dugu gainetik heredentziaren zama zapaltzailea ta jakituria odol-hotza kimerak bezala zokora bota (3).

Etorkizuneko erreinu argian, neskatzak

Miloko Venus baino ederragoak izanen dira (4).

Ahitu dira negarrak, ahaztu ditugu laztantasunak eta belarren usain gozoa ta udaberriko loreak (5).

Lurrinaren eta dinamitaren indarra maitatzen ikasi dugu, adar-orruak eta txinbo, gabi ta ijelen zanpada ritmikoa.

Gure arima metalekin eta makineriekin batera urtu zen.

Ez dugu iadanik zerurantz begira intziririk egiten.

Honez gero ez dezala inork goserik jasan, nahi dugu, [zela, ta asperen eta karrasiak ogi eske behin betiko joanak daite-

Oi, zuek, Poeta-Estetak, madarika zazue Kam Haundia (6), nun egin joanaldiaren hondarrei, haietxen gainean baitzau-negar egitzazue Templo birrinduen hondar-mondarrak. [dete, Gu, aldiz, libre gara, ausart, beste edertasun baten arnasa
[hartzen dugu.

Gure beso ta giharrak lan jiganteen irrikiz daude, gure adore kolektibua neke kreatzailerako prest dago.

Ezti miresgarria isurtzen dugu aberasketan

eta gure planetei bide berri bikain bat bilatzen diegu (7).

Bizitza maite dugu guk, bizitzaren pultso basati mozkorgarria, zeren-eta gure arima oinaze ta burruka latzetan zaildua bait Gu dena gara, ta denean guade gu, gu sua gara, [dago. argi garailea gara, Jaungoikoa bera gara ta hauzi ala lege.

(1) V. T. Kirillov, 1890-1943, nekazari familian sortua zen, marinela bera. 1905-eko Iraultzan parte hartu bait zuen, hiru urtetarako deserriratu zuten. Otsaileko eta Urriko Iraultzetan gogor jardun ondoren, Tamboveko ta Moskuko Proletkultuaren buru izana. 1937-ko "garbiketetan" salatu ta hauziperatua, espetxean hil zen. Desestalinizazioak atzera balioberritu zue-

nez gero, lehen orduetako klasiko antzean kontsideratuta dago. Proletkultoaren historian eskierki inportanteenetakoa dugu.

(2) Hirietako neon-argiak eta elektrifikazioa poesia proletkulturean sarri aurkitzen diren gaiak dira: argi-indarra da denbora berriaren sinboloa. Sozialismo sobietarrean “industrialismoak” duen garrantzia gorago ere ohartarazi da, eta beheragoko ahapaldietan ere, beste zenbait poesiatan bezalaxe nabari dago. Ezaguna da Leninen slogana: “Komunismoa, aginpide sobietarra eta lurralde osoaren elektrifikazioa da”.

(3) Orain arteko arte eta zientzia guzia arbuiatzen da, ikusita dadukagunez. Kirillov proletkulturalisten “mitologia nihilistaren” sortzaile sutsuenetakoa izan zen. Ahoz-aho zebilen slogan proletkultural asko Kirillovena da.

(4) “Gizaseme berriaren” itxaropenak ez du itxaroten, Iraultzaren ondoko gizonak dohain moral eta ohitura berriak izango dituela bakarrik (uste hau erlijio kristauaren historiako zenbait sektatan ere aurkitzen da, batez ere joera mistiko edo pneumatikoetan), ezpada baita gizonak Iraultzaren ondoren gorpuzkeraz ederragoak eta txairoagoak bilakatuko direla ere (judegu-kristauak berbizkundearen ondorako itxaroten duten moduan: Iraultzak hemen berbizkundearen funtzioak hartzen ditu). Itxaropen honek iturburu doblea du mendebaleko tradizioan: gizon birtutetsua itxuraz ere ederra dela, uste zuen ilusio platonikoa duzu batetik (Maria Birjina guziz ederra zela “probatzen” saiatu diren teologoak badira, graziaz betea zela-ta); alegia, edertasun moral eta fisikoen koinzidentziak osatzen omen duen edertasun betearen ideal platonikoa, *kalokagathia* ohi deritzana. Eta bestetik antropologia biblikoaren tradizioa: gizona berez “Jaungoikoaren irudia” da —eder, etab.— irudi hori jatorrizko bekatuarekin itsusitu duelarik; bekatu honen “superazioak” gizona atzera Jaungoikoaren iruditara itzuliko du. Tradizio mitologiko erlijiosoan gurutzearen eta berbizkundearen bidez lortzen da “superazio” hori (tradizio judeguan apokalipsiaren bidez); tradizio mitologiko politikoa, Iraultzaren bidez.

(5) Orain arte sentimentuak aditzen zituen nahiz hura adierazten zuten objetuek; beraz, orain arteko estetika orientatzen zuten edertasunak. Hemendik aurrerako sentimentuak —Iraultzaz gerozkoak, noski— mundu industrialean higituko

dira, eta mundu honek orientatuko du honez geroko estetika ere, proletkulturalistek uste dutenez.

(6) *Kam*, Noeren seme eta Kanaanen aita, *Genesi* liburu biblikoak kontatzen duenez. Hemen proletargoaren irudi bezala dago. Mito biblikoak dioenez, Noe, mozkorturik, larrugorrian etzanda lo zegoen batetan, Kamek aitari irri egin zion eta beste Noeren bi semeek ez. Semearen aitaganako lotsa-gabekeria honegatik, Noek Kamen ondarea madarikatu zuen, anaien esklabu izatera kondenatu hain zuzen. Bere guraso historikoen begirunerik ez duen eta haien bilusiaz farre egiten duen proletargoa, orain arte esklabu egona, nagusiei nagusitu zaie orain.

(7) Iraultzak erabateko berrikuntza historikoa ezezik, berrikuntza kosmikoa (apokaliptikoa) ere ekarriko du. Tema hau ere tradizio judegu-kristauetik hartua da, adibidez, Pauloren baitako salbazio-teologiarekin alderatuta, ikus daitekeenez. Ideiok poesia proletkultural askotan agiri dira. Poesia honen azkeneko ahapaldian nabar-nabarmen dago Salbaitzailearen Pazko-himno kristauen kutsua: *panproletismo* mistikoa.

M. P. Gerasimov (1): **GU**

Dena biltzen dugu, dena ezagutzen dugu guk,
ondorik gabeko sakonetaraino zulatzen dugu guk.
Mozkortuta bezala dago arima gaztea
maiatzeko eguzki urrezko loretsuarekin.

Gure ausardia harroak ez du mugarik:
Wagner, Leonardo ta Tiziano gara gu.
Mont Blanc bezalako kupula batekin
koroatuko dugu museo berria.

Ez al dakargu geure kolkoetan
 Michel Angeloren kristalezko marmola
 eta Parnasoaren edertasuna biziarazten
 zituen jainkozko su-txinparta?

Orkideak eder-landu genituen guk
 eta gure seaskak larrosatan kulunkatu ziren.
 Ez ote geunden gu Judean, han
 Kristok maitasuna predikatzen zuenean?

Guk jaso genuen Parthenoia
 ta guk piramide erraldoiak eraiki.
 Guk landu genuen granito doinutsua
 Tenplo, isfinje ta Pantheoi guzietarako.

Ez al zitzaigun behinola guri,
 Sinai tontorreko sastraka batetan,
 galerna latigazo ta su artean
 ikurrin gorri gisa eguzkia agertu? (2).

Dena biltzen dugu, dena ezagutzen dugu guk,
 zeruko urdinetan zehar zulatzen dugu.
 Zein trago zoragarria den maiatz loretsuan,
 hala ta guziz ere, ekaitz pizgarri bat.

(1) M. P. Gerasimov, 1889-1939, trenbideetako langile baten semea, maisua bera. 1905-eko Iraultzan parte hartu baitzuen, Suizara ihes egin zuen. Lehio-garbitzaile bezala irabazten zuen ogia. 1914-ean Frantziako Harmadan sartu zen, boluntario, eta hurrengo urtean Errusiara itzuli zen, hango Harmadan segitzeko. 1917-1921-etan Alderdiko eta Sobietetako funtzionario. 1921-ean Alderdia utzi zuen, "Politika Ekonomiko Berriaren" (NEP) hasarrez. Poesia honetan ere proletargoak hitzegiten du.

(2) Guziz kuriooa da gazteria komunisten sinboloa, oskorria edo horizontean jeikitzen agiri-abartzen den eguzkia, Sinaiko Jaungoikoaren agerpenarekin konparatze hau. Poesia

guzian ikusten den bezala, proletargoak arte-historia osoa ko-
roatzen du. Hura ukatu gabe, halare (Kirillovek adierazten
duen modutik oso diferente ikusten du Gerasimovek, horta-
koz). Ohar, nola azkeneko ahapaldian Iraultza maiatzeko
“ekaitz pizgarri” batekin konparatzen den: historia ederra
da, maiatz loretsu bat alegia, baina Iraultzak are ederragotu-
ko du. Ikusita dadukagunez, eritzi “moderatuok” askoz ge-
roago arte indar guti edukiko dute gizarte sobietarraren anto-
laketan.

A. I. Samobytnik (1): PROLETARIOA

Beso indartsuak, ura ta ogia,
pardel arina bizkarrean.
Horra: lan baketsuaren betegilea
ta unibertsoko hiritarra (2).

Legoa ta legoak aurrera doa,
gauak eta gauak zehar dabil gurdi astinduan,
eta itsaso zabalak pasatzen ditu igarian –
su bortitza haren bihotza.

Agian, lanerako bide eternoan,
atzerrian bizi beharrean kausituko da,
bideko ostatua izango du etxe
ta sorterrria urruti.

Hiri arrotzetako meazulo ta ataritan
dabil jirabira haren umetako ametsa,
eta ez du sekula gehiago
bere seaskaren lurra ikusiko.

Urritasunik gorriena du bidelagun,
ta halare, haren besoen indarra jigantea da.
Horra: obra lurtarraren egilea
ta unibertso hiritarra.

(1) A. I. Mashirov-Samobytnik, 1884-1942, artesanu fami-
lian jaioa, urtzaille bera. 1905-ean Alderdi Komunistan sartu
zen. 1916-ean deserriatua ta hurrengo urtean Otsaileko Iraul-
tzak liberatua. Proletkultoaren antolatzaile sutsuenetakoa. Bog-
danovek egun haietako poeta proletario onena bezala zedu-
kan eta poesia proletkulturalaren eredutzat jartzen zuen.
Bogdanoven gorazarre honetaz aparte, ez zuen gizartean hain-
beste arrakastarik lortu, eta honez gero ia ahaztutako izen
apal bat baizik ez dugu.

(2) Kasu, proletarioa definitzen duten bi ezaugarrioi: “uni-
bertsoko hiritarra” izatea (hots, nazionalismoen superazioa)
eta bakearen erreinua inauguratzea (ezaguna denez, agresibi-
dade eta gudu guzien iturburua jabego pribatua omen bait
da). Irudipen bion sustraiak XVIII mendeko ilustrazioan kau-
situ behar dira: gizona lehen-lehenik izaki arrazoimenduna
bait da, arrazoimen garbiduna alegia (gizon hutsa=arrazoi-
men huts), — a) arrazoimenak derrigor gizon eta herri gu-
ziengan berdina izan behar omen duenez gero (egia bat ba-
karra baldin bada halaxe izan behar), gizon “jatorra” gizon
“unibertsala” da; — b) arrazoimenak arrazoizkoa baizik ezin
nahi lezake, eta gudua zentzugabe denez gero, arrazoimenak
gidatzen duen gizartean (proletarioek sortutakoan) ezin gudu-
rik egongo da. Ikuspide utopista hau (guziz bitxiki, “uniber-

tsoko hiritarra" lerro batzuk beherago atzerrian dabil, hiru-
garren eta laugarren ahapaldietan ikusten dugunez!) nabariki
arrazionalismo irrazionalaren ondorio da, abstraktu hutsez
irrazional hain zuzen, eta "proletargoaren mistikaren" (Al-
thusser) parte egiten du. Samobytnikek, halare, ez du prole-
tarioaren unibertsaltasuna arrazoimenean oinarritzen, eta bai
lan-bide emigratu beharrean: badirudi, ba, zorigaitzezko uni-
bertsaltasuna dela proletarioarena, gutienez anibibalentea.

I. Jasinski (1): **GURE JAINKOA**

Zu, bilatze urduriaren Jainko ausarta,
lanaren eta subermaduraren,
zu zara gure esperantzaren
artizar argia.

Zuk sortu zenituen ametsak eta duzu
zeru lainatutik argia bidali.
Ipuin zoragarriak kontatzen zenituen
bertso zehazki ritmikotan.

Harro (2), maitati gupera ta argiz betetako begi,
pozkariozko jolas da zugan dena.

Ona ta Gaiztoa aparte berezi zenituen
ta Gaiztoan ontasun aztarnak adierazi.

Lasai uzten zaituzte
zure etsaien gezur-beltzek,
orainaldiaren hildakoen
dantza kirastitik aldegiten duzu.

Poesiaren eta askatasunaren Jainkoa,
ez zinen haragitatik sortu zu,
ezpada herri guzienganako maitasunetik
berbiztu zara bizitzara.

(1) Autore honetaz ezin bilatu ahal izan dut, hain zuzen bere izena eta poesia hauxe besterik. Baina poesia proletkultural arras aspergarri eta izugarri txar ugarian, hau bezain poesia politik oso guti bait dago, euskeratu egin dut. Batez ere sentikera eta pentsaera oso bakanak agiri ditu poesia honek, proletkulturalismoaren garaiko eta girokoa izateko. "Jainko" honek ez daduka Jaungoikoarekin zerikuririk, noski! Hala ere, poesiari ez zaio doinu biblikorik falta, salmuena batez ere, eta jakituria-liburuena.

(2) Mesedez, *harro* hitza esanahi positibuan hartu hemen: bikain, galant, nagusi edo sendo modu samarrean.

V. T. Kirillov: **BURDINEZKO MESIA**

Horra hor, munduaren salbatzaile ta nagusia,
indar titanikoen jauna,
konta ezin ala altzairuzko makinen burundatan
eta eguzki elektrikoen argitan (1).

Izarrez jantzita zetorkeela itxaroten zen,
jainkozko misterioaren aureolaz koroatuta,
baina tximinien eta hiripetako lantegien
ke itogarritan heldu zen.

Dizdirante ta galanki zetorkeela itxaroten zen,
 eztiki, errukior ta ongile aberats,
 baina lava goriaren modura etorri zen
 jenderia mila-burudun asaldu bezala.

Ikus, itsasoen luze-zabalak neurtzen ari da orain,
 oldartsu darrai, altzairuzko gisa,
 eta ideia iraultzagileen txinpartarekin
 matxinadaren su garbitzailea bizten du.

Haren deadarra entzuten den lekuetan
 lurak bere barnea libre irekitzen du,
 harkaitz eta mendi bat-batean zabaltzen da,
 lurbiraren bi poloak elkarrengana hurbiltzen dira.

Doan tokietan, haren urratsei
 aztarna durunditsuen oihartzuna darie,
 guzientzat argi ta pozkario barreiatuz,
 eta basamortuak lorez beteaz.

Purpura gorria, burrukaren sinbolo, da haren ikurrina,
 gabibu guzien sutargia,
 beronek laguntzen digu zortearen uztarria puskatzen
 eta parabisua lur honetan irabazten.

(1) Garbi dago, zenbait irudipen ta testu bibliko, baina batez ere Moisek Sinai mendian izandu zuen Jahweren agerpena, gogarazi nahi duela proletargoaren deskribizio honek. *Exodo* liburuko ipuinak dioenez, Sinaiko agerpenean Jaungoikoak norbait bazela erakutsi nahi izan zuen, israeldarrek errespeto gehixeago har zezaioten. "Irugarren eguneko goiza argitutakoan, ara: ostots eta tximistak, odei lodi bat mendi-tontorrean. Adarrots ozenak eta erri osoa kapardian ikaraz... Sinai mendia ketan zegon osorik, Yaube ara yetxi bait-zan, ta kea, labetik bezela, gora ziyoan; ta mendi osoa izugarriro zotukatzen zan. Adarrotsa geroago ta durunditsuago ari zan", etab. (Olabideren itzulpen honek proletkulturalismoaren eta proletkulturalismoaren arteko zerikusiez gogoetaren batzuk egiteko parada eskain lezake). Kirilloven poesia guzia dago tema biblikoz eraikita.

M. P. Gerasimov: **BURDINEZKO LOREAK**

Ni ez naiz naturaleza apainean pasaiatzen
eta edertasun loratsuen erdian.

Lantegian, kez betetako zeruaren azpian,
burdinezko loreak lantzen nituen.

Ez zituen hegoaldeko eguzkiak guritu,
ez haien loa ilargiak kulunkatu:
haien diztira-sorta burdin-labeko
su galernak goritu zuen.

Nik ez nuen korroan alaiki dantzarik egiten
baba galantez beteta neduzkan eskuak.
Nire lan-alkian nengoen, baina nire baitan
lanaren sua itzali ezinezko sutan zegoen.

Langilearen amorrazio guziarekin
amets gorriaren sutoiari neragion,
eta haren gozotasunak xoratuta
burdinezko loreak lantzen nituen.

V. D. Aleksandrovski (1):
NIRE GIHARRAK (2)

Nire giharrak altzairuzko lumak dira
eta nire grina txingar gorria.
Makinerietatik hartu nuen nik
iraunkor izateko indarra.

Mailutzar astunak indarrez airean nerabilzkien –
jostailuen moduan.
Niretzat bizitza
behazun pitxar bat zen.

Urritasun urteak onik pasa nituen.
Nire bihotza minez erretzen zen
gabez latigazoez
nire azala triskatzen zutenean.

Etorkizun hobe batetan sinesten nuen
ta nire ordua itxaroten nuen, antsiar-
etsaiak ez zuen kontuan hartu
nire beso ahaltsuen indarra.

Bat-batean urarkak (uresiak) lehertuta zeuden,
behin ta berriroko erasoari ezin eutsirik:
makinerietatik hartzen dut nik
iraunkor izateko indarra.

(1) V. D. Aleksandrovski, 1897-1934, nekazari familian sortua. Hamaika urterekin Moskura lan-bila emigratua, larrua lantzen lanegiten zuen. 1914-1917, guduan. 1918-1922, Moskuko "Estudio literario" proletkulturala antolatzen eta zuzentzen aritu zen. Gero, Irakaskintzako Herri-Komisariaduen literatur atalean kargudun.

(2) Proletargoa mintzo da hemen ere. — Hemen giharra hitzak *músculo/muscle* esan nahi du.

V. Kazin: **HIRIEI**

Maite zaituztegu, hiri ezagunok.
Zuengan geure buruok agiri zaizkigu.
Zuetako harri bakoitza gure lanak
nekez moldatu ta bere lekuan jarri du.

Lantegi ta burdinbideetako zarata, azantza
ta harramantza, autoen zalaparta –
gure indar kreatzaile neurrigabearen,
lanaren hizkuntza ezberdin ugariak dira.

Maite zaituztegu, hiri ezagunok.
Zuengan geure buruok birraurkitzen ditugu.
Hots guziak eta harri denak lana dira,
gure lan unibertsalaren gorpuzkera.

P. Arski: **NEKAZARIEN KANTA**

Behar dugu Eliz-kalendarioa ahaztu,
behar ditugu popeak ahaztu,
behar dugu lan egin, anaiak:
hitz guti ta lan asko.

Behar dugu organizazioa ta aginpidea
geure eskuetan tinki hartu.

Ez berriz oinazeak ezagutzeko
behar dugu burgesiari lepotik gogor heldu,
behar dugu burgesia hormari lotu
ta katetan bilurkatu.

Bestela berritxu-berriketan atzera
askatuko litzake,
berriro langile klasea zapaltzeko.
Errusiak libre izan behar du,
eta ez oinaze-dornutan jasota egon –
herriska ta hiri denetan
langile komunak sor daitezen,
bazter orotan lanaren
ikurrin gorria jeiki dadin,
nekazari pobreek
bizitza argi ta ederrago bat
eduki dezaten,
arkakoso alferrik gehiago egon ez dadin
ez zorri alferrik eta ez larde-jariorik,
ezta nagusirik ere –
langileak bakarrik.

L. Toom: **IRAULTZA**

(Nagusien alkietatik ikusita)

Arramarra.

Erresaka larria

kalean.

Harri bakoitza, edozein ale
ehun aldizko durundan heriotzez.

Purpura suak

bildur ematen du.

Guk atxilotutako Furiek

lokarriak hautsi dituzte,

zurrumurru hits,
eta ezpain odolzaleak milikatuz,
jauzi egiteko ari-arian daude,
lepotik heldu ta itotzeko.
Berriz preso hartzeko indarrik ez,
aginterik ez.
Behinola tronoa inguratzen zuen odola
bero-berotu da,
lapikoan borbor irakiten,
lotsagabeki aurpegira
irri egiten.
Eguzkia zurbildu egiten da.
Irrintzi-karraisiek
erabat mozkortu dituen
aldra samaldak
galerna laino batetan pilatzen dira.
Aidean aldagoia,
murmur ero zitala:
mendekua.
Urrats izugarriz
doa, badoa
lurbira guzia barna,
guai oldartsu bat.
Ihespiderik ez, salbaziorik ez.

**Proletkult praktiko nahiz
teorikoari buruz
JUDIZIO KRITIKO BATZUK**

Dagoeneko gure artean ere solas gisa proletkultura-lak sarri entzuten dira: halako kanta, burgesa da; bes-telako idazle, proletarioa omen da (edo herrikoia, pro-gresista, etab.). Eta berdintsu, arrunkiago, literatura ekonomiak determinatuta dagoela. Edo-ta parra-parra «burgesiak» eta bestez, esanahi garbirik inola harrapa-tu ezin zaion moduan hitzegiten da, kritiko itxurak mo-durik antikritikoenean egin nahiez. Azkenean ailegatu gara, benetan, zientifikoak izatera...

Halare, «zientzia» hori dena oso ilun dago, eta du-darik gabe, bere indar soziologikorik gehiena (bere

«bildurgarritasuna») ilun egote horrexek ematen dio. Agi denez, behinola proletkulturalismoarentzat zegoen bezain ilun, dago oraindik guretzat.

Kapitulu honek puntuok zerbait azterkatu nahi ditu.

Kapitulu honen zailtasunik haundiena zera da: zeharka ala meharka bazen ere, Errusiako fenomeno bat Euskal Herriari begira juzgatu nahi izatea. Beharbada hobeto aldrebes: gure artean eztabaidatzen diren printzipioak, historia konkretu batetan oinarri hartuz, ikertu (eta isilpean juzgatu) nahi izatea. Beraz, guti gorabehera, urrutiko esperentzia partikular batetatik gure gizarerako printzipio jeneralak atera nahi izatea.

Nik ez dakit proletkulturalismoaren historiak, berak bakarrik, hainbesterik irakasten ote duen. Batzuentzat agian bai: nabar-nabarmena irudituko zaie horrelako «filosofien» itxuragabekeria. Kapitulu hau, halare, historiak (historia horrek behinik-behin) ez duela ezer probatzen, uste dutenentzako, bakarrik da. Horregatik, orain arteko historiari kasu guti egingo dio. Baina aurreko orriak arras ahaztu ere ez lirake egin behar, kapitulu hau barna. Beraz, proletkulturalismoaren akabera gomutaraziz hasiko naiz, berehalaxe problema jenerala goen azterketara pasatzeko.

Bi arrazoigatik idatzi dut kapitulu hau. Bi arrazoioak arrazoigabe balira, hau da, alegiazkoak eta ez egiazkok —eta posible litzake halaxe izatea— gustora deklaritzen dut kapitulu guzia alferrikakotzat. Kaltegarritzat ere. Eta «nahiago nuke, idatzi ez banu», konzientzia beti garbikoek esan ohi duten moduan esateko.

Lehenengo arrazoia gure kulturarena da. Arrazoiarekin ala gabe, ni bildur nahiz, haizekeria proletkulturalistak kaltegarri zaizkiola gure kulturatxoari. Donostia ez

da, noski, Mosku, eta Bilbo ez Petrogrado. Euskal kulturak ez du Errusiakoaren indarririk, eragozpenak menderatzeko: beraz, are arrazoi gutiago, bere buruari eragozpenik jartzeko. Ez dago bere oinarrietan aski finkaturik. Azkeneko urteotan hartu duen indar puxka ere, gehiena, artifiziala bait da, eta ezin jakin zenbait iraungo duen. Bide proletkulturalistei ekiten badiegu, ez dut uste bide horrek oso urruti eraman gintezkeenik: Errusian baino urrutirago ez. Impasse bat da hori: gure itoaldiko impassean bururaturiko soluzio faltsoa, bera ere impasse bat, aisa ito gintzakeena gainera. Errusian nihilista baldin bazen, gurean are gehiago. Leninek-eta iraultza egin eta gero arte itxaron zuten, proletkulturalismoari jipoia emateko. Guk beste horrenbeste itxaroterik ba ote dadukagu?

Bigarren arrazoia, politikoa da, eta arlo hauk politikarekin daduzkaten loturengatik da, batez ere, kritikan sailtzen banaiz. Ezin inork esango du, euskal proletkulturalismoak intentzio politiko nabarmenak ez daduzkanik. Hau ez da «intentzio» horiek eztabaidatzeko unea. Bideak bai. Hori zuzen-zuzenean egiterik ez dago, eta lerro artean irakurri beharko da: kulturaz esandakoak, politika kulturalaz esana izan nahi du.

Funtsean haxe: kritikoaren eta progresistaren arrandiak erabili arren, proletkulturalismoa, ez politikan eta ez kulturalki, ez kritikorik eta ez progresistarik da. Duela berrogeitamar urteko utopiak eta ustekeriak kontserbatzen enpeinatutako integrismoa da.

1) Proletkulturalisten obra eta beren azkena

Trajeria bat da proletkulturalistena: idealismorik garbien eta radikaleneko ekintzaleok, buruz-buru estatismorik eta intransijentziarik gogorrenekin kausitu ziren. Beharko lur jo. Iraultzaren burutapide bi zegoen aurrez-aurre. Eta, halare, proletkulturalisten utopia guzti hoiek sinetsi ezinda ere, fede hori fanatismo bilaka daitekeen bildur garenontzat ere, proletkulturalismoa eredu bezala gelditzen da. Eredu imposible izan ala ez. Askatasunaren iraultza frantsesa bezalaxe, berdintasunaren sobieta-

rra ere berehalaxe bere buruaz ikaratu egin zela dirudi, eta «moderatu»: Iraultza moderatu, alegia, Aginte indar erdirakoiek berebiziko goraita ezagutuko bait dute. Agian oraindik ez da gizona askatasunerako gauza, berdintasunerako gauza. Ez dakit. Historia zehar inarrosaldi sozial guzien ondoren, restaurazio mogimenduak nagusitzen ikusten dira: Frantziako iraultzaren ondoren bezalaxe iraultza Sobietarren ondoren, eta neurri tipiagoan, kontzilioaren ondoren Elizan ere. Uzkaletan iraganaldiarekin atzera bakeatu eta rekonziliatu nahia.

Baina *gizona* aldatzeko ez esperantzarik, eta ez eskubiderik, eta ezta gogorik ere, sentitzen dugunok, gizonen arteko *harreman moldeak* aldatzeko bai eskubide ta bai itxaropena (piska bat!) sentitzen dugun artean behintzat, begirunez ohoratu behar ultraezkertiar idealistok. Haien kritika zentzuzko bihurtzen dutenak ere beraietxek berak bait dira: berek zerbitzatu zioten askatasunaren eta berdintasunaren kausari onuragarri zaion neurrian bakarrik da haien kritika zentzuzko.

Proletkulturalismoak ez zuen bere helburua lortu: kultura eta literatura sortzen langileria bera jartzea. Langileek atzera lanera itzuli behar izan zuten, plangintza gogorrek betetzeko itzuli ere, ez «lan atsegin eta pozgarrira». Baina proletkulturalistek, zenbait nola-halako langile idazlez gainera, besterik ere sortu zuten. Sobiet Batasun guztia alfabetatu zuten, kulturalki nahiz politi-

kalki. Analfabetismoarekin akabatu zuten. Herria musika eta teatro zaletu. Irakurtzeko afizio haundia biztu. Errusiako populu atzeratua zientzieta-ko eta literaturako hizkuntzara ohitu.

Bestalde, datotan adieraztea zail den alfabetatze lan goresgarri honen gain, zenbait espresio molde berri ere entseiatu zuten. Radikaltxoen iruditzen zaidan lau puntu aipatuko ditut:

1. — *Langile poesia*: proletargoaren uste ta irudipenak, itxaropen eta pozak adierazten dituen, makina bat poeta sortu zuen proletkulturalismoak. Langile-kolektibuen abesle ta Iraultza-
ren goresle, poetok anaitasun unibertsala berehaxe argitu duelakoan daude. Optimismoz beteta, gizadiaren haro guziz berri baten abiatzaile sentitzen dira. Hizkuntza erromantiko heroikoa da berena, horregatik. Hala V. T. Kirillov, M. P. Gerasimov, A. I. Masirov-Samobytnik, etab. Poetarik gehienak nekazari herrisketan jaio eta koskonduak dira, eta hiri haundiak liluratzen ditu: *maite zaitut, hiri, gizadiaren askatasunerako eta garaitzapenerako zubi haundia zu zarelako*, dio Kirillovek. Lantegien eta populazio haundien miresmen honek langile idazleok aisa jartzen zituen futurismoaren eragindura pean. Eta egin ere, haxe, literatura «urbanista, industrialista, kolektibista» egin nahi zuten. Gastevek, adibidez, kosmo guztiari makineria ikusgarri bat zeritzan.

2. — *Teatro proletarioa* ere makinismoak eta kolektibismoak eratzen du. Ikusleak ezenario barrura sartuta jartzen ziren, edo nahiago bada,

areto guztia bihurtzen zen ezenario, N. N. Evreinoven arabera. Errepresentazioak Meyerholden erara egiten ziren, ezenario klasikoaren ordezt mitrailleta, makineria eta beste erabiliz. Sekulako obra egundoko, haatik ere, Kerzencevek eraginda muntatzen ziren masa edo jendepila-obrak dira. 1920-ko maiatzaren 1-goan, esaterako, milaka soldaduk Petrogradon *Lan askatuaren misterioa* errepresentatu zuten, Autore-kolektibu batek elkar lanean paratua. Hirugarren ekintza («Bakearen, Askatasunaren eta lan pozgarriaren erreinua») herri guztien dantza batekin bukatzen zen, «Askatasun arbolaren» inguruan: hiri guztia ere plazaz-plaza eta kalez-kale dantzan zebilelarik. Urriko Iraultzaren hirugarren urteurrena ospatzeko *Neguko Jauregiaren hartzea* errepresentatzean 10.000 aktorek hartu zuen parte, gidari-kolektibu batek zuzenduta; hegazkin, kainoe, gudu-barku, alarma-adar eta bestelakoren laguntzarekin. Hiri guztia teatro areto bihurtzen zen.

3. — *Musika proletarioak* tankera berdina agiri du: musikagailu klasikorik nahi ez eta makinismoaren optimismo ia fanatiko, lanabesak eta makinak erabiltzen ziren «musika egiteko». «Makina konzertuak» antolatzen ziren, motorren, turtukien, adarren eta zirenak zirelakoan hots eta ritmoekin. Baku hirian interpretaturiko *Lanaren sinfonia* batetan lantegietako adarrak, Kaspioko itsasontzien laino-txistuak, artilleria, hegazkinak, jendepila-koruak, autoen turutak, etab. erabili ziren, zenbait konzertu direktore estrategikoki teiltatu eta dorretan banatuk seinale-banderaz dirijituta.

4. — *Irudigintza, pintura eta arkitekturan* ez da bestela: kale bazter osoak zehar etxe denak pintatzen ziren, kartel edo koadro baten antzera. Honela artearen eta errealidadearen arteko leizea bete ta gainditu nahi zen, musikan makineriaz baliatzearekin bezalaxe. Trenak ere berdin-berdin, komunismoaren propaganda kartel itxuran zebiltzen, zeharo pintaturik. Tatlin, Internazional Komunistaren monumentu egileak, hitz batekin adierazi du estetika proletarioaren oinarritzko printzipioa: arte proletarioaren esentziari «itxura, tankera makinala» bakarrik dagokio egoki.

Nik uste, guzti honek proletkulturalismoaren izpiritu-eite ta aldaratearen inpresio bat eman dezakeela. Bene-benetan mundu arras berri bat inauguratu nahi da: jende pilaketari hirietan liberatzaile erizten zaio, lana atsegin eta pozgarri izanen dela aurrerantzean itxaron, langailuak arte egiteko tresna bezala ikusten dira (lana eta artea berdin izaki), etab.

Triunfalismo guzti hori trikimaina eta farsa huts zela-ta eraso zion Leninek proletkulturalismoari: proletkulturalismoak ez ziolako «egunoroko, egungo errealidade tristeari» jaramonik egiten, atzerapenari eta txirotasunari batez ere. Eta lehenengo zibilizazioko eta kulturazko pre-supostuak erdietsi ere egin gabe kultura proletario berri bat asmatu nahiezko txorakeriatan omen zebilelako. Kirilloven esakunek, batez ere, «erre zagun Raffael» etab., kultur vandalismo hutsa besterik ez zuen erakusten boltxebikientzat.

Hondatu eta apurtu ez baino gorde ta aberastu egin nahi zuten hauek kultur ondare tradizionala. Proletkulturalistak kultura proletarioa eraiki nahirik zebiltzen artean, bada, Alderdiak Danteren gorazarrea ospatzeko urtea deklaratu zuen.

Alderdiaren eritzian «kultura proletarioa sortzeko lehenengo urratsa, lehenbizi egina dagoen kultura guztiaz jabetzea da», Pokrovski Irakasleak proletkulturalisten aurreneko Biltzarra orokorrean Alderdiaren ordezkari gisa jakinarazten zuenez. Leninek zigortu zuen gogorkienik *hitzontzian kultura proletarioaren berritxukeria*. Horren ordez *Iraultza proletario garaipentsua orain arte jende gutxirentzat bakarrik eskuragarri zen kultura burgesarekin, zientzia burgesarekin elkartzeko galdatzen* zuen. Behin ta berriro erautsi du Leninek, horregatik, *kapitalismoak ondorez utzitako kultura guztiaz jabetu ta harekin sozialismoa irai*ki beharra. Erakunde proletkulturalistak ezereztatu eta geroago ere, 1923-an, Lenin ez da aspertzen gogarazten: *Hasierarako kultura burges benetako batekin aski izan behar genuke*.

Trotzkik kultura proletario bere-berezkorik egon daitekeenik ere arras eta guztiz ukatzen zuen.

2) Teoria proletkulturalista problema bezela: derrigor historikoaren arazoa

(«literatura, ekonomiak
determinatuta dago»)

Proletkulturalis-
moak bururazten dituen problemen batzuk baka-
rrik aipatuko ditut hemen. Teoriaren aldetik ba-
karrik. Eta kritika probisionalak bakarrik eginaz.

Bistan dago proletkulturalismoa bera ere pro-
blema batzuei erantzuteko sortua izan dela. Eta
problema horiek oraindik erantzun zai daudela,
esan daiteke. Gure artean behintzat bai. Halare,
problemok problema badira, problemen erantzun
proletkulturalista bera ere, erantzun oso proble-

matikoa da. Praksiak berak erakutsi du hori, batik-bat: errealismo sozialistak ez du bestegatik iruntsiko. Baina gogoeta hauk ez dira bide hortatik joango (bere lekuan laburki egina dago). Funtsean bai proletkulturalismoarenak eta bai errealismo sozialistarenak diren problemen batzuk bakarrik ikutu nahi nituzke. Hildakoak hilda utziz, eta proletkulturalismo sobietarra hildakotzat eman genezake, problema biziren batzuekin bakarrik enplegatuko naiz. Inon egotekotan, proletkulturalismoak Euskal Herrian bizirik egon nahi duelakoan.

Baina muga dezadan gehiago kritika honen haria:

Teoria proletkulturalaren arabera, *ekonomiak* (1) *derrigor* (2) *determinatuta* (3) dago literaturara. Hiru hitzok biltzen dute problema.

Haatik ere, tesi labur honek inplikazio luzeak ditu: literaturak beti klase tankera omen daduka; literaturak proletarista izan behar omen du, eta horixe izatean ei datza literaturaren aurrerakoi izatea (ala eza), etab. Literatur teoria marxista (klasiko) guzia oinarritzko hiru hitzon gainean eraikita dagoela, esan liteke. Teoria proletkulturalisten eta errealismo sozialistaren artean badago diferentziarik franko, tesi hori zehatzago adierazteko moduan. Baina nik hemen tesi hori arrunki soilik hartu nahi dut: Euskal Herrian tesi hori darabiltenek, gehienetan halaxe darabilkigutela iruditzen bait zait.

Hemen itxurak erraz engaina lezake: izan ere, ez *ekonomia*, ez *derrigor*, eta ez *determinatuta* hitzen zentzua da garbia. Marxismoaren historian, hitz horiek esanahi oso diferentetan erabili izan direla, kausitzen da behintzat. (Proletkulturalismoak ideologia industrialista bihurtzeko joera duela, ikusi dugu). Gainera, determinazio ekonomikoaren tesi hori ez da marxisten artean baino. (Honetara beste nonbait atzera itzultzeko asmoa dut). Zer esanik ez, Autore ez-marxisten artean hitz horiek are esanahi diferente gehiago dituztela. Baina nik, hori ere errazteko, gure artean izan ohi dituzten esanahi lazo, jeneralean, hartuko ditut. Hauxe izango da kritika honen gaia. Beraz, hemengo hau kritika *guziz arrunt* bat, eta kritika *probisional* bat besterik ez duzu izango: gogoan har hori.

Kapitulu honen tituluak dioenez, derrigor historikoaren arazoari begiratu nahi zaio hemen, zehazkiago. Derrigorren gai hau ere, alde askotatik eta era askotan iker daiteke. Nire kritika honetan «lege» horren zehazgabetasuna, arruntasuna ohartaraztera, mugatu nahi nuke: derrigortasun legearen zehazgabetasunera.

Izan, teoria proletkulturala arruntegia da; jeneralegia, literatur azterketarako. Hala ta guziz ere, proletkulturalismoak bere arrunkeriak gauza guziz konkretutzat daduzka. Beharbada izan ere halaxe izango ziren, esaten ziren gizarte giroan. Baina burrukaren suharrak eta emozioak ematen zioten konkretutasun hori. Ez zen bere barnekoa.

Hau da, Iraultza giroan beharbada oso konkretu hitzegitea zirudien kulturaren funts klasistaz, proletargoaren jeinuaz, izpiritu kolektibuaz, etab. aritzeak. Baina situazioak ematen zien konkretutasun hori. Gai horietxek berak ekonomian, politikan nahiz egunoroko bizitzan zedukaten esanahiaren urbiltasunak. Bestela, egia horiek, egiak izan arren, arruntegiak dira zientzietarako, ta arruntegiak jokabide konkreturik erabakitze-ko ere.

Urbiltasun hori, izan ere, begitasunezkoa da, lilurazkoa. Espejismo bat eta ilusioa. Hitz horien esanahi funtzionala zeharo ezberdina bait da, ekonomiaren ala literaturaren mailan aritu.

2.1 Arte proletario / arte burges

Proletkulturalistak ekonomiaren indar determinanteaz sinets-sinetsita zeuden. Eta indar hori, inolako mugadurarik gabe, positibutzat zedukaten. Gasteven teoria psikologikoetaraino denak ailegatu ez arren, funtsean sinesmen hori proletkulturalisten fede jenerala da. Eta ez zuten mugatzen eragindura hori: noraino ailegatzen den eta —literaturan— eragipen hori non agiri ez den. Eragin hori zein kondiziotan nabari den. Eta eragipen horrekin zer esplikatzen den eta zer ez. Horrela ilun gelditzen da «arte burges» eta «arte proletario» esaerekin, zehazki zer adierazi nahi den.

Proletkulturalistek tradizio kultural denak

forma ekonomiko «superatuetara» erreduzitu eta denak zergatik arbuiatu zituzten galdetuz gero, hortxe aurkitzen dugu beti gakoa. Gako logikoa, noski, ez sozial-psikologikoa. Produzioaren eragipen materiala hain bortitza, eta konzientziaren (pentsamentuaren eta sentimenen) dependentzia hain erabatekotzat pentsatuz gero, zuzen-zuzen horretaraxe ailegatu behar. Klase izpirituz beteta ikusi behar kultura guzia. Superatutako produzio formen produktutzat zedukaten orain arteko kultura guzia: superatutako kulturatzat.

Berdin da, kultura berriaren erabateko berri-tasunean hain sinetsiak nola ibil zitezkeen galde-tuz gero. Hau ere klase teoriak, hots, determinazio ekonomiko derrigorrezkoaren teoriak oinarritzen du, eta finkatzen. Iraultza ostekoa produzio forma *zeharo* berritatzat baitzedukaten, honi zegokiona, kultura *zeharo* berri bat bakarrik izan zitekeen.

Era honetan, pentsakera alternatibistaren adibide tipiko bat dugu teoria proletkulturala: hau *ala* bestea, arte burgesa *ala* proletarioa. Bien bitartean ez dago hirugarrenik, ez inolako jarraikitzarik, ez elkartasunik. Berez agiri denez, hori mundua bi gaitara, osakaitara, erreduzituz bakarrik da posible. Antinomiko diren bi osakai elkar-ukatzailatara. Eta azkenean biok ere bat bakarretara, historiaren «esentzia» ekonomikora; bestea gaitzetsi, edo mendeko deklaratu, egingo bait da. Manikeismo filosofiko bat da.

Bikoiztasun hori, lehenengo ekonomian aurki-

tu zen. Eta ekonomian, erreduzio hori egiteko erizpide objetibua, errealidade objetibuak berak emana (esaten denez) produzio tresneriaren jabe-goak eskaintzen du: tresna hauen jabeak alde batean, beste denak bestean (1). Literaturan erizpide berauxe erabiltzeak, bere horretantxe behinik-behin, frutu askorik eman ez lezakeen susmoa, segituan sortzen da: literatoen artean ia ez dago «produzio tresnen jaberik» batere. Halako jabeen adiskideak, edo halako jabeek pagatutakoak, edo halako jabeen aldezkariak eta zerbitzariak, etc. egongo dira, egotekotan. Egiazko jabe-jaberik ez: halakoek literatura guti egin izan dute. Eta egin dutenean ere, ez dute egin beti «literatura burgesik»: Engels industrial bat zen; Marxi Engelsek pagatzen zion.

Ez dago erizpide «objetiburik», hortakoz. Beraz, idazleak eta artistak ere parte bitan —burges eta proletariotan— erdibanatzekotan, erizpideak «errealidade sujetibuan» bilatu beharko direla ematen du. Edo-ta, bestela, orain arteko kultura guzi-guzia oso-osorik gaitzetsi: artean orain arte produzitutako guzia «jabeen» mende ta haientzat eta haien laguntzarako egina dela deklaratur. Proletkulturalistek honetarako joera dute, ta horregatik deritza Leninek *nihilista* teoria honi.

(1) Esan beharrik ez dago, gizarte ekonomikoaren soziologia hau bera ere sinplekeria galanta besterik ez dela. Baina klaseen teoriaz jarduterik ez dago hemen. Ik., adibidez, G. Gurvitch, *Teoría de las Clases Sociales*, 1971. Biz-bakuntza honen «objetibutasuna» ere kondizionatua da, noski (eta, halare, funtzionaltasun baten barruan, onargarria).

Gainera, teoria hau, nahitaez, kontradizioz beteta gelditzen da berehalaxe, ta ez dut hemen luzaroago kritikatu, historiak egin du hori-ta: adibidez, ez da konprenitzen zergatiz proletkulturalistek «idazten» jarraitzen duten, idaztea (eskritura) kultura klasistaren emari izanik, etab. Erraza litzake, teoria hori absurduetara obligatzea. Sozial-errealistek, eta iadanik marxista ez-proletkulturalista guziek, ez lukete Iraultza sozialistaren aurreko kultura guzia osotara gaitzetsi nahi. Kultura klasikoa, zaharra, sozialismoarentzat ere aprobetxagarri omen da. Beraz, kultura guzi horren barruko osagarriak-edo berezi beharrean daude «sozialistak». Zein erizpiderekin egin berezduraok? Galdera honek bi problema gordetzen du: 1) zein erizpide dago, Autore bat burges ala proletario den jakiteko?, eta 2) zein erizpide dago, Autore baten obraren barruan, zer den burges eta zer den proletario jakiteko? Problema hau batez ere *gaurko* Autoreei eta obrei buruz jartzen da. Guziz bitxiki, marxista ortodo-soek aisatsu bereganatu ohi dituzte aspaldiko Autoreak, eta oso nekez modernoak... Ez dut bide honetatik gehiago segitu nahi, irakurleak berak jakingo du, liburu hau zehar ikusitakoarekin, nolako ondorioak atera.

Nolanahi ere, erdibikuntza famatu hori (arte burges / arte proletario) literaturara kanpotik ekarria da, eta ez polit-ekonomian zedukan zehaztasun eta garbitasun hartatik asko galdu gabe. Sujetibismoari ihes egin nahi lioketenek, alderdikaritzaren erizpidea aplikatu nahi izaten dute: literatura zeinen (zein klaseren) interesen aldeko

izatearen arabera, erabaki nahi izaten da literaturaren ariurria. Burrukaren arioan juzgatu nahi izaten da. Hori, aldiz, arlo iluna eta bihurria da; itxuraz bakarrik erizpide segurutarako balioduna: obra artistiko bat «zein klaseren alde» dagoen, oso gutitan dago garbi; gehienetan, hori garbitu nahi bada, sorgin-kurubil edo *círculo vicioso* batetan bukatzen duten arrazoipideak asmatu beharko dira. Eta halare ezin beti argituko da. Obra artistikoaren alderdikortasuna, hein honetan, txit aldakor eta kondizionatua da. Eta —batez ere— obraren estrinseko diren baldintzek kondizionatua (2). Gainera, ez dago burrukarik, sujetibutasun asko ta askorik gabe. Eta, areago, obra artistiko asko burruka konkretu batetan situatzea, ez da batere erraza. «Interesen» puntuaz ere gauza berdinak esan behar: interesok, egunetik egunera, estrategiaren eta taktikaren eta beste mila kondizioen arabera aldagarri direnez gero, interesak, literatura juzgatzeko erizpide bezala, mila berezkuntzarekin bakarrik izan litezke arrazoizko eta posible. Interesok ere doi-doi ezer balio dute literatura juzgatzeko erizpiderako (3). Baina ezer balio dezaten, beha-

(2) Praksian, gehienetan alderdikaritza usadioak ez bestek erabakitzen du. Faxistak Hegelez baliatzen ziren garaian, Hegel burges tzar bat zela deklaratu zuen marxismo internazionalak; gerra ondokoan marxismo internazionala Hegelez baliatzen hasi zen, eta Marxen aitzindari progresista deklaratu zen Hegel, etab. Mila adibide dago. Ik., izatezko eta usadiozko klasetasunaren berezkuntza honetaz, *Kolakowski*, 1972, or. 41.

(3) Adibideren batzuk ik. G. Lukács, *Marxismus und Stalinismus*, 1970, or. 74 ta 144 edo 154/156.

rrezko lirakeen berezturak, ez dira sekula egin ohi. Zeren-eta bestela, berezkuntzok eginez gero, erdibikuntza erraz hura (literatura burges / literatura proletario) guziz konplikatua agertuko bait litzake. Eta «praksi iraultzagileak» ez du konplikazio teorikorik maite.

Hona hemen, ba, lehenengo zehazgabetasun bat: artearen *proletario* / *burgese* partiketa, produzio ekonomikoaren gizarte azterketatik hartu da, baina ekonomiako erizpideek literaturan besterik gabe balio ez dutenez gero, konpondioak nola edo hala egin dira, konzeptuak literaturan ekonomiarenganako urbiltasunez definituz edo ulertuz. Ekonomiaren mailatik literaturakora konzeptu berarekin pasatzeak dakarzkien nahasketen axolarik gabe.

Izan ere, kultura proletarioa eta kultura burgesa dagoela esanez gero, hasieran baietz ematen du. Lehenengotik halaxe dirudi. Eta edozeini bururatuko zaio, adibidez, barrokoa eta dekorazioetako Inperio estiloa edo Luis XVI, proletario behinik-behin ez direla. Baina laster ikusten dira baitepen haren mugaren batzuk: logika, esaterako, proletarioena izan ala burgesena izan, berdina izango da noski. Eta aritmetikan ere klase diferentzia guti ikusi ahal izango da, ez bait dago «bi ta bi» burges edo proletariorik. Eta musikan ere ez da garbi ikusten «do re mi» proletarioa zer izan litekeen, etab. Beharbada ideietara bakarrik, eta areago, ideia sozialetara bakarrik aplikatu daiteke bereztura hori? Gaiari bakarrik?

Marxistek, printzipialki, ez dute honelako mugaketarik onartzen: arte guziari aplikatu nahi izaten diote beren teoria, gaiari nahiz formari, baina neke gehiegirekin. Eta dudarik gabe, orain arteko moduetan behintzat, nahiko alferrikazko nekeekin... Hemen ere ez dut problemak ohartarazi besterik egin nahi. Hortantxe utziko dut, ba.

Jeneralean, erdibikuntza hori zeri aplikatzen zaion begiratuta, de fakto, ia beti gaiari begira bakarrik erabili ohi dela, ikusten da: propio proletargoaz, eta proletargoaren alde, edo proletargoaren izenarekin jantzitako Alderdiren batzuen alde, dabilen arteari, esan ohi zaio proletario. Edo bestela: Autorea «talde haietakoa» denean, haren obra ere proletariotzat edukitzen da. Jokabide honen itxuragabekeria salatzen hasi beharrik ez dago orain: artea ez dago Autorearen eritzi sujetibuengatik juzgatzerik (Marx eta Balzac aipatzea aski da!), ezta gaiarengatik ere, modu hortan behintzat.

Honekin ez da esaten, berriro diot, ez da esaten, arte burgesik eta arte proletariorik ez dagoenik. Ezpada hauxe bakarrik: dagoela esateko, non dagoen eta nola antzeman lekioken argitu beharra dagoela. Ez dugula aski, badagoela esatea, besterik gabe. Teoria zientifikoko batek, non eta nola egizta daitekeen ere adierazi behar duta. Ezpairik gabe, artearen alderdikortasunaz teoriarik osatzekotan, talde ta klaseen interesekiko zerikusien azterketa ere behar-beharrezkoa litzake. Zerikusion tipologia-eskalak burutu beharra legoke, beraz. Gauza bera esan behar da ar-

tearen kreazioan zerikusirik duten eragipenei buruz, eta arteak gizartean izan ditzakeen eragipenei buruz ere. Egiterik ez dagoena, zera da: jeneralidade ikaragarriak esan, eta Pancho Villa baino pantxoago gelditu.

Eta arte obra bat burgesa dela esateak, adibidez, modu jeneral horretan, doi-doi adierazten du arte obra bat dramatikoa dela, edo prekolonbinoa dela, gotikoa, plastikoa, edo nobela bat dela, esateak baino gehiago. Zergatik ulertzen da, orduan, hori baino gehiago, eta hori ez beste edo zer gauza? Hain zuzen, konzeptu horiek (burges/proletario) zientifiko ez beste guzia bihurtuta darduzkagulako: konzeptu moralak, hain zuzen. Judizio-konzeptuak, eta ez azter-konzeptuak. Holako konzeptuekin azterketarik egitea, oso zaila da. Edo imposible.

Beraz, solas molde horietan, konzeptuak berak (inongo zientziatarik izateko behintzat) ilunak eta gaizki mugatuak ditugu. Beharbada klase konzeptua bera ere oraindik batere garbi ez dagoelako, soziologian, konzeptu ilunak literaturan aplikatuta are ilunago agertzen dira.

Eta iluna, eta gaizki mugatua, dugu halaber, konzeptu horien oinarritzko arrazoipidea ere. Horixe dago gakoa.

2.2 Artea ekonomiak determinatuta dago

Beraz, lehen-lehenik behintzat, literaturaren

erdibikuntza klase bien arabera, ez da egin izan, hortarako premiak edo erizpideak literaturaren barruan bertan idoro direlako, beste barruti batzuetako teoriak literaturaren gainera hedatzeagatik baizik. Produzio jardunean aurkitu ziren klaseen gatik eta klaseen arabera erdibitu da literatura. Eta, hain zuzen, klaseen eragipena gainegiturentzat determinante zela uste zelako. Ustez-eta, *sustraiko klase banaketak (...)* giza kondaira guzian, bai gizarte erakundeen barneko, bai gizartearen izpiritu bizitzako, *banaketa oro, nahitaez eta dudarik utzi gabe, determinatzen duela, alegia* (Kolakowski). Azken-finean klase teoriaren beraren azpian ere beste oinarri sakonago bat bait dago: produzioaren indar determinantearen teoria, bai historia guziarentzat eta bai —itxuraz— historiako gauza bakoitz eta guzientzat. Prozesu ekonomikoen determinazio izateagatik da klase-determinazioa hain inportante.

Era honetan oinarritzen da: produzioaren desarroiloak, berez eta nahitaez, produzio-harreman berriak sortarazten ditu. Harreman berriek kultura berria; beraz, literatura berria. Prozesu hau derrigorrezko bezala, nahitaezko bezala ulertzen da jeneralean. Eta eragipena azken-finean beti produziotik datozelarik.

Honek mila baino ere problema gehiago ezkutatzen du, halafede, eta halakoren batzuk liburu honetako beste zenbait lekutan ikus daitezke.

Baina hona hemen bigarren zehazgabetasuna: eragin ekonomikoaren derrigorra.

Hemen gutienez hiru problema diferente berezi beharko lirake. Batetik: zer esan nahi da hemen *ekonomiarekin*? Eta bestetik: zer esan nahi da, ekonomiak literatura *derrigor* determinatzen duela esanez? *Determinatzeak* literatura, nolabait, klase batetakoa ala bestetakoa bihurtzea, adierazi nahi duela, egin genezake kontu. Baina zer esan nahi da, zehazkiago, *determinatze* horrekin: ekonomikoak sortarazten duela artea, eta hein horretan moldatzen eta taxutzen duela? Literaturaren iturburu eta kausa delako *determinatzen* du ekonomiak artea, —ala literatur sorteta (esaterako, arte konsumoa kondizionatuz) kondizionatzen duelako bakarrik? Nire asmoa, problemoi oharren batzuk egitea besterik ez da, eta hirurok batera erabiliko ditut.

Hemen ere tesi horrek, lehenengo ikustaldian, ebidente samarra dirudi: ekonomiak determinatzen du artea. Herrialde aberatsek arte aberatsa eduki ohi dute, haro aberatsek arte aberatsa, klase aberatsek arte aberatsa. Aberastaldi ekonomiko eta artistikoak maiz dabilta batera. Erraza da adibideak handik eta hemendik inguratzea.

Askotan tokatu zait ikustea, tesi hura probatzeko, honelaxe arrazonatzen dela. Baina horrek, astiroxeago begiratuta, ez du ezer probatzen. Ez du ezer esplikatzen: esplikatu egin beharrezko gauza da, aitzitik. Hori, besterik erakutsi artean, sarri, eta ez beti, aurkitzen den koinzidentzia bat

bestarik ez bait da oraindik. Guziz interesgarria, hori bai. Eta atentzio guzia merezi duena, hori ere bai. Baina gehiago ez, ezerentzako probarik ez. Horrelako beste mila koinzidentzia ere badago historian: bai artearen eta bai ekonomia-
ren aberatsaldiak, ia beti, uraren aberastasuna-
rekin batera kausitzen dira (ibaiak, oasiak, itsa-
soa, euria), eta ez da horregatik uraren determi-
naziorik aipatzen (bat Plechanowista ez bada be-
hinik-behin). Orain arte «kultura haundiak», ar-
runki, eguzkialdetik medebalerantz mogitu dira:
Mesopotamiatik (edo nahi bada Txinatik) Atlan-
tiko aldera; baina ez da esaten kulturak eguz-
kiaren bideak determinatuta daudenik. Ia «kul-
tura haundi» guziak kulturalki kaskarrago eta
militarki azkarrago zen herriren batek porrokatu
ditu, etab. Esaterako, Spengleren «ziklo histori-
koetan» koinzidentzia harrigarri asko dago, «lo-
gika» asko dago, eta ez dugu halare haien «deter-
minazioan» sinestu nahi.

Gure arteko eztabaida korrienteetan, literatu-
ra determinatzen duen ekonomia, literatur for-
men *kausa* bezala hartu ohi da, ez kondizio beza-
la bakarrik. Hori guziz bitxia da. Zergatik litza-
ke ekonomia historian nahitaezko kausa deter-
minante? Gizakumeak lehen-lehenik mantendu eta
jantzi egin behar duelako. Hori sinesgarri da.
Eta mantentzeko eta jazteko premien historiari
nekez legoke bere inportantzia izugarria ukatze-
rik. Gizonak premia horien mendean eta premia
horietxek hasetzeko darabilzkien lehiek, historia
osoa betetzen dute. Baina aisa pentsa daiteke,
premia horien indarra ezin beti berdina izan dai-

tekeela batik-bat. Premion larria ere segun noiz eta non diferentea bait da. Gainera, premia horren indarra historia guzian agiri da. Baina ez historiako gauza guzietan. Historian dagoen guziak ez daduka premia horretxek eragina izan beharrik. Hortxe bait dago problema: produzioari premia horiek eragiten diotela onartuta ere, esan ote daiteke arteari premia horietxek eragiten diotenik? Premia horiek ote dira musikaren, dantzaren etab., artearen sustraia? Artea lanetik sortua dela erakutsi ahal izango balitz ere, galdera honi ez litzaioke horrekin erantzunik emango. Beharbada egia da hau:

El arte... surgió en el proceso del trabajo. En un principio, el arte se entrelazaba directamente con el trabajo. Ha conservado hasta la fecha su nexo con la actividad material, de la producción, aunque de manera más indirecta (Afasaniev).

Baina horrekin, besterik sujeritu nahi bada ere, ez da esaten, ekonomia artearen kausa denik. Artea ez da mantenu premiak sortarazia, hura hase ondoko beste zerbaitek baizik. Produzio premietatik aparte jaiotzen da artea, aparte dago artearen iturburua. Gizona bat da, eta produzioak eta arteak eduki beharko dute nolabaiteko loturarik. Nolanahi ere, ez dago bion iturburua premia berdina eta bera izatean jartzerik. Ta loturaren bat badagoen bezalaxe, autonomiaren bat ere badago.

Gizonaren premia guzien artean funtsezkoena eta larriena jateko eta bizitzeko premia dela esa-

nez ere, ez da ezer esplikatzen. Kondaira guzia eta kondairan dagoen guzia, 1) kondizio horie-tantxe eta 2) kondizio horie-*txek* egina dela, era-kutsi arte behintzat. Egia da, gizonak lehen-lehe-nik, ahorratzeko, zerbait eduki behar duela. Hori Erdi-Haroko filosofo eta teologoek ere bazekiten, eta Aristotelek ere bazekikeen (*Primun vivere, deinde philosophare...*). Baina majo jan eta do-tore jantzi ondoren ere, gizona ez da eskuak to-lestaturik eserita gelditzen. Beste premia asko du oraindik: seksualak, esaterako. Maitasuna ere ez dago produzio prozesoeekin zerikusirik batere ga-be (pobrea probrearekin ezkontzen da, adibidez), baina maitasuna ez dute, noski, produzio pre-miek bizten (!). Maitasuna ere, beti konkretua den neurrian, eta forma juridiko jakinetan dizi-plinatuta gelditzen den neurrian batez ere, kon-dizio batzuek inguratuta sortzen eta desarroila-tzen da. Produzio premien artean ere bai, hortako-z. Baina ezin esan daiteke, sortu, premiok sor-tu dutenik. Bai premion artean, baina ez premia-*otatik* sortu denik, bromaz ezpada. Eta arteak ere, gehien-gehienetan, jan eta gero sortua diru-di, asperraldiko zeregin antzean. Aberetasun go-rria gaindituz gero. Beraz, zein da gizonak haxe egiten dueneko eragile premia «determinantea»? (Althusseren mintzaeran beharbada «dominantea» esan beharko litzake). Premien hierarkia abso-lutu batek ez dirudi posible (lehenago jateko pre-miak, gero seksualak, gero artistikoak, etab.), eta posible izango balitz ere, ez dirudi arlo hau era-bakitzen asko lagun lezakeenik. Are gutiago di-rudi posible, premia ezberdin denak bat baka-rretara erreduzitzeak.

Egia aitortzeko: modu honetan ekonomia artearen kausa bezala dadukaten marxista bakarrik, seguru asko, mundu guzian euskaldunak bakarrik izango dira (euskaldunen batzuk). Nola edo hala sujeritu, ordea, askoz gehiagok egiten du, ortodoso gehientsuek hain zuzen: determinante ki *kondizionatzen* duela esanez, gutitxo esatea iruditzen zaielako agian. Kondizionatu, beste gauza askok ere kondizionatzen bait du artea, zuzenka nahiz zeharka.

Horrekin zer esaten ari den, ohartzen den marxistarik inor, ez da ailegatzeko, ekonomia artearen determinante, artearen sustrai eta kausa izanez dela, garbi-garbi deklaratzera. Marxismoaren vulgarizatzaile merkeenak bakarrik ditugu hain ausartak. Baina marxismoaren vulgarizatzaile gehien-gehienak, horixe propio esan gabe, uste horixe zabaltzea lortzen dute. Nola? Berezkuntzarik ez eginaz. Artearen esplikaziorako beti eta alde guzietatik, haren ekonomiarekiko ihar-dukimenak bakarrik erakutsiz, eta edozeren gainetik haietxek inportanteenak bezala azalduz: artea, esaten da, lanaren prozesoa sortu zen; arteak lan prozesuari laguntzen dio; arteak lan prozesoa kontraespilatzen du; artea basi ekonomikoak oinarritzen du; artearen forma produzio moduak taxutzen du; artea beti klase tankerakoa da, klase bakoitzak bere artea du, etab. Hau da, baitespen borobil, jeneralak bota, besterik ez da egiten. Horiek, barrua ebaki eta artez begiratzen hasiz gero, ekibokoz josita egoteak, ez dio inportatzen. Entzuleak, azkenerako, artea ekonomiaren epifenomeno hutsa den inpresioarekin gelditzen

dira. Zuhaitza ekonomia balitz bezala, eta zuhaitzaren adarren bat literatura (erlijioa, Dretxoa, etab. beste adaskak). Marxista ortodosoek honela esplikatu ohi dute artea. Eta bere burua ez-ortodosotzat agertu nahi lukeen hamaika sasimarxista vulgarrek ere bai.

Tamalez, goiko horiek denak, onenean ere, esplikatu egin behar diren datoak besterik ez dira: esplikazioa eskatzen dutenak, ez esplikaziorik ematen dutenak. Eta, ohi den moduan, esplikazio bezala erabilita, jeneralidade hutsak dira.

Ikuskera funtsean mekanizista honi kontrakarrarik eginez gero, marxista vulgarrek bi ihespideok daduzkate (ihespideak, ez irtenbideak: sistema beraren barruko zulo batetik sartu eta bestetik irten, egiten bait da):

1. *Arteak badu autonomia piska bat ere.*—Hori erraz esaten da, eta berdin erraz esan liteke, arteak dadukana «determinazio piska bat» dela. Jeneralegia da hori: artearen autonomia piska bat eta determinazio piska bat, honez gero Nirvanako artearentzat ere edozeinek onartuko bait lituzke, marxista izan beharrik gabe. Hori onartu eta gero sortzen da problema: piska horiek zehazki neurtzea eta neurtzen jakitea, besterik ez da problema. Eta honetan, Marxez gero, ko marxismoan ez da urrats bat ere aurreratu. Eta aurreratu den guzia, literatur-soziologia «burgesarari» zor zaio. Althusserrek (eta beste askok berdin!) salatzen duen moduan:

Que estas relaciones específicas entre la estructura y la superestructura merezcan todavía elaboración e investigación teóricas, no cabe la menor duda.

Esta teoría permanece, como el mapa de Africa antes de las grandes exploraciones, un dominio reconocido en sus contornos, en sus grandes cadenas y en sus grandes ríos, pero con mayor frecuencia, a excepción de algunas regiones bien dibujadas, desconocido en sus detalles (geroago testō gehiago).

2. *Ekonomiak arteari ezezik, arteak atzera ekonomiari ere eragiten dio: baina —erantsi ohi da— azken-fineko eragilea produzioa da.* Bapo: denok konforme, «azken-fin» hori zer den eta zertan agiri den garbi bageneki!... Gehienetan, halare, «azken-finaren» kontua metodologikoa baizik ez dela ikusten da; dogmatismo zaharra salbatzeko azkeneko enpeinu desesperatua ez denean behintzat. Zergatik da azken-fineko eragilea beti produzioa? Galdera honen barruan gaudelako: nola eragiten dio produzioak arteari? Beste honekin ibili orde: nolakoak ditugu produzioaren eta artearen arteko harremanak? (4). Galdera honekin «azken-fin» metodikoren bat non edo han ezar daiteke, eta ezarri beharra dago (inbestigazioa itsaso ertzgabera ez botatzeko), baina mugaketa metodikoa izango da, ez errealdarena berarena ta pentsamentuari (inbesti-

(4) Azterpide dialektikorik permititzen duen galdera modua hau da, ez lehenengoa: ik. *Kolakowski*, 1972, or. 62/63, 79 ta hur.

gazioari) errealdadeak behin eta betiko halaxe behartua. Hau da, errealdadean bertan ez da «betiko azken-finik» enpirikoki eta derrigor halaxe izan beharrez atxemango. Inbestigazioan «azken-fin» denak, ikusgune eta metoduen arabera, aldakor dira-ta. Ekonomiaren azken-fineko determinazioa beste nolabait bururatzea, pentsaera kausalista estatikoa baizik ez da, edo dialektiko hegeliario txar bat (5).

«Literaturaren «azken-fineko» determinantea ekonomia da» esaera, «izotza azken-finean ura da» esaera bezala ulertzen duena, nolanahi ere, gauza gehiegitxo nahasten dabil. Dialektika pikutara bidali, eta ekonomikerian dabil. Azkenerako, ekonomiaren automogimendua bihurtzen zaio historia. Historia «mekaniko» hutsa gelditzen zaio; hots, historiarik batere ez.

(5) Althusserek ekonomiari, aldian aldiko eragiletasuna kendu izan arren, hots, ekonomia betiko eragile dominante bezala ez onartu arren, oraindik printzipialki «azken-fineko determinante ekonomikoaren» puntuari eutsi badio, ez da ikusten garbi zergatik: batzutan hondakin ideologiko bat dirudi, beste zenbaitetan kontzesio berbal galant bat tradizio marxistari, beste batzutan —onenean— ikusgune materialista mugatzeko mugarri bat. Althusser-en baitan oso ilun dago, beste zereginik joka dezakeen, beti dominanterik ez den «azken-fineko determinante superdeterminatu» beti ekonomikoak. Alegia, gairen batzutan probetxugarri agertu da *determinante/dominante* berezkuntza: adibidez, N. Poulantzasen azterketan, aginpide politikoari eta klase sozialei buruz. Bildur naiz literatur eta kultur azterketan probetxu baino nahaspide gehiago sortuko ez ote lukeen, halare. Baina dialektikaren bere definizioa gai bakoitzaren azterketa eginez proban jarri ta korrejitu beharko dena, Althusserek berak ere aitortua da.

Esta tentativa termina con la reducción radical de la dialéctica de la historia a la dialéctica generadora de los *modos de producción* sucesivos, es decir, al extremo, de las diferentes *técnicas* de producción. Estas tentaciones llevan en la historia del marxismo nombres propios: el *economismo*, o sea, el *tecnologismo* (Althusser).

Batzutan artearen autonomiari eta artea atzera ekonomiarengan duen eragipenari, inportantzia kendu nahi izaten zaie, salbuespen bezala edo zerbait sekundario bezala agertaraziz. Hori, halare, betiko «lege» den «salbuespena» da, Althusseren ustez. Eta areago:

La teoría y la práctica marxistas encuentran la desigualdad no sólo con un efecto exterior de la interacción entre diferentes formaciones sociales existentes, sino en el seno mismo de cada formación social, la desigualdad no se encuentra sólo bajo la forma de una simple exterioridad (*acción recíproca* entre la infra y la superestructura) sino como una forma orgánicamente interior a cada instancia de la totalidad social, a cada contradicción («instanziaok» basko eta gainegiturako parte guziak dira: erlijioa, literatura, produzio-harremanak, etc.). Es el «*economismo*» (el mecanicismo). y no la verdadera tradición marxista, el que establece de una vez para siempre la jerarquía de las instancias, fija a cada una su esencia y su papel y define el sentido unívoco de sus relaciones; él identifica para siempre los papeles con los actores, siendo incapaz de concebir que la necesidad del proceso consiste en el intercambio de los papeles «según las circunstancias». El economismo es el

que identifica, por adelantado, y para siempre la contradicción-dominante-en-última-instancia con el papel de la de la contradicción dominante, que asimila para siempre tal o cual «aspecto» (fuerzas de producción, economía, práctica...) con el *papel* principal; y tal otro «aspecto» (relaciones de producción, política, ideología, teoría (eta gure kasurako: literatura, artea) con el *papel* secundario, cuando la determinación en última instancia por la economía se ejerce justamente, en la historia real, en las permutaciones del papel principal entre la economía, la política y la teoría, etc. (edo artea).

Ekonomiak determinatzen ditu gainegiturak: baina ekonomia bera ere gainegiturek, etab. determinatuta dago (superdeterminatuta):

Me basta retener aquí lo que es necesario denominar: *acumulación de determinaciones eficaces* (surgidas de las superestructuras y de circunstancias particulares nacionales e internacionales) *sobre la determinación en última instancia por la economía.*

Es necesario entonces ir hasta el fin y decir que esta sobredeterminación no está basada en situaciones aparentemente singulares y aberrantes de la historia (...), sino que es *universal*.

Ni en el primer instante ni en el último, suena jamás la hora solitaria de la «última instancia».

Prozesu ekonomikoen ondorio soil bezala ulertu nahi izaten da gainegituren, hots, literaturaren historia: hori, marxismoaren karikatura eta hegelianismo aldrebestua, iruditzen zaio Althusseri:

Mientras en Hegel es lo político-ideológico la esencia de lo económico, en Marx sería (interpretazio mekanizista honen arabera) lo económico lo que constituiría toda la esencia de lo político-ideológico. Lo político, lo ideológico no serían entonces sino puro fenómeno de lo económico, que constituiría su «verdad»... Caricatura? En este sentido se orientan, si se las toma a la letra, las famosas frases de Marx acerca del molino movido a brazo, el molino hidráulico y la máquina a vapor. En el horizonte de esta tentación nos encontramos con la *pendiente exacta de la dialéctica hegeliana*, con la única diferencia de que ya no se trata de engendrar los momentos sucesivos de la Economía, en virtud del mismo principio de la contradicción interna (6).

(6) Cfr. L. Althusser, "Contradicción y Sobredeterminación" saiakera, in *La Revolución Teórica de Marx*, 1967, or. 71 ta hur. Batzutan Marx bera ere "hegeliano txarraren eta marxista vulgarren modura" mintzatu izan da, historiaren bururapen mekanizista askori bide emanez: adibidez, gainegituratako kanbioak produzio-tresneriako aldakuntzaren batekin esplikatzen dituenean (ik. G. M. Garate, *Marxen Marxismoa*, 1971, or. 104 ta hur., "Produkzio-gisaren dialektika"). Marxek bere buruaren karikatura egiten du (Althusser). Engelsek gaitz hori biziki deitoratzen zuen, eta esplikatzen zuen, aldrebeskeria hori zergatik eta nola sortu zen ere, Marx eta bera tarteko eta "errudun" izanik: aldi berean "marxista ekonomizistak" gogor kritikatu, gainera (ik. *Hizkuntza, Etnia eta Marxismoa*, 1971, or. 16/17, letra b., eta beste zenbait leku ere). Liburu honetan bertan aski erakutsirik gelditu zela, uste dut, hori ez dela hegelianismoa aldrebes baizik, ez hegelianismoaren superaziorik (haren kontradizio hutsa baizik). Nazio arazorik konprenituko bada marxismo ekonomizista, mekanizista superatu beharra dago; eta literaturarik konprenituko bada ere berdin. Marxismo mekanizista hori superatzeko produzioa bera ere, basi isolatu bezala bururatu ordez,

Ekonomiaren eta literaturaren (gainegituren) arteko elkar-eragina, ez zaio biotako bakoitzari estrinseko; ez da biok edo biotakoren bat izan eta gerozkoa; ez da bakoitza norbera soilki diren bi gauzen arteko harremana (*acción recíproca*): oiloaren eta arrautzaren artean-edo bezala. Oi-loak arrautza egiten du eta arrautzak egiten du

testuinguru “sujetibu” edo herritarrarekin batera hartzea, proposatzen zen han (or. 16/20), haiek produzioaren ondorio haina bait dira produzioaren presupostu ere. Althusseren teoriak ere horretaraxe behartzen duela ikusten dut. Ikus, nazio arazoarentzat haina literaturarentzat ere balio dezaigukeen honoko hau (eta puntu konkretu honetan, Althusser ala beste edozein marxista moderno, denak ados direla uste dut): “Más claro, esta proposición implica que las contradicciones “secundarias” [nazionalak edo literarioak, esaterako] no son simplemente un fenómeno de la contradicción “principal”, que la principal no es la esencia y las secundarias unos de sus tantos fenómenos, fenómenos en forma tal que prácticamente la contradicción principal podría existir *sin* las secundarias, o sin tal o cual de ellas, o podría existir *antes* o *después* de ellas. (Este mito del origen se encuentra ilustrado por la teoría del contrato social “burgués” que, en Locke, por ejemplo, define una actividad económica en su estado natural anterior (de hecho o de derecho, poco importa), según sus condiciones políticas y jurídicas de existencia). Implica, por el contrario, que las contradicciones secundarias son necesarias a la existencia misma de la contradicción principal, que constituyen realmente su condición de existencia, tanto como la contradicción principal constituye a su vez la condición de existencia de las primeras. Pongamos como ejemplo este todo estructurado que es la sociedad. Las “relaciones de producción” no son un simple fenómeno de las fuerzas de producción: son al mismo tiempo su condición de existencia; la superestructura no es un mero fenómeno de la estructura, es al mismo tiempo su condición de existencia. Esto resulta del principio mismo enunciado anteriormente por Marx: que en ninguna parte existe una produc-

oiloa. Bi gauza diferenteren arteko zerikusia. Ez da —oraindik beste irudi bat emateko— espilu baten aurrean orrazten eta apaintzen ari denaren antzekoa: espiluak aurrean dadukana errainatzen du (= kontraespilatu); eta espiluan agiri den irudia aurrean zein egoteak determinatuta dagoen bezalaxe, espiluko irudiak orrazten eta apaintzen ari denaren «modifikazioak» determinatzen ditu. Halare, espiluaren aurrean dagoena, espilurik gabe ere bada zerbait; baina espiluko irudia ez da ezer, aurrean norbait ez badago. Horixe da. Garbi dago: konzientzia ez dago espiluan, ezpada kontzientzia espiluaren aurrekoak daduka. Hau da, konzientzia eta gainegiturak ez dira *produzioa egon eta gerokoak*; haiek gabeko produzio humanorik ez bait dago (bestela produzio animal hutsa litzake); helbururik, planik, eta organizaziorik gabeko produzioa, alegia. Adibide sinplea dirudi honek, baina guziz egokia da (horregatixe da iadanik klasikoa, eta gainera, «kontraespiladuraren teoria» leninistak ere berehalaxe bururazten duena da) (7): eta, izan ere, marxista or-

ción sin sociedad, es decir, sin relaciones sociales; que la unidad, más allá de la cual es imposible remontarse, es la de un todo en el que, si bien las relaciones de producción tienen por condición de existencia la producción misma, la producción, a su vez, tiene por condición de existencia su forma: las relaciones de producción" (Cfr. "Sobre la Dialéctica materialista" saiakera). *Kolakoswki* liburuaren hitzaurrean erakutsita dago, marxismo ortodoso mekanizistak ezin duela historiarik esplikatatu, historia "mekanika itsu" bihurtzen zaiolako.

(7) "Kontraespiladuraren teoria" da, hain zuzen, marxista moderno guziek abandonatutako teoria "klasiko" bat. A.

todosoek horrelako moduz esplikatzen dituzte gainegiturak, espiluko irudi antzean alegia. Konzientzia, erabat, materiaren dohain eta produktu omen da; giza konzientziaren espezifikoa, bereiztasuna, lanak taxutu du. (eta, nolabait, hizkuntzak ere bai: baina marxista ortodosoek hizkuntza bera iadanik lanaren produktu bezala ikusi ohi dute) eta lan-mundua kontraespilatzen du, etab. Eta konzientzia sozialaz: *la conciencia social de los hombres es producto de su existencia social* (Afanasiev), etab. Beti produzioa (edo materia) ikusten da Lehen-Izaki bezala: «metafisika» egiten da, beraz. Ez da aski, gero, konzientzia horri autonomia piska bat eta eragikortasun piska bat (atzera basiaren gain) aitortzea. Ikuskera ez dialektiko hori errekarra bota behar da: mekanizista da-ta.

Goitik beheraino testu marxistaz jantzita egon arren, hori ez da marxismorik. Althusseren kritika bidezko eta gehiago da.

Gaitz hau gaiztoagotzen digun beste gauza bat, «ekonomia» (edo produzioa) hitzaren usadio desberezki eta guziz ekibokoa da. Marxista ortodosorik ortodosoenak ere iadanik ohartu dira, gainegiturak ez daudela basi ekonomikoaren bertatik bertarako dependentzian. Menpetasun inmediatean. Ezpada bion artean mediazio-maila asko eta mediazio-sistema konplikatu bat daudela. So-

Schaffen eta Kolakowskiren kritikak, teoria horri, ezagutara-ziak dira iadanik euskeraz.

roa lantzen duten laborarien «ideologia» (konzientzia), ez da goldeak eta soroak zuzen-zuzen sortua eta horrelaxe moldatua: laborariak, duen lanbidearekin, feria eta festa ohitura batzuk hartzen ditu, familiako bizimodu batzuk antolatu, lagunarte batzuk egin, salerosgo tratu molde orijinal batzuk asmatu, bere tradizioak desarroilatu, bakardadeak eta naturalezarekin batera egoteak ere tankera bat itsasten diote, etab. (Badakigu, hiri haundi baten erdian bizitza oso diferentea eramaten dela!). Guzi honetan hainbeste faktore ezberdin sartzen da, azkenerako, ze Noruegako eta Andeetako laborarien artean «ideologia» (pentsaera, arte, folklore, erlijio, etab.) arras ezberdinak sortzen bait dira, biotan antzeko golde eta soroekin ibili arren. Txinako, Indiako, Errusiako, Inglaterrako eta Italiako «feudalismoak» ere nahiko diferenteak dira... Absurdua litzake faktore guzi horien mediazioari jaramonik egiteke, lantresnei eta produzio-moldeei begira bakarrik, azterkatzen aritzea. Burgesiarekin ere berdin da. Mila faktore ezberdinengatik, burgesiak leku batetik bestera zeharo ezberdinak dira. Kultura bat, edo Autoreren bat, «burgesa» dela esatea, horregatik, deus ez esatea haina da.

«Gainegituretako» faktore horiek, zenbait kasutan, *dominanteak* dira, historia guziko edozein esparrutan. Eta askotan, ekonomiaren indarra-
ren kontra ere nagusi gertatzen direnak. Ekonomia aldetik atzeratuago zegoen herri askok, bota izan ditu ankaraz gora, herri ekomikoki aurreratuagoak historian: botere militar azkarragoa zuelako. Adibidez, artzangoa baino produzio-molde

aurreratuagoa da laborantza, nekazalgoa. Baina herri «artzain» burrukariek askotan menderatu dituzte herri laborari askoz aberatsago eta aurreratuagoak, hauek harmadarik ez bazedukaten., Berdin: «gainegiturek» hamaika ekonomia bikain hondatu izan dute, eta beste hamaika eskas bikaindu, etab., etab., etab.

Kasu bakoitzaren faktore guzien jokua azterkatu behar da. Proletkulturalistak bezala, labur-laburki «literatura ekonomiak determinatuta dagoela» baitesten duen tesi sinplearekin aritzea, ezertarako balio ez duen arrunkeria dugu. Arrunkeria biziki arriskutsua, gainera.

Gauzak ez dira ezer aldatzen, ekonomiak literatura *derrigor* determinatzen duela esanez: beste zehazgabetasun bat, arrunkeria bat hori ere.

2.3 Derrigor determinatzen du ekonomiak literatura

Ez da esaten, ekonomiak literatura determinatzen duela bakarrik. *Derrigor* determinatzen omen du. Baina hitz horrek ere era askotako esanahiak izan ditzake.

Naturaleza nahiz historiarik aditzekotan, nahiz adieraztekotan, derrigorrezkoren bat ezin bestezkoa da azter-lanerako, fenomeno ezberdinen sistimaren bat eraikiko bada. Bestela kasu ba-

kanak bana-banaka, bakoitza diferentea, besterik ez genuke edukiko. Zientzietan ez litzake «legerik» aipatzerik egongo, hortakoz. Eta ez legoke zientziarik. Prozesuak nola derrigor *gertatzen diren* formulatzen du legeak. Ez, noski, gauzei nola gertatu behar duten agindu. Legeak, gauzek dagitena ohar-hartu eta atxeman behar du. Horregatik, lege batek, zein kasutan eta zein kondiziotan egizta daitekeen ere adierazi behar du, zientifikoki ondo formulatua izateko. Ekonomiak literatura determinatzen duela, dion tesia ere, zein esparrutan eta zein kondiziotan berifikatzen den, egiztatzen den, garbitu beharko litzake. Determinismo metodiko hau zientzia ororen presupostu arrunta da, nolanahi ere; ez da ezer propio marxistarik. *Determinismoaren araua —hobeto ulertzen da arau hau pentsa-arau bezala, eta ez teoria metafisiko bezala hartuz— berez ez zaio Marxi berezia* (Kolakowski). Nolanahi ere, «derrigortasunak» ez daduka derrigortasun berdina, zehaztasun eta doitasun berdina, fisikan eta historian; eta historiaren barruan ere ez, teknikaren historian eta ideien historian. Fisikatik hasi eta ideien edo artearen historiaraino, derrigortasun maila asko dago.

Ezin orain hasiko naiz, historiaren barruko «derrigorraz» mintzatzeak izan dezakeen esanahia eta honen mugak zehazten. Pentsa, irakurle, zu ere lerroak «derrigor» irakurtzen ari omen zarela... eta uzten baduzu ere, «derrigor» utziko duzula! Baina utz ditzagun problemok, oraingoz be-

hintzat problema zeharo artifizialak besterik ez dira-ta, gure herrietan (8).

Literatur-azterketa derrigortasun maila eta mota ezberdinoi jaramonik egin gabe egiten bada, ezin sekula zehaztasunik lortuko da. Ezta eza-gupenik aberastuko ere: fenomenu guziak esplikazio bera izanen dute, gertakari guzien barnean beti «lege bat bera» aurkituko da. Gauzak «lege» hutsetara erreduzituko dira. Baina lege honek, nahitaez, guziz arrunta izan beharko du, kasu guzientzat balio nahi badu (literatura osoarentzat eta munduko literatura guzientzat). Hain arrunta, ze doi-doi balioko bait du kasu bakoitzaren konkretutasuna azterkatzeko. Ezin adieraziko du derrigortasunaren kasu bakoitzeko *modua*.

Har dezagun Pascalen filosofia moldea, eta has gakizkion determinazio ekonomikoaren bila:

- uzkalitako jauntxo feudalen malinkoniaren adierazpena ote da? Haro baten azkena seinalatzen ote du? Ala,
- gorantz datorren burges pentsamentuaren espresioa? Haro baten hasiera, hortakoz? Ala,
- familia sistema baten ondorioa, eta marji-

(8) "Problema faltso" hau hemen, bide nabar, aipatu badut, honegatixe izan da: determinazio ekonomikoaren problema ere problema faltso bat bihurtuta dadukagula, iruditzen zaidalako. Geroxeago ikusiko da hori.

natuta gelditu den talde (ez klase) sozial baten frutu berezia? Ala,

—sustrai sozial-ekonomikoetatik beregaindu den gainegitura baten (erlijio) eta indarberritu den zientziaren arteko kontradizio logikoaren frutua, kontradizio hori sozialki mamitu aurretik igarrita?, Ala, — etab.

Pascal hain zuzen Pascal zerbaitek egiten duen dudarik ez dago. «Derrigor» gainera: zu eta ni ere «derrigor» geu garen bezalaxe. Geuk geuretzat egin gabeko presupostuen gainean bakarrik haz bait gintezke. Baina hori Pascal ez zela *ex nihilo* sortu, esatea haina da. Pascalek ez zuela bere burua deusezetik atera: ez da errebelazio ikaragarririk.

Haro bakoitzaren barruan, mila faktore ezberdin dago jokuan, eta, kasu bakoitzean, Autore bakoitzarentzat dominanteak zeintzuk izan diren argitu beharko da. Adibidez, gaurko euskal idazle denak «haro» berdinekoak dira: baina ez dira denak, beren artean, berdinak. Jakina, gaurko idazleok Axularrekin-edo konparatuta, idazle on makina bat «berdintasun» eta Axularrekiko diferentzia komun aisa aurkituko dela. Hortaz inon ez dago dudarik. Hortan aritzea, ez dauden problemak planteatzea litzake. Edozein Autore dago mentalidade baten barruan, eta honek badiu bere sustraiak. Diferentziotan ekonomiak zerikusirik badadukana ere, arrunki, ebidentea da: Axularrek ez du sekula autorik, aireplanorik eta gainuntzekorik aipatu, eta ez gogoan eduki; ezta

bere liburua irratian irakur zitekeenik, kontuan hartu ere, etab. (9). Eta hori ez da kasualidaderik batere. Mentalidade horren sustraiak nolanahi ere dialektikoki bilatu beharko dira, eta ez ekonomia *deus ex machina* bat bihurtuz.

Ez da, noski, gauza berdina, haroak ala Autoreak azterkatzea. Kontu ezberdina bihurtzen da, esparru biotako bakoitzean, «derrigorrena». Autore bakoitza eta obra bakoitza, karakterizatzen duten ezaugarri eta faktoreei begira azterkatu beharko da.

Eta haroei begira ere: goraite ekonomikoaren eta goraite literarioaren artean derrigorrezko berdintasun-loturarik ez dagoela erakusteko haina adibiderik, ez da historian falta. Goraite ekonomikoek bezain literatur haro bikainak «sortu» izan dituzte gainbehera ekonomikoek. (Errealismo kritiko errusiarra bera ere bai, seguraski). Eta Autore askok ere, mixeria eta oinaze aldietan sortu dituela bere obrarik bikainenak, ikusten da (Handel, etc.). Zergatik goraldi ekonomikoak batzutan bai eta bestetan ez duen literaturarik jasotzen, kasu bakoitzari begira erakutsi beharko da. Goraite ekonomikoari nahitaez literarioa eta gainbehera ekonomikoari nahitaez mixeria literarioa dagokiola uste izatea —proletkulturalis-

(9) Marxek Autore grekoengatik dioena: "Achille est-il possible avec des armes à feu, ou, d'une manière générale, l'Iliade avec l'imprimerie?... Ce qui est difficile n'est pas de comprendre que l'art et l'épopée grecs sont liés à certaines formes sociales".

ten moduan— marxismo mekanizista litzake. Lazoago eta zabalago hartu beharko da, ba, bion lotura hau.

Determinazio ekonomikoaren arloa guziz lazo hartuz, berriz, literaturaren menpetasun «derrigorrezkoak» ez du hauxe besterik esan nahi: literaturaren soziologia posible dela; produzio gizarte baten artea, gizarte horrexena bezala, azterka daitekeela.

Ertz bion artean dago problema. Hortakoz, problema burubidatzeko posibilitadea ere: erabateko idealismoan edo materialismo mekanizistatan erori gabe. Halabaina, hemen tesion arrunkeria bakarrik salatu nahi dut, eta hortara mugatzen nadin.

Ondorenean derrigor estadistikoaren adibide bat ematen badut, adibide bezala bakarrik hartzeko da: urte hasieran aldeaz aurretik igar daiten, aurten auto istripuetan hainbeste jende hilgo dela. Lege estadistikoa dela esan genezake, aurten hainbeste jende hiltzea. Derrigor estadistikoa. Eta kunplitu egingo da, gainera, «lege» hori, urtearen azkenean ikusiko denez. Baina gero, auto istripuetan Julian, Maria eta Don Peilo hil badira, ez da ezer esplikatzen, esanez: lege estadistikoa baten derrigorrezko heriotzez hil dira. Bai, lege horren barruan situatzen dira heriotze horiek. Baina heriotze horien modu konkretua, bakoitzaren signifkazio, etab. ere bada zerbait. Eta *kasuok* ulertzekotan, esplikazio zehatzagoren bat urbilago bilatu beharko litzaieke. Bestela ka-

su hau ez da kasu *hau*, ezpada edozein. Azterkari marxista askok, aldiz, horixe besterik ez du egi-ten: azterketa jeneral, arrunt bat.

Horregatik Sartrearen kritikan:

El marxismo sitúa, pero ya no hace descubrir nada. *Eta*:

... El análisis (metodu marxistarena) consiste únicamente en desembarazarse del detalle, en forzar el significado de algunos sucesos, en desnaturalizar hechos o hasta en inventarlos, *para volver a encontrar, por debajo, y como sustancia suya, unas «nociones sintéticas» inmutables y fetichizadas* (nire azpim.). *Eta* gehiago ere:

El formalismo marxista es una empresa de eliminación. El método se identifica con el Terror por su inflexible negativa a *diferenciar*, su fin es la asimilación total con el menor esfuerzo. No se trata de realizar la integración de lo diverso como tal, manteniéndole su autonomía relativa, sino de suprimirlo; de esta manera el movimiento perpetuo *hacia la identificación* refleja la práctica unificadora de los burócratas (10).

(10) Ik. Kolakowski, 1972, or. 107, 61, 28. L. Goldmannek, in *Marxisme et Sciences humaines*, 1970, or. 242 ta hur., Sartrearen kritikok funtsean onartzen ditu: "Sartze a raison, nous l'avons déjà dit, de reprocher à un très grand nombre de travaux se réclamant du marxisme d'être abstraits et idéalistes dans la mesure où, pour passer du donné empirique abstrait à l'essence conceptuelle objective et concrète, ils suppriment les médiations, aboutissant ainsi à une sorte de tour de passe-passe idéaliste, entièrement depourvu d'intérêt, tour de passe-passe dont il nous a donné l'image caricaturale dans l'analyse qui consiste à dire: Valéry est un petit-bour-

Alegia, lege jeneralek situatu egin lezakete, baina egiazko espelikaziorik izateko, jeneralegiak, indeterminatuegiak eta kasu bakoitzaren berezitasunik atzemateko biluzegiak dira. Haiekin neur-tuta, dena xifra bihurtzen da. Goiko adibidean, esaterako, eta estadistikaren barrutik irten ga-be, zenbait berezkuntza egin liteke, zehatzago iza-teko: ehuneko hainbeste alkolagatik hilgo da, beste hainbeste abiadagatik, beste zenbait bolan-tean lo hartuz, etab. Honela kasu guzien artean berezitasun gehixeago lortzen da. Alegia, herio-tze tipoak berez daitezke. Eta geroz-eta gehiago konkretatuz, fenomeno bakoitzaren ariurri baka-rra, ezaugarri propioak, ohar-hartzeraino ailega daiteke. Azterketa historikoak fenomenuen bai bakartasuna eta bai orokortasuna aurkitzen, lehiatu behar bait du. Zientzia historikoa ez da horixe besterik.

Derrigortasun historikoa —determinismoa— absolutuegi eta jeneralegi hartuz, ordea, bakar-tasunarentzat ez da lekurik uzten. Dena orokor bihurtzen da.

Tamalez, literatur teoria marxista ortodosoak jokaera horixe indartzen du.

geois" (254/255). Gogoan eduki behar da, orobat, "perso-nalidade" historikoen azterketarakoan, salbuespenekin ari ga-rela, ez nortasun edozein korrienterekin: "Or bien entendu, Flaubert ni Napoléon ne sont dans les domaines respectifs dela création littéraire et de l'action historique, des individus *quelconques*. Le problème réel est celui de l'individu *privi-légié* dans l'ensemble d'un devenir collectif". Artearen so-ziologiak —eta kritika orok— kontuan eduki behanko duena.

Determinismo desbereziaak esplikazio arruntziak, orokorreziak ematen ditu. Baina gehiegizko determinismoaren esplikazioak esplikaziorik batere ez direla ere esan daiteke, hitz hau ente-nitzeko modu korrientean behintzat:

X azterkariak *a* obra ikertu nahi du. A obra derrigorrak sortua da. Nahitaez da, den bezalakoxea. X azterkariak derrigortasun horren modua erakusten du: adibidez, kapitalismoaren krisi garaiko obra izateagatik da holakoxea *a* obra. Baina X azterkariaren interpretazio moldea ere derrigorrak sortua da: beraz, garaikideen kriti-
karik batik-bat, ia inola ezin izan daiteke arrazoizko. Egitura ekonomiko berdinetakoen artean behintzat, apenas egon daiteke kritarik. Baina beste kondizio historikotan sortutako obren azterketan ere, larri samar aurkitzen gara. Aintzinateko *a* obraren X-1, X-2, X-3 azterkari ezberdinen interpretazio diferente denak, derrigorrezko fenomeno baten derrigorrezko esplikazioak dira. Derrigorrezkoak badira, denak «zuzenak». Beraz, *a* fenomenua derrigor bere buruarengandik diferente da! (A fenomenua derrigor hiruzpalau gauza diferente da). Interpretazio ezberdinek, batez ere elkarren kontraesaleak badira, faltsuak direla esango diote elkarri. Baina hori esatea ere derrigorrezkoa da. Beraz, mekanismo itsu-itsua besterik ez dago hemen. (*Perpetuum im-mobile*), eta ezeren esplikaziorik ez. Interpreta-zio zuzenaren problemarik ez da kabitzen. Sor-tzen den problema, aitzitik, beste hau dugu: no-latan klase berdineko bi garaikidek fenomeno bat-beraren interpretazio ezberdin bi eduki leza-

ke? Zerk determinatzen du klase bat-beraren barruan diferentzia hau? Edo hobe ez den beste problema hau: kultura egiazki proletarioan (komunistan) Bachen musikaren edo Danteren *Divina Comedia*-ren interpretazio bat bakarrik egongo al da? Hori hala da, kultura proletarioari bildur izateko arrazoirik ez da falta. (Oroit Gas-teen «txingorri-gizarteaz»). Problema bera krea- zioaz ere: ekonomia komunista duen gizartean krea- zio modu bat bakarra eta berdina egongo ote?

Sinpleago, oraindik, funtsean problema hau- xe dago: ekonomiak determinatzen ditu gainegi- turak. Zeinek esan du ori? Gainegiturak berak.

Ikusten da derrigorrarri, determinazio mate- rialari, etab. buruzko mintzaeretan nahaspide gehiegitxo dagoela, alegeraki jarraitzeko. Teoria guzi hortaz Kolakowskik epai hau emango du: *bere indarra zehazgabetasun herrikoian zetzan.*

Literatur azterketan benetan zientifikoki ari- tu nahi bada, nahaspidea besterik ez dakarten orokortasun horiei nolabait gain hartu beharra dago. Printzipio orokorraren eta beronen kon- krezio bereziaren (kasu konkretuaren) arteko hu- tsunea betetzeko tresneria konzeptuala sortu beharra dago.

Alegia, orokortasun hori gabe ez dago ibil- tzerik; baina harekin *bakarrik* segitzerik ere ez.

Literatur azterketan araupide marxistarekin jardun nahi duenak, ez daduka Kolakowskiren hau ahazterik (11):

Arau hauek (...) nahiko orokorrak izan behar lukete, eta kondairako gertaera konkreto honi edo hari dagokion bakarkako irakaspenik ez eduki. Arau orokar hauek beti ematen dute interpretazio askotarako bide. Materialismo historikoaren arauak, izan ere, ez dute inolaz ere aldeztu aurretik argi eta garbi adierazten – adierazpen bat bakarrik egoteko moduan, alegia – kondairako harro guzietan eta bakoitzean gizonaren pentsaera soziala taxutzeko, bizitza baldintza materialen kopuru osoak zein modu, maila ta indarreko eragipena dadukan... Soziologiazko, eta oraindik gutiago, filosofiazko azterketetan zeharo adiera bakarrek hitz teknikorik ez dago, eta terminologiaren zalantzapen hau dotrina baten sustraie-neko tesietan ere aurkitzen da; tesi hauetako bat ere ezin daiteke adiera bakarrek bezala jo. Materia, gizarte konzientzia, ezagupena, gainegitura, baldintzape kausala, produzio harremanak eta horien gisako adierazpenak garbiak ez direnean, ez dago adierazpen horiez baliatzen den arau metodiko bakar batik, ez errealidadea jaso nahi duen tesi bakar batik ere, adiera bakarrekoa denik. Horregatik, guk marxismoa deitzen dugun honek, bere adimenezko eginkizunean eta pentsa-metodo bezala ulertzen badugu, oso hesi zabalez bakarrik atzeman daitekeen barne-mami oso ezberdina, izan dezake.

(11) Ik. *Kolakowski*, 1972, or. 184.

2.4 Althusseren ohar bi

Althusserek irakaspen jeneralok zientzietan erabiltzeko gauzaeztantzen dituen beste bi zehazgabetasun (indeterminazio) salatzen ditu buru honetan bertan: ekonomiaren derrigorrezko eragipenaren tesian, alegia. Gorago ere salaturik daude, baina aparte tratatzea mereziko lukete. Halare, hemen aipatu besterik ez ditut egingo. Biak metodoari dagozkio:

1. — Ezaguna da literatur azterketa (adibidez, literatur kritika) ororen korapilo bat: ez dagoela edozein obrari aplikatzerik dagoen erizpide ta ikuskerarik. Neurri jakinik. Arte obra egiazko kreazioa baldin bada, kreazio bakoitzak bere neurriak eta erizpideak sortzen ditu. Obra bakoitzak, inbestigatzeko eta kritikatzeko modua ere piska bat aldatzen du: obra bakoitzak neurri berriak sortzen ditu, benetako kreazio lana izanez gero. Ez da bidezko, obra berria lehenagoko beste obren batzuen azterketa bidez lortutako neurriekin neurtzea. Honelako teoria jeneral denak, obrari estrinseko gelditzen zaizkio. Kritiko ona, obraren baitaratzea lortu duena izango da, ez kanpotik begira, bere lehengo eritzi eta neurri «akademikoekin», juzgatzen duena (ta badirudi literatur marxista ortodosa «akademizismo» berri bat dugula).

Hauxe Althusseren lehenengo kritika: teoria materialista dialektikoa literaturari *kanpotik* aplikatzea. Hau da, azterkai konkretuak berak es-

katuko lukeen metodua ez, baina beti aldez aurretik gertu dagoen metodua erabiltzea. Beraz, era hortan, azterkaia deformatzea: onenean ere ezin bait du izen bat eman besterik ahal izango, bestela lortutako emariei. Berak ezin ezer aurkituko du:

En este caso, utilizar la Teoría no se reduce a *aplicar* fórmulas (las del materialismo, las de la dialéctica) a un contenido preestablecido. Lenin mismo reprochaba a Engels y a Plejanov haber *aplicado* la dialéctica desde fuera a los «ejemplos» de las ciencias de la naturaleza. La aplicación exterior de un concepto no es jamás el equivalente de una *práctica teórica* (12). Esta aplicación no cambia en nada la verdad recibida del exterior, salvo su *nombre*, bautizo incapaz de producir la menor transformación real en las verdades que lo reciben. La aplicación de las «leyes» de la dialéctica a tal o cual resultado de la Física, por ejemplo, no es una práctica teórica, si esta aplicación no cambia en nada la estructura y el desarrollo de la *práctica* en la Física: peor aún, puede convertirse en obstáculo ideológico.

Althusserek garbi dio, jardupide honekin zein mailatan dagoen oraindik literatur teoria marxista:

Pero la teoría es esencial igualmente a la trans-

(12) Guzi honek ondo balio du, nik uste, literaturara kanpotik ekarri diren konzeptuentzat: "literatura burges", "literatura proletario", etab., besterik ezpada hamaika arriskuren oharpide bezala behintzat.

formación de los campos donde no existe todavía verdaderamente una práctica teórica marxista. La cuestión, en la mayoría de estos campos, no ha sido «liquidada» tal como en *El capital*. La práctica teórica marxista de la *epistemología*, de la historia de las ciencias, de la historia de las ideologías, de la historia de la filosofía, de la historia del arte, debe todavía en gran parte constituirse... Su práctica se sitúa, en gran parte, *delante de ellos*, está por elaborarse o aun por fundarse, es decir, por apoyarse en bases teóricas justas, a fin de que corresponda a un objeto real, y no a un objeto presunto o ideológico, y sea verdaderamente una práctica teórica y no una práctica técnica.

Hauxe da ondorioa:

Sin embargo, y esta tesis es fundamental al marxismo, no es suficiente rechazar el dogmatismo de la aplicación de las formas de la dialéctica y confiar en la *espontaneidad* de las prácticas teóricas existentes, ya que sabemos que no existe una práctica teórica *pura*, una ciencia totalmente desnuda, que estaría preservada para siempre, en su historia como ciencia, de las amenazas y ataques del idealismo, es decir, de las ideologías que la rodean; sabemos que no existe ciencia «pura» más que a condición de purificarla sin descanso, ni ciencia libre dentro de la necesidad de su historia, más que a condición de liberarla sin descanso de la ideología que la ocupa, la acosa o la acecha. Esta purificación, esta liberación, no se adquiere sino al precio de una lucha incesante contra la ideología misma, es decir, contra el idealismo, lucha, cuyas razones y objetivos pueden ser aclarados y orientados por

la Teoría (el materialismo dialéctico), como por ningún otro método en el mundo. Qué decir entonces de la *espontaneidad* de esas disciplinas de vanguardia, triunfantes, consagradas a intereses pragmáticos precisos?; que no son rigurosamente ciencias, pero que pretenden serlo porque emplean métodos «científicos» (definidos, sin embargo, independientemente de la especificidad de su objeto presunto)... (13).

Izan ere, dialektika da, *el estudio de la contradicción en la esencia misma de las cosas*. Literaturaren esplikabide dialektikoak literatura-
ren barruan bilatu beharko du esplikazioa, ez Autorearen ideietan, asmoetan, klasean, lagun edo pagatzaileetan, etab. Ez literaturatik bertatik kanpora.

2. — Bigarren puntuak Althusseren postura filosofiko guzia inplikatzan du. Aparte azterkatzea merezi luke. Baina hona hemen oraingoz hau bakarrik, inplikazio zailagoak moztuta: artea ekonomiaren epifenomenu soil bilakatzea, ekonomia historiaren *esentzia* moduan jartzearen ondorio da. Hau da, historiaren ardatza zergauza bakun edo sinple bezala bururatzearen ondoramen: historia *esentzia* bakun batekin bururatzeak dakarrena. Gero, produzio prozesoren beste forma bat, «alienazio» bat besterik ez litzake gainuntzeko agerpen historiko oro: funts haren bariazio formak. Literatura, funtsean, ez

(13) Cfr. L. Althusser, *La Revolución Teórica de Marx*, 1967, or. 139/140.

litzake prozesoren «alienazio» forma bat besterik. Erlijioa eta dretxoa, beste «alienazio» forma batzuk. Ura, adibidez, kondizio jakin batzuetan izotz edo lurrun forman «alienatzen» edo bestelakatzen den moduan. Izotz «agiri» dena, izan, ura den bezala, literatura bezala «agiri» dena, funtsean, prozesu ekonomikoa besterik ez litzake.

Historian beti zergauza bat eta beraren agerakera diferenterik baizik ez legoke: politika, dretxoa, erlijioa, literatura, filosofia, etc., produzio prozesoren adaskak lirake. Funts bakunaren konplikazioak eta metamorfosiak. Dialektika honela bururatzea, haatik ere, hegeliario hutsa da, eta historiaren esentzia bezala *Idea* hartuz gero bakarrik, da posible. Hori *cogito* ekonomiko bat iruditzen zaio Althusseri. Ideologikeria monista.

Honela formulatuta, kritika hau ez duzu ezer espezifikoki Althusserianorik: harek baino lehenago beste askok egin da, baina jakingarri da, Althusser ere bide honen jarraikile dugula jakitea. Guziz inportantea bait da puntu hau: marxismo ortodoso sobietarraren kritika guziek, azken finean, ez bait dute haxe espezifikatu eta desarrolatu besterik egiten (bakoitzak bere erara: eta Garaudyk, Goldmannek eta Althusserrek oso ezberdinki, baina hirurak puntu honetan ados izaki). Honelako marxismoa premarxista dela behin eta berriro salatu izan da, eta agian euskaldunok ere onartuko dugu noizpait.

Althusserrek, ba:

Es necesario comprender y defender este principio con intransigencia para no hacer caer el marxismo en las confusiones de las cuales nos libera, es decir, de un tipo de pensamiento para el cual sólo existe un modelo único de unidad: la unidad de una sustancia, de una esencia o de un acto – en las confusiones gemelas del materialismo «mecanicista» y del idealismo de la conciencia. Si, por precipitación, se asimila la unidad estructurada de un todo complejo a la unidad simple de una totalidad; si se considera el todo complejo como el mero y simple desarrollo de una esencia única o sustancia originaria y simple, entonces se cae, en el mejor de los casos de Marx a Hegel, y en el peor, de Marx a Haeckel. Pero haciendo eso se sacrifica justamente la diferencia específica que distingue a Marx de Hegel: la que separa radicalmente el *tipo de unidad marxista* del tipo de unidad hegeliana, o la totalidad marxista de la totalidad hegeliana (14).

2.5 Gauzak beren lekuan

Zer esan nahi du honek: artearen klaseekiko, ekonomiarekiko, politikareriako, gizarte egoerarekiko, etab. zerikusioa axola, zentzugabea dela? Ezta inola ere. Arte-a konprenitzeko, arte-aren zerikusi horiek ere konprenitu beharra dago. Arte obra zein eragindura esferatan dagoen, adibidez (hartzen nahiz ematen dituen eragindure-

(14) L. Althusser, op. cit., or. 167/168.

tan, alegia). Arte obra situatu beharra dago, batik-bat.

Eta hein honetan, artearen ekonomiarekiko loturen ardurak, bestela akordatu gabe pasako litzakeen zenbait dato jakingarri oharrematera, eramaten du. Hots, azterketa orientatzen du. Beste ikuspegiek ikusiko ez luketen, edo esplikatuko ez lituzketen gauzak, erakus eta esplika ditzake ikuspegi honek.

Adibidez, Lafittek oharrarazten omen duenez, XVIII mendean euskal literaturaren nagusigoa Laburditik Gipuzkoara pasatzen den ari berean, Laburdiko ekonomia gainbeheran eta Gipuzkoakoa goraitean kausitzen dira (15). Egia da hemen, horrekin bakarrik eta besterik gabe, ekonomia-ko fenomeno jeneral baten eta literaturako beste fenomeno halaber jeneral baten paraleloa ohartarazi besterik ez dela egiten. Baina dato biziki interesgarria dugu hau. Eta sakontzea me-rezi lukeen historia une bat. Nolanahi ere, zehazki azterkatu arte, soziologiaren atarian baizik ez gaude. Koinzidentzia hori hautematea aski duela, deritzana, proletkulturalisten gisako arrunke-rietan dabil: hots, arrunkeriak aski konkretizat edukiaz.

Burgesia errenazentistaren dualismo *izpiritua-*

(15) Sarasolari hartzen diot dato hau, ezin Lafitteren lana ikusi izan dut; cfr. I. Sarasola, *Euskal Literaturaren Historia*, 1971, or. 23 ta 26. Ikus, gainera, J. San Martinen "Kritika solas" (Sarasolaren liburuaz), *Anaitasuna*, 1971, zenb. 216.

lista/naturalista, jeneralki ohartarazten den gauza da (beti formulazio hori hartzen ez badu ere). Sarasolak Etxepareri aplikatu dio ideia hori; tamalez, oin-ohar batetako esaldi guziz laburrekin bakarrik:

Dualismo honen oinarriak (Etxepareren kasuaz dihardu) soziologian aurkitu behar dira, sistema feudal autoritarioaren eta mundu burjes liberalaren arteko burrukan (16).

Ez dago dudarik, zenbait kasutan, hipotesi laguntzaile bezala besterik ez bada ere, gure inguruetako literatur azterketek laguntza asko eman lezaiguketela: adibidez, Goldmannen Pascalen eta jansenisten azterketak, gure jansenismoaren inguruko Autoreak argitzeko balio lezakeela iruditzen zait, etab.

Euskal literaturaren azterketan, ikuspegi hau oraindik ia batere aprobetxatu gabe dago. Ez, noski, ikuspegi honen inportantzia ukatu egiten delako; ez ezagutu eta ez kasurik egin zaiolako, baizik. Historiagileek beste galdera batzuekin murgildu dira beren lanetan. Eta halaxe izan beste erremediorik ez zegoen, apika. Bestelako galdera eta azterpidez ari baziren, gehien-gehienbat molde tradizional heredatuei jarraitzeagatik,

(16) I. Sarasola, aip. lib., or. 10. Sarasolak propio abixatzen du, bere ohar hau ez modu mekanikoan hartzeko: "Honekin ez da esan nahi Etxepareren poemagintza burruka horren espilu denik, burruka hark sortu zuen poemagintzaz baliatzen dela baizik. Besterik esatea soziologikieran erortzea litzake".

bait zen; gure inguruetan ere ohitura horixe zegoelako; hau da, literatur azterketarako metodoak berak hauziperatu edo dudatan jarri izan ez direlako. Beharbada ez zen besterik posible ere, nolako eraginduren eta lan kondizioen mendean geunden, ikusirik. Nolanahi ere, prozesu honek ere, edozeinek bezalaxe, bere denbora behar zuen. Gaur, aldiz, badirudi, azterketako metodoen berpentsaketa serio bat posible eta behar-beharrezkoa dugula. Horixe eskatzen da. Tradizio berriak ere ailegatu dira gure artera, eta ez nolanahiko indarrarekin. Literaturaren azterketan saiatzen direnak baino gehiago ugaritu bait zaizkigu, azterkarietara zenbait «metodu» irakatsi nahi lieketenak: euskal literaturaren «determinazio ekonomikoaz», azterketok egin aurretik (ez bait dira oraindik egin!), guziz sinetsita daudenak, esaterako. Eta, itxuraz, azterketak egin aurretik ere «jakitun» direnak.

Tradizio eta ikuskera berriak heldu bazaizkigu, horietaz nola baliatu, probatu eta ikusi beharra dago.

Gure egoeraren maila honetan, erraza da, egiazko problemak *problema faltso* bihurtzea. Eta bildur naiz, hortantxe ari ez ote garen. Tradizio apropos eta propio idealisten aurka moldatutako pentsaera «materialistak» hartu bait ditugu: etsaiaren kontrako burrukan hartu duten forma radikal, aldebakar eta polemiko berarekin, gainera.

Gure artean, literatur historia eta literatur

kritika egiteko modu tradizional samar batzuk bazeuden. Baina metoduen teoriarik ez; edo apenas, behintzat. Gainera jarduera bezala ere, marxismo ortodosoak hain gorroto duen «kritika formala» bera, oso berria da Euskal Herrian. Bere arrazoiak ditu. Eta ez du iadanik kontra egiten hasteko haina indarrik, are gutiago gehiegikeriarik; eta ez du oraindik, eman behar duen probetxurik, eman ere. Urte guti da, abangoardistak, hain zuzen formaren inportantzia azpimarkatuz, literatura tradizionala burrukatzen zutela. Baina forma-zaleok ez dira inoiz «formalismoraino» ailegatu; eta gutiago, formalismoaren teoriarik osatzeraino. Formaren baitesten praktiko bat izan da. Hau kontuan hartu behar da, ekonomia-
ren determinazioari buruzko hirizpideak «berri-
txukeria» eta «hizkimizki» itxuragabe (Engels)
bihur ez dakizkigun. Engelsek berak aitortua
bait da:

Gazteek, ekonomiazko aldeari, zor zaiona baino inportantzia gehiago aitortzea, hein batetan behintzat, Marxek eta nik neuk halabeharrez sortutakoa da. Oinarri-printzipio hau ukatzen zuen kontrarioa zegoen gure buruz-buru; horixe azpimarkatu beharrean geunden gu, haren kontra; eta orduan ez zegoen beti betarik, ez unerik eta egokierarik, elkar-eragintzan parte hartzen duten beste aldeei justizia egiteko.

Ez da egia, ekonomiazko egoera *kausa* ta *bera bakarrik eragile*, eta beste dena ondorio pasibo direnik.

Euskal Herrian ez dago, burrukako aldebakarkeria hura zergatik hartu. Gure literaturaren az-

terketan «determinazio ekonomikoari» jaramonik egin ez baldin bazaio, ez bait da izan, hura propio ukatzen zuen filosofiari zegoelako. Uste dudanez, zentzu komuna galdu ez duena behintzat, gure artean, ez dela asko harrituko, literaturan eragipen ekonomikoak zerikusirik baduela entzunda. Nolakoa den eragipen hori, gure kasu konkretuan, ez dago alde zurratik «jakiterik»: ikusi egin beharko da. Orain, eragipen horri garrantzia gehiegi ematen bazaio, eta proletkulturalisten antzean, funtsean erabakitzaile bakarra zerikusi ekonomiko horixe dela, esaten bada, ez da edozein pronto egongo, orain arte konprenitu duen guzia huskeriak zirela onartzeko. Ez luke egon behar, behintzat. Eta gehiegi baieztatzen duenari, laster agertuko zaio, gehiegi ezeztatzen duena. Bidezko da.

Gehiegi, eta zehazgabeegi, gure ideien bolatokian baitepen borobilekin bolatan dabiltzenak, iadanik baditugu. Beharbada, lehenengo, Don Quijote bezala, haizerroten kontra; eta gero, gaur haizerrotak dauden tokian egiazko arerioak sortu nahiz, propio. Fronteak garbitu behar direla ta antinomia faltsoak artifizialki sortzen. Orduan baitepen borobil haiek oso arin korritzen dute, baina bota, ez dute birlarik botatzen, ikusleren bat ankaz gora baizik. Eta, halaxe gaudela, dirudi: zenbaitek, zientzia guziz berria eta moderno delakoan, hartu digu, oraindik metodoen berpentsaketa batetarako printzipiozko gogoetak besterik ez duguna. Badakizki jakiteko guziak, eragipen ekonomikoari buruz, azterketa hori, euskal literaturan, oraindik egin gabe egon arren.

Eta jakintza jeneral horrekin ernegatu eta amorratuta daudenak ere badira, euskal literaturari buruz jeneralidaderen batzuk baino zerbait gehiago dakitenen artean batez ere (17). Izan ere, zer besterik nahi luke gehiago, gehiegikeriak zabalitzen dabilenak, zeharo ukatzen diona baino: orduan neke guti luke, holakoxe «kontrario» batek asko lagunduko lioke.

Bai, literatura situatu egin behar da: gizarte sozio-ekonomikoan, politikoan, situatu. Baina situatu ere, konkret egin behar da. Errealidadean situatu behar da, ez eskema ideologikoren batean. Adibidez, norbaitek esaten badu (Sarasola baino askoz aurrerago joanez): «Etxepare burgesa da, ta horregatik dira haren amodio-poemak naturalistak», ez du inolaz ere ezer aski situatzen. Arte «burgesaren» historia zerbait ezagutzen duenak berehalaxe hautemango bait du, presuposituaren (burges izan) eta esplikazioaren edo ondorioaren arteko lotura hori (naturalista pagantzante izan), lotura molde posible bakarra ez beste edozer gauza dugula. Literatura naturalista ez burges asko dago, eta, halaber, arte burges ez naturalista asko ere. Honelakoak, literatur soziologoaren ahoetatik (edo hegatsetatik) sarri jaulki

(17) Beharbada estremismo eta sinplekeria horiengatik iruditzen zitzaion Sarasolari, literatur azterketa soziologikoa “modaz pasea”, *Z. Argia*, 1971, irailak 5. Ik. 16-gn. oin-oharra ere, hemen berton. Kaltegarri genuke estremismo horiek literatur azterkariak batere ikuspegi horren kasurik ez egitera eramango balitu. Pasea ez baino ailegatu gabea dadukagu oraindik literatur soziologia.

dira: holako, nola burgesa den, naturalista da; horrako, nola burgesa den, puritanoa da; halako, nola etab., mistikoa da; urlia, nola etab., makia-belikoa da, edo gudu zale da, edo bake zale da; sandia, nola etab., idealista da; berendia, nola etab., materialista da; Garzea, nola etab., errealista da; Marzea, nola etab., abstraktua da, etab., etab. Arte «burgesean» guti gorabehera denetik bait dago. Hori, piska bat gehiago apainduta ere, ezer ez esatea da. Kant eta Sartre, Hegel eta Holbach, Voltaire eta Rilke, denak «burges» deklaratzek zer garbirik adieraz lezake, izan ere...

Azterketak azterkaia zehazki situatu behar du. Nolabait situatu, azterketarako galderak egiteko moduak berak ere nahitaez situatzen du azterkaia. Hau da, segun nondik begiratu, gauzak diferente ikusten dira. Zenbait ikusguneri alde asko ezkutuan gelditzen zaio, besteei besteak; ikusgune bati lehenengo planoan agiri zaiona, besteari oso atzean; ikusgune batek alde asko harapatzen du, baina detaileak begiztatzeko ez daduka zorroztasunik, urrutikoa delako, edo aldrebes, etab. Ikusgunearen problema jartzen du honek, baina ezin honetan luza gindezke. Arrisku bat ohartaraziko dut, halare: ikusgune (beretzat) berri batekin, datoren batzuk «deskubritzen» di-tuenak, aisa ahantz lezake, datoak oraindik esplikaziorik ez direla. Honelako zerbait somatzen da, beren ikuspegiarekin entusiasmatuta dabil-tzen proletkulturalisten jokaeretan.

Eta gu ere ez gaude arrisku hortatik libre. Esaterako: Laburdin literatura gainbehera sar-

tzen denean, ekonomia ere gainbehera datorrela; eta, Gipuzkoan ekonomia gorantz hastearekin batera, literatura ere goraka doala, aurkitzen duen zenbaiti, beharbada gauza garbia irudituko zaio hori. Dato bat ezezik, dato esprikatua ere bai. Baina gehiago zehaztu beharko dira dato horiek: Iparraldeko idazle gehienak apezak dira, hots, ez hain zuzen zeregin ekonomikoekin zerikusirik gehien duen klasekoak; erlijio erreformarako asmorik eta «abertzaletasun» euskaldun piska bat ez da falta (Baionako burgesian nekez ikus daitezkeen dohainak); Saratar askotxo agiri da batera, zerbaitegatik izango da, etab. Agian, Iparraldeko euskal literatura burgesiarekin batera bai, baina batez ere burgesiaren kontrako laborantzaren literatura izan da? Gipuzkoar literatura indartu dutenak, apezak baino gehiago, jesuitak izan dira (ez dakit gipuzkoar ekonomiarekin zerikusirik ba ote zuten). Eta, garai hartan, Euskal Herritik kanpora ere jesuitak izugarritzko burruketan sartuta ikusten ditugu (hauzi janse-nista); bazterretan antijesuitismoa biziki indartu zen, eta antijesuitismoarekin batera, baita jesuitak berak ere (geroxeago antzeko zerbait ikusten da frantziskotarrekin); jesuiten artean ere, ordena barruan, agian bazegoen zerbait, zuzpe-rraldi honi eragiteko, etab. Beharbada jesuitaren batek esprika dezaizkiguke gorabeherok hobeto. Nik ohartarazi nahi nuena zera da:

Oihenarte abertzale xuberotarra eta, hain zuzen burgesia ahultzen deneko, Joanes Etxeberri kenduta behintzat, ez Iparraldeko eta ez Gipuzkoako literatura dela burgesiak berak zuzenki

egina. Horrezaz gainera, gutienez dudagarri iruditzen zaidala, burgesia eta multzo literatur krea-tzaileak, ez Iparraldean eta ez Hegoaldean, elkarrekin harreman zuzenetan zeudenik. Areago, dudagarri halaber, idazle orok bere inguruaren mentalidadean partizipatzen bait du, garai ba-koitzeko mentalidadea, ez Iparrean eta ez He-goan, burgesiak garbi dominatuta zegoenik. Idaz-leok partizipatzen zuteneko mentalidade hura, behintzat. Ilun dago, ba, burgesiaren eta litera-turaren arteko harremanak nolakoak ziren; eta oso konplikatuak direla ere esango nuke, apeze-ria beti influentzia esfera nahiko «katilikotan» mogitzen da-ta. Esan nahi dut, ez dela batere harritzekoa, kontradizioa Parise ondoko burge-siaren eta jesuiten artean egon, eta munduaren beste puntako jesuitak ere biziki mogitzea. Eliz-literaturak influentzia lege bereziak ditu, eta se-guru asko euskal literaturak ere bai (gaurkoak berak ere). Berezitasun horiei adi egon beharko litzaieke.

Funtsean haxe besterik ez: 1) garai honeta-ko euskal gizartearen egitura zehatz-mehazki eza-gutu beharko da; 2) idazleriaren egitura, gero, haren barruan; 3) eta idazleriak garai hartan zuen funtzioa argitu, azkenik (hau da, egitamu apeztiarreko idazleriak egitamu burgesetako gi-zartean —edo agian, susmatuko nukeenez, laborarian bakarrik —izan zezakeen funtzioa). Hiru puntuok gabe ez dago literaturaren azterketa so-zilogikorik. Zeren-eta, L. Goldmannek oharta-razten duenez:

Si les structures [idazleriarenak, adibidez] caractérisent en effet les réactions des hommes aux différents problèmes que posent leurs relations avec le monde ambiant social et naturel, ces structures remplissent toujours dans un contexte particulier, *une fonction* à l'intérieur d'une structure sociale plus vaste [parzialki burges eta parzialki laborari dirudien euskal gizartean]; or, lorsque la situation change, elles ne peuvent plus remplir cette fonction et perdent ainsi leur caractère rationnel, ce qui amène les hommes à les abandonner et à les remplacer par des structures nouvelles et différentes [literatura «debo-toak» indarrrik gehiena galdu du, esaterako]. C'est ainsi que le lien indissoluble entre la structure et la fonction, résultant du caractère relativement durable des fonctions et du caractère relativement provisoire des structures, constitue le moteur de l'histoire, ou, pour éviter tout malentendu, le caractère historique du comportement des hommes (18).

Ez da hemengo xederik, azterketa soziologikoaren metodua zehazkiago lantzea. Hori aparteko lan bat genuke. Hemengo xedea, determinazioaren printzipio arruntan baliorik eza salatzea bakarrik da, eta hartara itzuliko naiz.

Beraz, golkoan hainbeste zehazgabezia duten arau orokor haiek azterketari orientazioa etaultzada ematen diote. Hein hortan txit onuragarririk dira, eta artearen soziologiarik onartzen

(18) L. Goldmann, *Sciences Humaines et Philosophie*, 1966, or. 11.

duen edozeinek onartuko lituzke. Azterketak xederen batekin, orientazioaren batekin, egiten dira. Egiterik ez dagoena, esan bezala, zera da: azterketan arau orokor haiekin, azterkaiaren gertuagoko araurik gabe, jardutea. Printzipio guziz arrunten eta kasu konkretuaren arteko hutsunean zubi egiten duen tresneria konzeptualik gabe. Eta beharrezko diren tresna guziak horietxek direla, eta besterik ez dagoela, kontu eginez. Orduan munduko printzipiorik onenak ere txarrak dira. Kolakowskik salatu duen moduan:

Zer-nolako printzipioen araura egin den (teoriarren) *ordena* hori, axolarik gabeko gauza da. Azken finean zeharo berdin bait da, marxismoa dialektikaren lau oinarrien araura ala dozena bat kategoriren araura ikasi, hori egitekoan oinarri edo konzeptu horiek, aprobatutako ideia-lanabes guzia agortzen dutela eta beharrezkoa den pentsamentu sistema bakarra direla isil-isilik onartuz gero. Dotrinaren harritatzeak mitologia antzo erabiltzera darama nahitaez, kultoaren eta gurtze gogotsu baten mitologia. Une hortan, edozein aurrerapen teoriko ezinezko gertatzen da, eta sortzen diren dogma berriak monopolizatuak dira, eta oinarritu gabe, sinesgai bezala zabalduak, banalidade lotsagarriak lorpen teorikoak balira bezala ezagutu araziak (19).

Egokiago litzake, Proletkulturalismoaren garaian dotrinok harritatuta baino gehiago, sinpleztaturik daudela, esatea. Marxismoa iadanik fetitxe bihurtuta dagoela, oraindik fetitxe honen

(19) Cfr. Kolakowski, 1971, 224/225.

kultoa Funtzionarioak liturgia jakin batekin organizatu gabe egon arren. Hona sinplifikazio honen seinaleren batzuk:

- Arte obraren sujetu kolektibuen arte produzio mekanikoaren sinesmena, sujetutza kolektibu hori bururatzeko moduarekin.
- Desarroilo teknikoak berez ekarriko duen arte-berrikuntzaren eta arte-aurrerapenaren sinesmena, proletargoaren arte horren sujetutza eskusibua bururatzeko moduarekin batera.
- Arte berriaren erabateko objetibutasunaren sinesmena, teknikari eskerrak. Sujetibutasun oro gainditzeko ustea. Artearen optimista izan beharra oinarritzeko modua.
- Arte proletario ez den oro gutiestera, edo kondentatzera, daraman eskema alternatibista sinplea.
- Artearen helburuen eta betekizunen definizioa.
- Klase ikusgunearen askitasuna edozein arte ta arte baitako edozein ikustalde formal nahiz material juzgatzeko, eta bururapen honen zehazgabetasuna.

Arau estetiko orokorregiak, arruntegiak eta urrutikoegiak dira, beraz, aipatuok, lan konkre-

turako: ez dute Autore ta obra konkretuen judikapen zehatzik permititzen (20).

Akats honekin eskuz-esku doa beste hau: klase ikusgunearen eksklusibutasuna. Estetika proletkulturalak (eta errealismo sozialista sobietarrak, halaber) ez du ikusgune hauxe besterik haintzat hartzen. Printzipioen arruntasunak estetika marxista sobietarra arras zehaztasunik gabekoa itzultzen bazuen, honek zeharo txirotzen du. Ez tradizio kulturalari zaputuz egiten dionean bakarrik; tradizio kultural hori onartzen duenean ere (21), beti literaturan balio-maila bati bakarrik begiratzten diolako baizik.

Horregatik, literaturari buruzko ohar marxistak orain artean marjinalak direla, hots, zentzu hertsian oraindik estetika marxistarik ez dagoela, iruditu zaio askori. Ez da harritzekoa irudipen hau. Proletkulturalisten eta errealista sozialista sobietarren arrazoipideak miatuz, izan ere, halaxe ematen du. Ez direla literaturaz beraz ari, alegia, literaturaren funtzio batez bakarrik baizik (22). Zehazki mugatzea oso zaila den funtzio

(20) Ik. adibide batzuk, in *Kolakowski*, 1972, or. 183 (Hegel), 184 (Pascal).

(21) Proletkulturalismoaren "vandalismo kulturalaren" ondorenean, errealismo sozialista sobietarra (Erresuma sobietarren literatur teoria ofiziala) tradizioak errekuperatzen saiatuko da. Baina errekuperazio honen moduan garbi ikusten da, marxismo sobietarra eskema mekanizista batzuen mendean erorita dagoela.

(22) Ik. P. Urkizu, *Literatura eta Kritika*, 1970, or. 35 ta hur. Sarasola (aip. lib., or. 3, 11, etc.) gogorki mintzatu

sozial batez, gainera. Eta ideietara (konzeptuetara) itzul daitekeen, filosofiak askoz zorrotzago eta zehazkiago espresa lezakeen, artearen atal batez. «Filosofia herrikoi», disfrazatu baten moduan juzgatzen da literatura: ez bait zaio bere «filosofiagatik» baizik galdetzen. Problema, batez ere, klase ikusgunetik apenas juzga daitezkeen edo konzeptuetara itzul ezin daitezkeen gauzetan agudizatzen da. Musikan, esaterako. H. Arvonek: *L'embarras extrême où la musique met l'esthétique marxiste, est significatif à cet égard.*

Niri neuri geroz-eta garbiago dirudit, printzipio determinista, klasista horiek, nolabait lagungarri direnik ukatu gabe, arruntasun eta esklusibutasun horrekin hartzekotan behintzat, ez dagoela estetika moduan teorizatzerik. Hor, nik uste, estetikarik eraiki ahal izateko oinarriak berak abandonatu dira. Hor «edertasunaren» galdera (eta nahi den moduan definituko bada ere) zeharo sekundario bihurtzen da; utilidadearena da erabateko nagusi eta neurri bakar. Hori, ordea, *l'art pour l'art*-en antitesi hutsa da: *l'art pour la politique*. Antitesi besterik ez. Bucharinek, Plechanowek, Bogdanowek, eta baita K. Marxek ere, nahi zuten «arte sintetikorik» ez da hor inon nabari. Eta bide hortatik ez da posible ere. Utilidadearen eta edertasunaren printzipioak konbinatuz bakarrik lor bait daiteke holakorik, ez utilidadearena bakarrik erabiliz (23).

da, literatura "literaturaz kanpoko aurreiritzi eta ikuspegiekin", batez ere moralekin, juzgatu nahi izatearen kontra.

(23) Gainuntzekoan *l'art pour l'art*-en aldezkari sobieta-

Astronomiako oinarriekin midizina bezain guti eraiki daiteke printzipio eta metodo horiekin literatur teoriarik. Abiaguneak literaturatik kanpora daude. Literaturari beti zeharka, kanpotik begiratzen zaio. Literatura *zer den* galdetu ordez, *zertarako den* bakarrik galde daiteke, eta zertarakoarekin esplikatu nahi da zer den ere. Hau beharrezkoa da, noski, baina ez daduka ikuspegi eskusibua izaterik. Modu honetan, literatur azterketarako, printzipio horiek laguntzaile bakarrik gertatzen dira, eta estrinseko, zientzia historikoarentzat geografia zientzia laguntzaile den moduan (24).

Hala irakurtzen da H. Arvon baitan:

rak, utilidadearen aldea zeharo ukatu dutenean ere (printzipialki ukatu, alegia), ez dira sekula gaiaren arduragabezia erori (de fakto ukatu). Postura hori polemikoa izan da. Literaturan utilidadearen axolarik edukitzearen arerio eta formari bakarrik begiratzearen aldezkari sutsuena, dudarik gabe, klasikoen artean ez da Pushkin besterik; eta modernoan artean Maiakowski. Gaiak biziki arduratuak, biak.

(24) Puntu honetan literatur teoria sobietarrak literatur soziologia positibistarekin koinziditzen du. Diferentzia batekin: literatur teoria sobietarrak bere helburua literatur azterketa guzitzat dadukala, eta soziologia positibistak bere lana parzialtzat eta literatur azterketaren lagungarritzat bakarrik (literatur azterketa, azken finean, lan parzial ezberdin eta autonomuen bilduma bezala bururatuz. Metodu *batik* gabe, hortakoz). Gorago esandakoa ere aisa uler daiteke modu oker honexetan: arte-aren zerikusi ekonomikoak ezagutu behar direla, alegia. Horrek ez du esan nahi, artearen parterren bat ikertu behar denik (beste parteen azterketa beste bideren batzuetatik egiteko), arte osoaren ikusgune parzial bat azpimarkatu nahi da bakarrik. Ik. L. Goldmann, *Marxisme et Sciences Humaines*, 1970, or. 250/252.

L'art... a posé pour Marx et ses successeurs des problèmes qu'ils ont, certes, abordés, mais qu'ils n'ont jamais réussi à résoudre définitivement. Prisonniers soit de leurs goûts personnels soit des impératifs de l'action politique, ils ne sont parvenus, en dépit d'efforts parfois désespérés, qu'à la lisière d'une esthétique.

Garaudyk uste duenez, halare, *la conception de l'esthétique est la pierre de touche de l'interprétation du marxisme*. Egia asko dago hor. Beste ikuskera guzietatik arras aparte —ta guzien kontra— gelditzeko marxismo ortodosoaren irrits sektarioa, radikalismo dogmakoia ta mitologia pseudomarxistaren kalteak, marxismoaren mekanizista bihurtzea, sasizientismoa, ideologikeria, topikoen indarra, etab., irakurleak Kolakowskik kritikatur ezagutzen dituen marxismoaren gaitzak, hemen inon baino garbiago nabari dira.

Beraz, literatur teoriokin ez dago inora joaterik. Nola gertatu da hori, Lukácsék adibidez, garai berean hain zuzen marxismoa literatur teoriarako bereziki gaitzen zuen artean? Eta Brechtek, esaterako, praksi berri bat entseiatzen zuen artean? Ez noa prozesu horren esplikazio historiko bila, sistimatiko bila baizik. Eta esplikazio honek, *Kolakowski* liburuaren hitzaurrean abstraktki erakutsitako prozesuaren erakusbide bat dirudi:

Marxismo sobietarrak, sistema osokoi erraz batetarantz eta egia absoluturantz desarroilatuz, jatorrizko marxismoa soildu, mehartu eta hestu-

tu eta zurrundu duela, eta hori eginez marxismoa funtzionarioen usadio sinplerako dotrina bihurtu duela, esan ohi dute kritikoek. Literatur teoria marxistaren historiak kritika hau egiztatzten du. Hona laburki:

MARX zalantzan agiri da:

1. Batetik, artea produktu historiko dela ikusten du: historiaren lege azpian egon behar duela, beraz. Bestetik, artearen «balio eternoak», historiaren lege azpian egon behar duela, beraz. Bestetik, artearen «balio eternoak», historiaren gaindiko edo kanpokoak hortakoz, aitortzen ditu. Dialektikari alde biok lotzea legokioke.

2. Hein berean, artearen judikapen estetiko *eta* artearen zertarakoa, utilidadea, probetxua, berezten ditu. Biak praksiaren gauza dira eta praksiaren inguruan esplikatu beharko lirake.

3. Artea egoera sozialarekin harremanetan sortzen da, baina ez egoerok (produzio ondasunen mailak) mekanikoki artearen kalitatea determinatzeko moduan. Produzio modu eta harreman sozialen molde grekoa, esaterako, aspaldi superatuta daude, arte grekoa ez dago inolaz «superatuta». *Zaila ez da epopeia eta arte grekoa forma sozial batzuei loturik daudena ulertzea. Zaila, haiek oraindik ere ta guri ere atsegin artistikoa ematen ta gaur egun ere nolabait parrerik gabeko arau eta eredu bezala balio izatea da.*

4. In summa: «Quelque limitée que soit la réflexion esthétique de Marx et Engels dans les quelques pages qu'ils consacrent à l'art et à la littérature, elle offre cependant un triple aspect sans qu'il soit possible d'y discerner *a priori* un ordre de préférence; elle va de la dépendance totale par rapport à la situation sociale, à l'autonomie franchement reconnue, en passant par la mise en tutelle en vue de l'action politique. Aussi, l'art demeure-t-il pour les successeurs de Marx et Engels un domaine peu et insuffisamment délimité où le choix personnel et le sens artistique particulier sont appelés à jouer un rôle déterminant» (25).

PLECHANOV:

1. Judikapen estetikoa eta balio utilitariora berezten ditu, Marxek bezala.

2. Baina: a) Judikapen estetikoa teoriko hutsa litzake (ez, Marxentzat bezala, apreziazio praktikoareneko objekturik), eta — b) ikuspegi praktikoa utilidadearena bakarrik da. «Praksi» konzeptua mehartzen da, praktisia utilidade politiko bezala hartuz.

3. Atsegin estetikoa sortzeko artea (iadanik ez-praktiko eritzia) lujo alfer bezala kondenatzen da.

(25) H. Arvon, aip. lib., or. 14.

4. Arteak «praktiko», konprometatu, politiko izan behar du. Baina ez dago estetika Alderdiaren mende jartzerik. Estetika, fisika bezain autonomu eta objetibu da. Idazleak eta artistak, autonomu jardun beharko dute. Estetika eta objektibutasun premia lotzen dira: geroago estetika objetibua eta arte *egiteko* teoria berdinduko dira. Gainera, arte praktikoa Iraultzaren aldekoari bakarrik erizten zaio.

LENIN:

1. Ekinbide praktikoko objektibuak Alderdiak inkarnatzen ditu.

2. Arteak, batez ere literaturak, Alderdiaren zerbitzuan jarri beharra daduka (26).

3. Alderdiak ahalik askatasun gehiena utzi behar dio artistari, halare: «Il n'y a pas de doute, que c'est l'activité littéraire qui supporte le moins un égitarisme mécanique, un nivellement, une domination de la majorité sur la minorité. Il n'y a pas de doute que, dans ce domaine, la certitude d'un champ d'action assez grand pour des initiatives personnelles et pour des penchants individuels, d'un champ d'action pour la pensée

(26) Leninek hori zeinentzat eta nola ulertzen zuen argitzeko, berezkuntza asko egin beharko litzake hemen. Baina literaturaren eta Alderdiaren batasuna harek abiarazia denez gero, geroagoko moduan izan ez arren, horrelaxe utziko dut.

et pour l'imagination, pour la forme et le contenu est absolument nécessaire» (Lenin).

Geroxeago, STALIN-ekin, errealismo sozialista alderdi guzien batasun monolitikora ailegatu-ko da: artearen objetibutasuna, balio estetikoa nahiz probetxua, Alderdiari loturik daude (27).

Ondorioak honela adierazten ditu H. Arvonek:

L'ambigüité foncière de l'esthétique marxiste, qui apparaît tantôt comme une simple méthode explicative tantôt comme une doctrine contraignante, se répercute sur son application aux différents domaines de l'univers culturel.

Prozesu honen buruan errealismo sozialista dago. Aparte ikusi beharrekoa dugu hau.

(27) TROTZKI prozesu honetatik kanpora samar gelditzen da, eta egun ezker berriak nahiz neomarxismoak gogotik erabiltzen dutela, ikus daiteke. Trotzki biziki zorrotz agertu da problema guzietan. Baina Trotskiren ideiek Sobiet Batasunean bizitza laburra eta eragipen laburragoa eduki dutenez, hemen ez dut haren ideiarik ikutuko.

3) Eraskin moduan: L. Goldmannen ohar batzuk, determinismo ekonomikoaz

Esan bezala, bizitza sozialaren teoriarik jalgitzen edo aldakatzen da, literatura ekonomiak determinatzen duen ustea. Uste hau oso dudagarri dela ere, ikusita dago. Alegia, eman nahi izaten zaion zentzuan hartzekotan, dudagarria, bestela ez.

Bizitza soziala, arrunki hartuta, ekonomiak determinatzen duela, egia balitz ere, oraindik makina bat gauza balegoke argitzeko, determinazio hori literaturan eta artean garbi eta zehatz argitzekotan. Baina ekonomiak, artea gabe, bizitza soziala jeneralki determinatzea ere (eta zeinek uka lezake hori?) ez dago sinpleegi entenditzerik. Bizitza

sozialaren legeak eta determinazioak argitzeko, asko falta da oraindik, uste dudanez. Soziologoek badute denboraldi batetarako haina zeregin. Dena den, bizitza sozialaren determinazio ekonomikoaz diharduen L. Goldmannen (1) pasarte bat, aldatuko dut, esandakoen eraskin moduan, argigarri gerta daitekeelakoan. Irakurlea berez ohartuko da, bizitza sozialaz jeneralean egiten diren berezpen eta mugapenak, are gehiago balio dutela arteari dagokionerako, bizitza sozialeko agerpenik «libreenetakoa» bait da artea.

“Y a-t-il, dans la vie des hommes, non pas une importance “unique”, “décisive”, etc., mais un privilège quelconque attaché aux facteurs économiques? En droit: *non*; en fait, et dans l'histoire telle qu'elle s'est déroulée jusqu'à nos jours: *oui*, et cela précisément parce que l'individu humain, aussi bien que la société, sont des faits totaux dans lesquels on ne peut pas découper des couches privilégiées. L'homme est un être vivant et conscient, placé dans un monde ambiant de réalités économiques, sociales, politiques, intellectuelles, religieuses, etc. Il subit l'action globale de ce monde et réagit, à son tour, sur lui. C'est ce que nous appelons une relation dialectique (2). Et, précisément parce qu'il n'y a pas, dans la conscience de l'individu —sauf exception assez rare— des compartiments étanches soustraits aux influences du reste de sa personnalité, il constituera toujours une unité, *plus ou moins* cohérent. Cela suffit pour expliquer et confirmer le privilège de l'action des facteurs économiques dans l'histoire passée et contemporaine. Car les hommes sont ainsi constitués que, pour aimer, penser ou croire, ils doivent vivre, se nourrir et se vêtir. Ces domaines

(1) L. Goldmann, *Sciences Humaines et Philosophie*, 1966, or. 91 ta hur.

(2) Hain zuzen gizonak gizonaren erara erreazionatzen du eragipen horiei buruz, ez abereak bezala: gogoan eduki beharko da hori. Areago, artea egiten duenean, ez du teknika egiterakoan bezala erreazionatzen: haintzat hartu beharko hori ere. Baina, arte eginez erreazionatzerakoan ere, ez du edozein gizonek eta gizartek berdin erreazionatzen: hori ere ezin ahantz daiteke (hots, erreazio oro “superdeterminatua” da, esango luke Althusserek), etab.

de l'activité humaine *peuvent*, sans doute, avoir très peu d'action sur la pensée et les autres activités mais cela à *condition que la satisfaction des besoins auxquels ils correspondent soit largement assurée et que les hommes y consacrent une partie relativement réduite de leur activité totale*. Or, qu'on s'en réjouisse ou non, pour l'énorme majorité des hommes, cela n'a encore jamais été le cas. Le peuple, les classes opprimées ou les membres des sociétés primitives ont toujours vécu dans le besoin, obligés d'accorder au travail la plus grande partie de leur temps et —dans le monde moderne— en proie à l'insecurité et à la crainte permanente de l'avenir. Des exceptions individuelles existent, sans doute, mais elles sont extrêmement rares et, à moins d'introduire le miracle dans l'explication de l'histoire, il faut bien admettre que, pour l'énorme majorité du genre humain, l'activité économique a *toujours* eu une importance *capitale* pour la manière de sentir et de penser. Restent les classes dominantes; or, elles aussi ont toujours consacré une grande partie de leurs temps et de leur activité à organiser leur vie économique et à défendre leurs privilèges. D'autre part, il va de soi que l'absence de soucis économiques (notamment dans un monde où elle est un privilège et où, grâce à la misère de la masse, la richesse confère un pouvoir effectif sur les hommes) crée un genre de vie qui, sauf exceptions, agira puissamment sur la morale et la pensée de ceux qui se trouvent dans cette situation.

Il suffit de penser, à titre d'exemple, à la noblesse de cour sous le règne de Louis XIV, classe qui ne participait pas à la production, dont les revenus venaient, en partie, de traitements pour des fonctions plus ou moins fictives, de dons du roi de pensions royales. Sa manière de penser sera, naturellement, influencée par ce genre de vie où la consommation prédomine et le travail n'existe, pour ainsi dire, pas. La noblesse de cour sera, en général, épicurienne ou, parfois, mystique. Cela veut dire que sa vie morale, orientée vers ou dégoûtée par les jouissances, s'organisera naturellement par rapport à celles-ci et non pas, par exemple, par rapport au travail ou au devoir. D'autre part, en ce qui concerne les rapports entre les sexes, la morale de la noblesse (qui s'exprime, entre autres, dans les comédies de Mo-

lière), sera beaucoup plus libre et plus avancée que celle des autres classes, où l'activité économique de l'homme, sa disposition exclusive des revenus et des moyens matériels, fondaient sa suprématie et ses privilèges.

(...) Est-ce là du matérialisme historique? On pourrait nous objecter que c'est précisément l'absence d'activité économique de la noblesse qui est, dans notre description, le facteur décisif pour l'explication de sa manière de penser. L'objection, en tant que dirigée contre le matérialisme historique, ne nous semble cependant pas fondée. Car le terme "économique" doit être pris dans son sens le plus vaste: *manière de se procurer des revenus* par le travail, la force, l'exploitation, la jouissance de certains privilèges, etc. La structure de notre analyse est, en tout cas, conforme à la célèbre affirmation de Marx que "l'existence sociale détermine la conscience", affirmation dans laquelle nous pensons qu'il faut donner aux mots "existence sociale" leur sens le plus large, à condition, bien entendu, de ne pas le rendre vague et de lui conserver toujours une structure précise, conforme à la réalité historique du lieu et de l'époque.

Quants au facteurs proprement idéologiques, dans le sens étroit du mot, personne ne saurait nier sérieusement leur importance. Dans le cas que nous venons de mentionner, il est probable que les intérêts *économiques* de la noblesse française auraient dû l'orienter vers une participation à la vie économique comme cela s'est produit en Angleterre. Tous les efforts de Richelieu, en ce sens, sont cependant restés vains et se sont heurtés aux préjugés d'une classe qui croyait déroger en se mêlant de commerce et d'industrie. Seulement, si ces préjugés ont pu rester si forts et si vivants, cela s'explique, à son tour, croyons-nous, par le caractère long et tenace qu'a eu, en France, la lutte séculaire entre le tiers état et la noblesse et, aussi, par une politique royale qui, à partir du XVIIe siècle, assurait de larges possibilités économiques d'existence à une noblesse de plus en plus décorative et parasitaire.

Artea bizimodu sozialean kokatu behar den bezalaxe, biziera soziala bera argitzeko ere lagungarri da, arteari be-

giratzea. (Eta berdin: filosofiari, etab.). Alde batetik eta bestetik azterkatu beharra dago:

Is est clair qu'on comprend mieux la philosophie de kant ou de Pascal si on les rattache à leurs infrastructures sociales, mais il n'est pas moins clair qu'on comprend mieux ces infrastructures elles-mêmes en les rattachant, entre autres, à la pensée de ces deux philosophes (3).

Beharbada «materialismo historikoarekin» esplika daiteke, nolako prozesuak ekarri izan duen honetara, hau da, literaturaren (edo arruntago: artearen) determinazio ekonomikoa hain aldebakarki eta dogmakoiki entenditzera. Prozesu hori laburki seinatu besterik ez dut egingo.

Lehenik, XIX mende azkenetako mogimendu komunistaren berezketa dago, hau da, mogimendu komunista kultur tradizioen korrontetik alde batera gelditzea. Mogimendu komunista hasieran mogimendu sozial-politikoa izan zen. Baina indartu zenean, «bere» filosofia eta «bere» mundu-ikuskera ere sortu zituen, jenderia jarraikilea beste (ez komunista) guziengandik berezteko; sozialista ez komunistengandik nahiz materialista ez sozialistengandik, besteak beste. Hots, arian-arian eta ezarian, mogimendu komunista «konfesional» bilakatu zen, bere usteen dogmatikarekin (dotrina tinkoarekin). Engelsek abiarazi zuen prozesu hau. Urruti gelditzen zen, honez gero, *Manifestu Komunistako* esaldia: komunistek «no proclaman principios especiales a los que quisieran amoldar el movimiento proletario». Orain, oso-oso urrutitik ez bada behintzat, politikarekin zerikusirik ez zuen printzipio asko onartu behar zuen proletarioak. Iadanik proletario jatorrak «materialista» izan behar zuen, geroxeago ateo ere bai, bere ezagupide-teoria ere laster sortu zuen, eta azkenerako literaturaren

(3) L. Goldmann, aip. lib., or. 65.

teoria berezi bat ere eduki behar zuen, eta zeruen eta lurren artean mogitzen den edozerentzat «bere» esplikazioa zedukan proletargoak, beti beste guzienengandik diferentea: komunismoa, mogimendu proletario ezezik, mundu-ikuskera osoa eta osokoia bihurtu zen (4). Proletario denek, munduko edozein tradizio-girotan edo lekutan, mundu-ikuskera hauxe eduki behar zuten. Mogimendu komunista mundu-ikuskera honi lotuz gero, mundu-ikuskera hori berez bihurtu zen nazioarteko mogimendu komunistaren bateratzaile, integratzaile. Eta, orduan, mundu-ikuskera edozein diferentziak mogimenduaren batasuna arriskuan jartzen zuen: eritzi heretikoak kondenatzen eta persegitzen ziren, batasuna ez galtzeagatik. Eta, batasun politikoren baten zerbitzuan dauden ideiekin gertatzen dena gertatu da: mundu-ikuskera hau geroz-eta lotuago, konterbakorrago eta elkorrago, antzuago eta atzeratuago gelditu da, itxurak nolabait salbatzearren kasuistikan eginahalak ahalegin arren (5). Zientziak aurrera segitzen bait zuen:

Dans le dernier tiers du XIX siècle et jusque vers 1930, la sociologie avait pris un essor considérable. De nombreuses recherches concrètes éveillaient alors l'espoir d'un développement presque illimité. Les grands travaux des durkheimiens, en France, avec Scheler et K. Mannheim, celle de Max Weber, auxquels il faut joindre les études historiques et économiques profondément transformées et influencées par la sociologie (il suffit de penser à Mathiez, Marc Bloch, H. Pirenne, Lamprecht, Sombart, Troeltsch) avaient mis à jour une dimen-

(4) Ik. *Manifestu Komunistaren* II-gn atala, diferentzia ikusteko.

(5) Ik. L. Kolakowski liburuan, 1972, or. 170-209, Autore honen saiakera *Marxismoaren burutapen gaurtiarra eta egzaurtiarra*, non erakusten bait den, erakundeen zerbitzari bilakatutako marxismoaren tankera.

sion nouvelle des faits humains. Un champ considérable s'ouvrait à l'exploration et à la compréhension de la vie spirituelle et certains penseurs allaient jusqu'à croire que la sociologie était appelée à remplacer les autres sciences humaines. Les marxistes regardaient cependant ce développement d'un oeil sceptique et circonspect (5).

Hots, marxismoa tradizio europear kritikotik kanpora gelditu zen, soziologiaren aurrerapenetatik kanpora batez ere: gero, XX mendean sortu diren filosofia nahiz teoria eta joera artistiko guziekin (poesian, teatroan, pinturan nahiz musikan), marxismoa beti *kontra* egon da (6).

Prozesu honen bigarren unea «errealismo sozialistaren» haroan gertatzen da, baina hau ere laburki aipatzea komeni da: 20-gn urteetan hasten da.

XVIII eta XIX mendeak indibidualismoarenak izan dira. Eta, arrazionalista baziren ere, arrazoimena ententitzeko moduari begiratzen bazaio, sujetibistak zirela ere zuzen esan daiteke. Eskubide pertsonalen aldeko burruka haundien mendeak dira: Errege absolutuen eta Elizaren kontra eskubide pertsonalak nagusiarazten dira, dogmakeria katolikoaren kontra eta Estaduaren kontrolen aurka eritzi-askatasuna eta tolerantzia, etab. Jeneralean errazegi ahazten dugu, zenbait burruka kostatu zen. Elizaren eta Estaduaren aurrez-aurre, norbanakoak indar hartu bazuen, eta norbere eritzia edukitzeko eskubidea, eritzi hori agirian azaltzeko eta besteek errespetatzeko eskubideak fin-

(5) L. Goldmann, aip. lib., or. 67.

(6) Alegia, Sobiet Batasunean egon da zenbait mogimendu abangoardista, musikan batez ere, baina marxismoak gaizki ikusita zeuden mogimenduok: Sobiet Batasunean zerbait sortzeak edo egoteak ez du esan nahi marxismoak eragindakoa denik. Ez marxismoari eskerrak, ezpada marxismoa egon arren, sortu izan dira abangoardismo hauk.

katu baziren, hamaika mila nekerekin lortu zen horixe. Ez dago esan beharrik, oso mende «destruktibuak» eta «negatibuak» izan zirela, tradizio nagusiak ziren bezalakoak izanik. Debora hori dena, horregatik, dekadentziarena bezala azaltzen duen historia-liburu asko dago. Seguru asko irakurleak halakoxe bat estudiatuko zuen.

Lehenengo Mundu-Gerraren ondoren, bi joera adaskatzen dira bizitza sozialean, arrazoiek ez digute orain inporta: batek indibidualismoa radikaltzen zuen (esistentzialismoa); besteak, indibidualismoaren gaitzak hautemanik (*l'insuffisance de l'individualisme et des positions de libre concurrence*: L. Goldmann), objetibutasun aldera joko du. Jo bai, eta baita jo eta pasa ere. Joera honek autoridadearen, diziplinaren, kolektibidadearen garrantzia supermarkatuko du. Eta indibidualismo liberalaren aurkako erreazioa bait da, askotan liberalismo aurreko absolutismoraino itzuliko da: eta halaxe da, historian sekula eza gutu diren aginpide absolutista «objetibuenak» eta gogorrenak, indibidualismo liberalaren aurkako erreazio honexek ekarri dituela (Hitler, Stalin eta beste). Indibidualismo liberalaren kontra erreazionatzen bazuen, erreazionatu, joera hau beste punta-puntaraino joan zen: pertsonak ez zuen ezer pintatzen, erakundea (Eliza, Alderdia, Estadua) zen dena, hots, sujetua zeharo galdu zen, «objetibidadea» zen nagusi absolutu. Elizak bide hau hartu zuen (oroit Pio XII). Berdin Sobiet Batasunak eta harekin nazioarteko mogimendu guziek. Eta faxismoa joera honek sortarazi zuen. Hitz batetan: erakunde gizenek, boteretsuek, «objetibidadearen» (Autoridadearen) bidea hartu zuten. «Objetibidadeak» Estaduaren bermatzea, Alderdiaren eta burokraziaren indartzea, eritzi diferenteen ugaritasunaren likidazioa, teoriaren gotortzea eta aseguratzeta, etab. eskatzen zuen (7). Eliza, marxismo sobietarra eta faxismoa,

(7) Trotskik juzgatzen zuenez, Stalin Hitleren irakasle gertatu zen: "Staline apparaît maintenant comme l'éducateur

hirurak ados dira puntu honetan: beren antiliberalismo, antiindibidualismo amorratuan.

Bigarren Mundu-Gerraren ondorenean objetibidadearen premia gehiago zegoen lehen baino: orain bloke komunista bat zegoen, batasuna trinkotu behar zen, bloke barruko diferentzia naturalak moztuz. Baina heterodosoak ere bazeuden (Jugoslavia, Txina, Rumania, Txekoslovakia...), eta norgehiagoka hasi zen marxisten artean, marxista jatorragoa, «ortodosoagoa» zein ote zen. «Gerra hotza» ahaztu gabe, eta gerraren ondorenak. Ez da hauxe, aurrerapena errazten duen egoerarik, aurreratzeko haztamuka eta bila ibili behar bait da, hots, diferentziak ezinbestekoak bait dira. Oro har, geroz-ta hestuagoa marxismoa, ortodosoagoa, eta ortodoso izan beharrez, geroz-eta eskolastikoago intelektual marxistak (8).

C'est pourquoi, en dehors des grandes ouvrages classiques du marxisme, antérieurs à 1920, le nombre d'analyses et de recherches nouvelles et vraiment importantes est extrêmement réduit, et vient souvent de chercheurs non enrégimentés ou de penseurs qui, comme G. Lukacs ou Varga, en arrivent à renier leurs propres ouvrages" (9).

du fascisme". Eta biek zedukaten Elizaren historian ikasbiderik nahikoa.

(8) Objetibismo edo autoritarismo honen aurkako erreaizioak, liberalizazio joerak, batera samar gertatzen dira marxismoan eta Elizan: Jrustxofen desestalinizazioarekin marxismoaren baitan, eta Joanes XXIII-arekin Elizan (Elizaren desestalinizazioa).

(9) L. Goldmann, aip. lib., or. 87.

4) Oraindik ere proletkulturalismoa bizirik

Ezin ohar jeneral batzuk baino gehiagorik egin nezake.

1. — Althusseren aitortza bat aldatuz hasiko naiz. Testu honek arretaz irakurtzea merezi du. Lehenengo: esperentziak oinarritzen duelako. Gero: ezin inork esango duelako, Autorea «aurreiritzi antimarxistek» jota dagoenik: mendebale latinoko marxista gazteen artean behintzat, Althusserrek dirudi gaur egun arrakastarik haundieneko filosofoa. Hau duzu, bere «eskolarekin»,

modan-edo dagoen Autore marxista, nolabait esateko. Gainera, aitortza hauen mamia ez da pertsonala bakarrik: haro oso baten gaitza salatzen du, eta funtsean, Autore marxista sonatuenek, ia denek, berdintsu egiten dute salapen hori. Bigarren Mundu-Gerraren ondoren bazterretan nagusitu zen marxismoaz dihardu, hari laburki «dogmatismo reinante» derizkiolarik. Eta honetan espezifikatuz:

En nuestra memoria filosófica, ese tiempo permanece como el tiempo de los intelectuales armados, combatiendo el error en todas sus guarridas, aquel de los filósofos sin obras, nosotros mismos, pero que hacían política de toda obra, y dividían el mundo (artes, literaturas, filosofías y ciencias), utilizando un solo corte: el despiadado corte de clases. Tiempo cuya caricatura puede resumirse en una frase: bandera izada que flamea en el vacío: «ciencia burguesa», «ciencia proletaria».

Algunos dirigentes, para defender, contra el furor de los ataques burgueses, un marxismo entonces aventurado en la «biología» de Lissenko, habían vuelto a lanzar la vieja fórmula izquierdista que había sido anteriormente la *consigna de Bogdanow y del Proletkult* (nire azpim.: kulturaren bikoiztasunaren konsigna, alegia). Una vez proclamada, lo dominó todo. Bajo su línea imperativa nuestros filósofos no pudieron elegir sino entre el comentario y el silencio, entre una convicción mística o impuesta y el mutismo del que se siente molesto. Paradójicamente, fue necesaria la presencia de Stalin, cuyo contagioso e implacable sistema de gobierno y de pensamien-

to provocaba estos delirios, para someter esta locura a un poco de razón. Entre las líneas de algunas páginas simples donde condenaba el celo de aquellos que pretendían a toda fuerza hacer de la lengua una superestructura, entrevimos que el uso del criterio de clase no era un criterio sin límites y que se nos hacía tratar la ciencia, cuya rúbrica cubría las obras mismas de Marx, como una ideología cualquiera. Era necesario retroceder y, en una semiconfusión, volver a los rudimentos.

Beraz, gerra ondoan barreiatu zen marxismoa, proletkulturalista fanatikoa izan zen. Dena klasetasunaren puntura biltzen zuen, edozeri eta guziari hortixe begiratzeko zion, gauza bakoitzaren «nortasunaren» begirunerik gabe. Itsututa zegoen. Mundu guzia bitako bata zen: proletarioa ala burgesa.

Marxismo horren bidez ezagutu dugu Euskal Herrian Marx: hau da, ez dugu ia Marxik ezagutu, eta bai marxista jantzitako proletkulturalismoa. «Dogmatismo reinante» horren tradizioak, eta gehien-gehienetan tradizio hori bera ere sinpleztatzen zuten panfletuek, sartu bait dute gure ibarretan marxismoa. Esaterako, mundu guzian ia ahaztuta zegoen problema hori, guk gure ahalegin guziekin hizkuntza gainegitura den ala ez, eztabaidatu genuenean, eta pentsa nolako buruhaustea eman zizkigun. Gauza berbera, hizkuntzak «karakterorik» ezartzen duen ala ez eztabaidarekin, nahiz-eta hortan ere munduko soziologo guziak ados izan, sobietarrak barne. Or-

duan hizkuntza gainegiturarik ez dela esaten zutenei «burges», «idealista», «solipsista» eta dene-tik esaten zitzaien bezala, orain ere horixe dena eta gehiago esaten zaie, literatura edo arte bur-ges/proletario bikoiztasun sinplistarekin besterik gabe konformatu nahi ez dutenei (1). Honela da-rrai Althusserek:

No hago alusión a este episodio ni por placer ni por amargura, sino para confirmarlo con una observación que lo sobrepasa. Teníamos la edad del entusiasmo y de la confianza; vivíamos un tiempo en el que el adversario no nos daba cuartel, utilizando el lenguaje de la injuria para apoyar su agresión. Esto no impide que haya-mos permanecido largo tiempo confundidos por esta aventura, en la cual ciertos dirigentes, lejos de impedir que cayéramos en el abismo del «iz-quierdismo teórico», nos habían empujado con vigor, sin que los otros hicieran nada para mo-derarnos, para advertirnos o prevenirnos. Pasá-bamos entonces la mayor parte de nuestro tiem-po militando, cuando hubiéramos debido defen-

(1) "Hizkuntzaren mitoa" sortu dela esaten da orain, be-harbada lehenagoko anka-sartzeetatik kontsolatzeko. Duda-rik gabe, hizkuntzaren fenomenoari inportantzia gehiegi eman-go zitzaion batetan edo bestetan: erakutsi egin beharko li-tzake, okerrok non dauden, konkret. Dena den, ahazterik ez dagoena da, hizkuntzaren "alde" gehiegikeriak esan bazi-ren, hizkuntzaren "kontra" esaten zirenak esaten gaur iadanik ez litzakeela inor ausartuko, eta inozokeria haietako asko hain zuzen marxismoaren izenean botatzen zela. Hizkuntzaren gain-egitura izateaz eta hizkuntzaren determinazio ekonomikoaz, hitzaldi dotoreak egin izan dira bazterretan... eta apenas mi-tologiarekin zerikusirik gabekoak ziruditen!

der también nuestro derecho y nuestro deber a conocer y estudiar simplemente para producir. No nos dábamos ni siquiera ese tiempo. *Ignorábamos a Bogdanow y al Proletkult, y la lucha de Lenin contra el izquierdismo, político y teórico* (nire azpim.: Trotzki Leninek baino are gehiago burukatu zuen proletkulturalismoa, baina konprenitzen da, zergatik Althusser bezalako marxista «zientifikoek» aipatu gabe uzten duten); ignorábamos el contenido mismo de los textos de madurez de Marx, demasiado felices e impacientes *al haber encontrado en la llama ideológica de sus obras de juventud nuestra propia pasión ardiente*. Pero, y nuestros mayores? Aquellos que tenían la responsabilidad de mostrarnos el camino, no vivían ellos también en la misma ignorancia? Toda esa larga tradición teórica, elaborada a través de tantos combates y pruebas, jalonada de tantos grandes textos testigos, cómo explicar que haya sido para ellos letra muerta? (2).

Horixe bait da problema: fanatiko pare bat egotea balitz problema guzia, ez legoke problemarik. Baina marxismorik «moderatuenak» ere barrutik egitamu horixe baldin badu —eta marxismo ofizialean horixe gertatzen da— badago problemarik, eta moderatu izanez edo agertuz batiere konpontzen ez den problema, hain zuzen.

2. — Ez dago pentsatzerik, fenomeno proletkulturalista Errusian bakarrik ezagutu denik.

(2) L. Althusser, *La Revolución Teórica de Marx*, 1968, or. 16/17.

Jenerala da (edo izan da). Izpiritu proletkulturalistak herri batetik bestera forma ezberdinak hartu ohi ditu. Althusserek Frantziako forma batzuk azaltzen dizkigu. Errusiakoak beste tankera bat eduki zuen. Euskal Herrikoak bere itxura propioa du. Baina diferentziak gorabehera, izpiritua beti berbera da.

Aurrera segitu baino lehen, ohar bat egitea komeniko da: izpiritu proletkulturalista mogimendu iraultzagileekin batera, eta jeneralean haien barruan, agiri ohi da. Hemen aipatu ditugun kasuak, Alderdi Komunisten barruan, edo haien itzalean, gertatu izan dira.

Arrunkiago, proletkulturalismoa jakobinismoaren fenomenua da, ez dago dudarik (3). Estremismo fanatikoa, honek mogimendu proletarioan izan dezakeen tankerarekin.

Radikalismo kupidagabea, edo Leninek esango lukeenez, «haur-ekzerreria».

«Jakobinoak», iraultzak egiterakoan gartsu ibili ondoren, ia beti baztarrean gelditzen dira, Iraultza nagusituz gero. Frantziako Iraultzan, jakobinoek une batez aginpidea eskuetaratu zu-

(3) *Jakobinoak*: Iraultza frantzeseko radikal gogorrenen klub politiko bat. Jakobino ziren Robespierre eta Danton, beren gobernualdia *Terrorea* izendatu ohi da. Bilerak dominikanoen konbentu jakobinoan (= Jakob, Santiago) egiten ziztutelako dadukate izen hau. Ik. areago M. Ugalde, *Lan-gileria historia zehar*, 1971, or. 34/35.

ten. Proletkulturalistek Errusian ez dute horrelakorik lortuko: Iraultzaren osteko Errusian Alderdi Komunistaren hegal moderatuak lehenengo, eta funtzionarioen hegalak gero, edukiko dute aginpidea eskuetan. Proletkulturalistak —Alderdi barrukoak nahiz albokoak— oposizio antzean gelditu ziren: iraultzagile suharrak baziren ere, ez ziren lankide zuhurak, gizartearen antolaketa berirako. Eta beren subermadurak, radikalismoak, aginpideari enbarazo egiten bait zion, proletkulturalistak isilarazi edo sakabanatu egin behar izan zituen «Iraultzak», hots, Aginpide Sobietarrak.

Ohartxo hau egitea beharrezko zen, nahas-menduren batzuk ebitatzeko. Hemen, izan ere, proletkulturalistak eta Alderdi Komunista (Lenin batez ere) elkarren kontrako burrukan agertu bait zaizkigu. Baina hau, burruka hau, Iraultza egin eta gerokoa da, Iraultza aurretik elkarren primerako adiskideak izan eta gerokoa. Diferentziak eta burrukak gero sortzen dira. Fenomenu honen azterketak urrutiegi eramango gintuzke (4). Hau behintzat gogoan eduki beharrezkoa iruditzen zait: Iraultza osteko burrukok, a) iraultzagileen artekoak izan zirela, ez iraultzagileen eta kontrairaultzagileen artekoak, eta Alderdiaren barrukoak izan zirela gehienbat, eta b) gainera, iraultza egin eta gerokoak.

(4) Dударик gabe izpiritu iraultzagilearen epeltzearekin batera ikusi behar da hau, antolaketa berrirako premia konkretuekin batera bezalaxe; ik. A. Decouflé, *Sociologie des Révolutions*, 1970.

Dena den, ezin pentsa daiteke, kondenatuta dagoelako, proletkulturalismoa superatuta ere badagoenik. Marxismo sobietar ofizialak proletkulturalismoa isilarazi egin bazuen, isilarazi, proletkulturalismoa hain zuzen marxismo ofizialaren barneratuz salbatu eta mendekatu zen: marxismo sobietarra, eta errealismo sozialistaren teoria estetikoa batez ere, berak jazarrika zera-bilen eta bere ustez hil zuen proletkulturalismo harexek beteta dago goitik beheraino. Eta, Althusserrek aitortzen zuen bezala, gaitz hori nazioarteko marxismo guziaren baitara pasatu da. Horregatik ez da aski desestalinizazio politikoa, ideologia bera desestalinizatu arte. Beti ere *trotzkistek* ikusi dute hori ongienik, eta puntu hone-tan zeharo ados dira txekiar «errebixionistekin» nahiz neomarxistekin:

...Il est fondamentalement faux d'opposer de manière métaphysique la culture prolétarienne et la culture bourgeoise comme le font mécaniquement aujourd'hui les maoïstes et autres populistes néo-staliniens (5).

Brohmek hitz franko garbitan adierazten du atzoko nahiz gaurko proletkulturalismoen, eta funtsean proletkulturalista geldituz hura «superatu» omen duen marxismo ofizialaren, kritika trotzkista:

(5) Ik. F. Jakubowski, *Les Superstructures idéologiques dans la conception matérialiste de l'histoire*, 1971. Brohmen hitzau-rean, or. 19. Tamalez, ordea, sasitrotzkista askok ere gauza bera egiten du.

Le marxisme vulgaire, ouvriériste ou populiste, a toujours eu tendance à prolétarianiser le marxisme, à en faire une idéologie spécifiquement prolétarienne. Marx eut toujours à lutter contre le communisme primitif, grossier, ouvriériste de son époque. Par la suite le marxisme vulgaire a toujours eu tendance à idéaliser, à glorifier la culture et l'idéologie prolétariennes. L'art, la littérature, la culture, la morale, voire la science dits «prolétariens» furent opposés à l'art, la littérature, la culture, la morale et la science dits «bourgeois». Au nom de cette dichotomie manichéiste et simpliste, le marxisme vulgaire se fixait pour but de développer cette fameuse culture prolétarienne, idéalisation des vertus et qualités de la classe ouvrière et d'autre part de dénigrer, et au besoin même de détruire, la culture bourgeoise.

La réaction stalinienne se greffant sur l'idéologie messianique petite-bourgeoise du «socialisme dans un seul pays», développa jusqu'à la caricature toutes ces tendances. Staline, par oukase, institua la démarcation de classe dans tous les domaines [biologiaraino bertaraino, egin ere!] entre ce qui était prolétarien et ce qui était bourgeois. On vit alors fleurir l'art réaliste et la science prolétarienne de Jdanov. Au nom du chauvinisme culturel petit-bourgeoise, la culture prolétarienne devint petit à petit la culture de la bureaucratie stalinienne qui y projetait la médiocrité de son propre univers. Staline accentua cette tendance en affirmant que les «prolétariens» étaient d'une étoffe à part, trempés dans l'acier, etc. (6).

(6) Jakubowski, aip. lib., or. 9.

Azkeneko doinuok proletkulturalisten artean ere sarri entzuten dira, poesietan adibidez.

3. — Euskal marxismoak «el despiadado corte de clases» (Althusser) edo kultura (burges/proletario) bikoitzaren «oposizio metafisikoa» zein trebeki eta zein unibertsalki —edozein gauzatan— erabiltzen duen erakusteko, adibideak sobera daude. Halako gehiegi dago. Gure «marxismo» guzia ia-ia hortxe hasi eta bukatzen dela, hortaraxe bakarrik mugatzen dela, esan liteke. Hortxe duela, behintzat, bere alderik bortitzena. «H» letra, euskera batuak eduki behar lukeen aditza, ikastoletako arazoak ala pedagogia, euskal edo abertzaletasuna eta joera honetako sail politiko ezberdin denak, maitasuna bera («librea» ala bestelakoa), folklorea eta euskal festak, kultura eta beronen historia, etnologoen azterketak ere (Barandiaran, Altuna, Aizpurua, B. Otaegi, Apeilaniz: «zer laguntzen dio horrek herriari?», galdetzen zuen norbaitek) (7), euskera ikasteko Altunaren metodoa, Oteizaren eta Txillidaren artea, euskal kankak eta musika, gure aldizkariak eta argitaldariak eta idazleak, etab., etab., etab., azkenean dena alternatiba hortaraxe behartzen da: burges ala proletario (herrikoi)? Eta proletario dirudiena, edozein kirtenkeria izanda ere, aisa zuzenesten da: era guzizko autoritarismoa, idaz-

(7) Fenomeno kurioso bat zera da: euskal marxismoan alternatiba "burges ala proletario" jarri ordez, ia beti "burges ala *herrikoi*" jartzen dela. Interesgarria litzake bariante honen azterketa bat.

leen persegizioak, herri-eritziaren zentsurak, langileriaren erakunde beregainen falta arrasoa, mendebale eta eguzkialdearen arteko hormak eta bertako harma automatikoak, Txekoslobakiako inbasio eta oraindik ere egunoro gertatzen diren «herriaren arerioen» garbizioak, etab. Gauza bat zuzenetsi ala kondenatu, jakiteko, lehenengo «zein aldetan» gertatu den begiratzen da. Inondik ere, atzera banderizoetara itzuli gara. Eta gero, oso zaila bait da, lepoaren gainego bola hori benetako burua duen inork, honelako «marxismorik» seriotan hartzea, edonon fantasma «antimarxistak» ikusten dira...

Berriki, euskal kanta zaharren diska berri batzuei kritika horietxek egin zaizkie: burgesak direla, ez omen direla herrikoiak, ez iraultzagileak, eta «sistimaren barruan» daudela... (Baina zer nahi da: folklorea herrialde sozialistetan inon baino gehiago begiratzen da, ta guk geure folklorea proletario-ala-burgesetan darabilgu). Folklore ez burges, proletario eta iraultzagilea nahi luketenek, mesedez, argitu behar ligukete, zer den hori; batez ere «sistimatik kanpora» kantatzea zer den...

Euskal proletkulturalismoaren, hau da, euskal integrismo sasimarxistaren azterketa bat guziz interesgarri ta komenigarri genuke. Halare —hori bai— integrismo eskuindarrarena baino hagitz interesgarriago: «ezkerkerietan» irudimen askoz gehiago kastatu bait da azken urteotan, eskuinkerietan baino. (Eskuina aspergarria da). Inork

Euskal Herriko gauza «burges» guzien lista bat egingo balu, txostenik irakurgarriena eskainiko liguke. (Eskuinkerien listak, aldiz, irudimen faltaren kodigo bat emango luke, guti-gorabehera. Baina ezkerre ezin hasiko da eskuinarekin nor-gehiagokan, zein irrazionalago eta txoroago; nahiz eta tentazio hau erraza izan, ezkerrek eta eskuinak elkar dialektikoki kondizionatzen dutenez gero).

Sarri entzuten den arrazoipide prolet-purista batek, honela dio: halako Autore burgesen zerbitzaria da, burgesek pagatzen bait diote (ikastolako istiluetan antzeko arrazoipideak ez dira inoiz falta). Arrazoi hau ez da gaur goizekoa. Nolarebait, iadanik Platonek sofistei horrelakoxe zerbait aurpegiratzen ziela ikusten bait dugu, due-la bi mila eta hirureun urte: filosofia irakasteagatik, kobratu egiten zutela, beraz, ez zirela egiaz objetibuki eta zinez interesatzen. Ezagunki, Sokratek filosofia inori ezer pagatu gabe ikas zitekeela eta kobratu gabe irakatsi behar zela, proklamatzen zuen (Sokrate, filosofoz beste, ofizioz harri-pikatzaila zen, langileen ahalmen intelektualetan sinesten ez dutenei esateko) eta Platonek halaxe zeraman bere eskola. Marxi ere behin baino gehiagotan aurpegiratu zitzaion hori, bere adiskide Engels industrialaren kontura bizi bait zen, eta Lehenengo Internazionalaren finantzak bankari amerikano baten dolarrak irmotuta bait zeuden. Akusazio hau Platonek sofisten kontra bezalaxe, batzuren batzuk Marxen kontra, eta berdin-berdin Marxek berak beste batzuen kon-

tra, erabiltzen dute. «Pagua» eta menpekotasuna berdintzen dira, inondik ere, eta europear tradizioan diruari eduki zaion gaitzerizkoak ere badu noski zerikusirik, juzgu honetan. Pasternakek Nobel Saria irabazi zuenean, ez zitzaion utzi, dirua jasotzen, diru kapitalista zen-eta. Geroxeago Solojovek sari bera irabazi zuenean, berriz, diru kapitalista ez zen hain gaiztoa... Ez dut diruaren garrantzia minimizatu nahi. Aldrebes: sinpleegi juzgatzea, haren inportantzia minimizatzeke modu bat dela, adierazi nahi dut. Eskierki diruaren eta paguaren kontuak bihurrienetakoak dira. Sintoma bezala, gutienez, guziz haintzat hartzekoa da, zeinek zeini eta zergatik pagaten dion. Baina bidegabekeria dirudi, Platonek sofisten kontra bezala, jeneralki eta abstraktoki, pagatutakoa (pertsona ala gauza) besterik gabe pagatzailearen edo paguaren mendekotzat juzgatzea, bere zereginetan. Picasso ez da bizi, noski, etxekoandreen eta zapatarien dirutik. Hau da, diru hartzailea nola portatzen den ikusi behar da, amor ematen duen ala ez, noraino luzatzen duen eskua konpromisoetan (eta konpromisorik gabe ez da mundu honetan ezer lortzen, gutien-gutienik iraultza. Lenin: «Quien espera la revolución social 'pura', no la verá jamás. Será un revolucionario de palabra, que no comprende lo que es la verdadera revolución»). Pagatzailearen, paguaren eta pagatutakoaren arteko erlazioa ez da derrigor menpekotasun-erlazio edo zerbitzu-erlazio sinplea. Batez ere mediazio eta adaskapen asko daudenean, ikastolen kasuan bezala. Eta berdin argitaldariekin. Kasu bakoitzean begiratu beharko da, pa-

gua, presio indar bezala, *de fakto* zer papel jokatzen ari den (eta, hortarako, pagatutakoaren jokabideak ere zerbait pintatzen du), *apriori*, jeneralki eta platonikoki juzgatuz ibili gabe. (Proletkulturalismoan badago bestelako platonismo-rik ere: esaterako, interes sozialekiko, politikoe-kiko, artearen menpetasun osoa ideia platonikoa da). Baina ez naiz luzatuko, euskal proletkulturalismoan zenbat burges-tipikeria eta platonismo dagoen, erakusten.

Azkeneko bolaran entzuten den arrazoipide proletkulturalista bat, haatik ere, bitxitasun guziz apartekoa da eta ezin pasa nezake ohartxo bat egin gabe. Euskal kantuari buruz da, baina beste zenbait gauzari buruz ere balio lezake. Adibide bezala bakarrik aipatzen dut. Kritika honek dioenez, kanta zaharren batzuk, kantu (zahar nahiz berri) «sentimentalen» batzuk eta kantu moderno «banalen» batzuk ere, «alienatzaileak» eta burgesak omen dira. Ordea, langileaz eta zapalduaz eta euskal arrazakeria salatuz diharduten besteren batzuk, paregabe jator eta iraultza-gile porrokatuak omen dira. Lotsagarri ere gertatzen omen da, taberna batetan kantu «banalak» kantatzea, ez bait da inguruan «izugarri iraultza-gileren» bat faltatzen, kristorenak esateko. Herriko festetan-ta, beti eta uneoro, sekula sekuletan *serioso eta tinko-periko* jardun behar. Iraultza-psikosi honetan, zokoren batetan ezkutatu behar da, «normala» izateko. Beti sentimentu militante radikal berdina erakutsi behar da agerian; ez dago sentimental-edo agertzerik.

Gorago ikusi dugu, kultura proletarioarentzat sentimentu burrukazale «heroikoak» eta optimistak bakarrik nahi lituzketenei, Bogdanowek egiten zien kritika. Hori proletarioaren formalizazio txar bat besterik ez da. Moralismo purista. Ala proletarioa, «burgesa» baino pobreago da sentimentuz? Burugabekeria da proletarioaren (edo iraultzagilearen) erreduzio hori.

Hartu Marx, Engels, Lenin, Mao, Ho Tschiminh eta beste edozein, eta den-denak musika klasiko «burgesen» eta literatura «burgesen» zaleak agiri zaizkigu. Marxen garaian, iraultzagile radikalak Goetheren kontrario amorratuak ziren: Marxek Goethe ta Shakespeare ontzat eman ezezik, Autore grekoak edozein literatura-ren betirako eredu deklaratu zituen. Bazen egun haietantxe, iraultzagileen artean berebiziko arrakasta zuen idazle proletarista bat: Sué. Marxen lagunek ere asko estimatzen zuten. Marxek, al-diz, proletarioez asko idatzi arren, idazle bezala ez zuela batere bailo, esaten zuen, eta idazle proletarista txar bat baino nahiago zuen idazle burges on bat. Bere garaiko idazlerik kuttunena Balzac zuen Marxek: eta Balzac, ezagunki, mende-bale europarreko errealista burgesik burgesena da, eta burgesen artean bertan ere kontserbado-reenetakoa eta erreazionarioenetakoa (monarkikoa). Eta berdintsu Errusian: Iraultzaren ondorenean, balio aparteko obra «proletarioren» bategen irtetzen zuenean, eta obra hura Lenini erakusten ziotenean, ikusi, eta beti lelo berdinarekin erantzuten omen zuen, proletkulturalisten

harritzapen haundiarekin: «Pushkin hobe da, ez dago Pushkin bezalakorik». Pushkin burgesa eta formalista bait da. Gorkiz aparte behintzat, Leninek ez du beste autore «proletariorik» inoiz estimatu. Literatura proletarista guzia «ogi beltza» iruditzen zitzaion; Maiakowskiren proklama iraultzagileak berak ere, «erokeria hutsak». Aitzitik, Gogol gustatzen zitzaion Lenini, eta gehien-gehiena Pushkin: hain zuzen Errusiako *l'art pour l'art*-en abiarazle ta prototipoa... (8).

Ez zitzaien aski, obraren bat proletarioren batena edo proletargoari buruzkoa izatea. Nolan hori? Oso sinple: Marxek, Leninek eta besteek, bazituzten arteari buruzko ideia batzuk. Baina ez ziren ideia horien esklabu: hortxe dago diferentzia.

Ideen esklabu denak, aldiz, errealidadeak edozein kasutan bere ideiak konplitzen dituela pentsatzen du.

Eta hori pentsatzen duena, kasualidadez bakarrik da progresista: zeren-eta barru-barruan, kasualidadez ideia progresistaren bat buruan sartu dioten (edo ahoan jarri dioten) intransijentea, integrista erreazionario hutsa, besterik ez bait da. Integrista borobil-borobila. Horrela sortzen da, sarri aurkitzen den fenomenua: ideia progresistak bai, baina edozein faxistak bezalakoxe jokabideak, darabilzkien «iraultzagilea»; helburuetan progresista, helpideetan integrista.

(8) Ik. Mitxelena, *Zenbait Hitzaldi*, 1972, or. 151.

Hortaz aparte, egia da, gaurko gazte askoren bihotzetan zirrararik egiteko, langileriaz aritu dagoela. Langileriari buruzkoa denak sekulako interesa bizten duela, iadanik beste gairen batzuk ez bezala. Eta hori pozgarri da. Kuriosidadezko interes hutsetan, populismo hutsetan, gelditzen ez bada behintzat. Orduan oso hurbil bait dago populismo merkeenaren arriskua: idazleek, kantariak eta edozeinek, interes horrekin «negozioa egitekoa». Negozio hortarako tentaldia, errazkeriarako joerak ere indartzen bait du. «Aberriarekin», «askatasunarekin» eta beste zenbait hitz magikorekin ere gauza berbera dadukagu. Zer gertatzen da bertsolariarekin, esaterako? Bertso «ausarten» batzuk kantatzen dituenak, izugarrizko txaloak jasotzen dituela. Eta asko eta askotan, putza ta laurden balio ez duten bertsorik eskasak dira. Eta zeinek ez du ikusten euskal literatura eta kulturagintzako langileen artean ere, norgehiagoka moduko zerbait, zein radikalago izan eta ezkertiarago, burrukariago, progresistago, etab. «publikoaren faborea» gozatzeagatik?

Ongi da, euskal gazteria suharra bada. Baina sentimentuen karga hori beste nonbaiterako gorde behar luke, gure kultura lehendik ere franko kaskarra, mozten duen historiarik bihurtu gabe; bestelako burrukan sartzen ausartzen ez direnei edo asmatzen ez dutenei, kultur arloan radikal itxurak erabiliz, konpentsaziorik eskaini gabe; kulturagintzan dabiltzanei, sensazionalismoaren errazkeriara eragin gabe.

Izan ere: «haizez izorra zedina, putzez erdi zen».

Ez da aski proletargoaz mintzatzea, «kultura proletariorik» sortzeko edo proletario izateko; iraultzaz mintzatzea aski ez den bezalaxe, iraultzagilea izateko. Oraindik ez da denbora asko, poesietan baserri goxoez, hilargiaz edo larrosez aritzeak ez duela poesia onik egiten, eta itxura hartako tradizioen kontrako burruka egiten zela euskal literaturan. «Izan ere, txori politeri, inguma txanbelineri, lore apaineri ta norberaren barnean ez dagoan nekazari gizarajoari sentidurik gabe kantatzen eman ditugu gure indarrak», salatzen zuen San Martinek. Eta ez da denbora asko, Sarasolak ere «kriterio extraliterarioak» eta «literaturaz kanpoko aurreiritzi ta ikuspegiak» erabiltzearen kalteak kondenatzen zituela. Oraindik ez dugu «poesia poetikoaren» gaitzaldia gainditu, ta dagoeneko beste muturrean amiltzera goaz... Proletarioari kantatzen diona ez da, halar, proletarioago, baserriaren kantorea baserriar baino; proletargoaz diharduena ez da proletarioago, hilargiaz diharduena hilargi baino. Literaturan formalismoaren arriskua bezalaxe dago kontenidismoarena ere, ta gure artean azkeneak indar gehiago erakusten du, behin eta berriro, formalismoak baino. Beharbada formari dagokioneko geure mixeria disimulatzeagatik.

Ez eskuinetara eta ez ezkerretara begira ibili gabe, zuzen-zuzen egia bilatu behar dela, esaten zuen Marxek. Eta, harrez gero, independentzia

edo neutraltasun asmo horien mugadura asko ezagutzera ailegatu bagara ere, esatea ez da agian alferrik izango.

Eta bukatzeko: benetan ezkerrean egoteko, ez da aski ezkerrean egon *nahi izatea*. Ezkertiarren lainedak eta plantak egitea. Ezkerrean egoteko, ezkerrean non dagoen jakin ere egin behar da, ezkerretara goazelakoan, geroz-ta eskuinetarago ez joateko.